

Betalingen aan advocaten en daarmee gepaard gaande risico's

Mr. dr. L. Postma

Mr. C.G.J. van Olst

Prof. mr. J.S. Nan

Prof. dr. C.G. van Wingerde

© 2024 Erasmus Universiteit Rotterdam. Auteursrechten voorbehouden. Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale verwerking of anderszins, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Afkortingenlijst	6
Samenvatting	7
H1 Inleiding en vraagstelling	10
1.1 Aanleiding voor het onderzoek	10
1.2 Doel en vraagstelling	17
1.3 Leeswijzer	17
H2 Verantwoording en uitvoering van het onderzoek	19
2.1 Inleiding	19
2.2 Jurisprudentieanalyse	19
2.3 Rechtsvergelijking	20
2.4 Interviews met advocaten, dekens en het openbaar ministerie	21
2.5 Reflectiegesprekken	23
2.6 Analyse	23
H3 Regelgeving betalingen aan advocaten	24
3.1 Inleiding	24
3.2 Korte historische schets	24
3.3 Betaling honorarium	27
3.4 De derdengeldenrekening	35
3.5 Wwft	39
3.6 Terughoudend beleid OM	42
3.7 Deelconclusie	42
H4 Landenvergelijking	44
4.1 Inleiding	44
4.2 Het gebruik van contant geld	44
4.3 Derdengeldenrekening van advocaten	47
4.4 Deelconclusie	49
H5 Betalingen in de praktijk. Ervaringen en opvattingen uit ‘het veld’	50
5.1 Inleiding	50
5.2 Wat is een betaling?	51
5.3 Kennis van de regels	56
5.4 Eigen bijdrage	61
5.5 Recht op rechtsbijstand tegenover contante betalingen	63

5.6 Derdengelden.....	66
5.7 Rol van de deken: adviseur en toezichthouder.....	68
5.8 Naar een cultuurverandering.....	74
5.9 Deelconclusie	80
H6 Slotbeschouwing	83
6.1 Vraagstelling en opzet van het onderzoek	83
6.2 Resultaten	84
6.2.2 De stand van zaken met betrekking tot betalingen in het buitenland.....	86
6.2.3 Ervaringen uit de praktijk.....	86
6.3 Implicaties	89
6.4 Beperkingen van het onderzoek	91
6.5 Aanbevelingen.....	92
Literatuurlijst	95
Aangehaalde jurisprudentie.....	98
Bijlage 1 Geanonimiseerd overzicht geïnterviewde respondenten	100
Bijlage 2 Gesprekspuntenlijst interviews	102
Bijlage 3 Informed consent formulier	105

Voorwoord

Eind 2021 heeft de Nederlandse orde van advocaten (NOvA) de Taskforce Bescherming tegen ondermijning geïntroduceerd. Onderdeel van deze Taskforce is het versterken van de informatiepositie van de NOvA op het gebied van druk c.q. dreiging en ondermijnende activiteiten. Een van de vraagstukken waarbij zich in relatie tot ondermijnende criminaliteit kwetsbaarheden voor de advocatuur voor kunnen doen, ziet op betalingen aan advocaten. In opdracht van de NOvA heeft een onderzoeksteam van de Erasmus Universiteit Rotterdam het onderzoek naar betalingen aan advocaten en de daarmee gepaard gaande risico's uitgevoerd. Het onderhavige rapport bevat de verslaglegging van het onderzoek.

Graag willen wij alle personen en organisaties bedanken die hebben bijgedragen aan het welslagen van het onderzoek.

In de eerste plaats gaat onze dank uit naar de Nederlandse orde van advocaten voor het in ons gestelde vertrouwen en de ondersteuning tijdens het onderzoek, onder meer bij het benaderen van buitenlandse balies.

De uitkomsten van het onderzoek zijn voor een groot deel gebaseerd op interviews met advocaten, dekens en vertegenwoordigers van het openbaar ministerie. Wij danken alle respondenten voor hun bereidheid in alle openheid met ons te spreken over hun ervaringen en/of opvattingen en dilemma's met betrekking tot betalingen aan advocaten. Ook gaat onze dank uit naar de advocaten en vertegenwoordigers van het dekenberaad die daarnaast hebben deelgenomen aan een van de drie reflectiegesprekken. Voorts danken wij de buitenlandse ordes en onze buitenlandse contacten voor hun bereidheid schriftelijk te reageren op de vragen die wij in het kader van de landenvergelijking hebben voorgelegd.

Bovendien gaat onze dank uit naar Jan Crijns, Hanne Klapwijk, Marianne Lochs en David Sander van de Universiteit Leiden voor het meedenken over de opzet van het onderzoek en hun commentaar op het concept-rapport.

Tot slot willen wij wetenschappelijk docenten Ann-Sophie Haspel en Lara Krijger en student-assistenten Marloes van Kimmenaede en Enya Kranenburg danken voor het transcriberen van alle interviews en de overige ondersteunende werkzaamheden bij dit onderzoek.

Rotterdam, 19 februari 2024

Gert-Jan van Olst, Joost Nan, Karin van Wingerde en Liselotte Postma

Afkortingenlijst

Aw	Advocatenwet
CCV	Centrale Controle Verordening
DJI	Dienst Justitiële Inrichtingen
FTA	Financieel Toezicht Advocatuur
OM	openbaar ministerie
OTA	Onafhankelijke Toezichthouder Advocatuur
NOvA	Nederlandse orde van advocaten
Vafi	Verordening op de administratie en financiële integriteit
Voda	Verordening op de advocatuur
Wpta	Wet positie en toezicht advocatuur
WvSr	Wetboek van Strafrecht
Wwft	Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme

Samenvatting

De Nederlandse orde van advocaten (NOvA) heeft eind 2021 de Taskforce Bescherming tegen ondermijning geïntroduceerd. Een van de doelen van de Taskforce is het, ten behoeve van de bescherming van advocaten, vergroten van de informatiepositie van de NOvA op het gebied van druk c.q. bedreiging en ondermijnende activiteiten. Een van de vraagstukken binnen dat onderwerp waarbij zich in relatie tot ondermijnende criminaliteit kwetsbaarheden voor de advocatuur voor kunnen doen, ziet op betalingen aan advocaten. Het doel van het onderhavige onderzoek is inzicht te verschaffen in de praktijk voor wat betreft betalingen aan advocaten door cliënten, te bezien welke categorieën betalingen worden onderscheiden en te identificeren in welke rechtsgebieden dit (specifiek) speelt. De centrale onderzoeksvraag luidt:

Wat zijn aandachtspunten c.q. risico's met betrekking tot de praktijk (en aanpak) van betalingen aan advocaten door cliënten en welke aanbevelingen kunnen in dit verband worden gedaan?

Deze vraag is beantwoord op basis van een analyse van wet- en regelgeving, een vergelijking met de geldende regels in verschillende andere landen, een analyse van jurisprudentie rondom betalingen aan advocaten en 28 interviews met deken, advocaten en vertegenwoordigers van het openbaar ministerie. Tot slot zijn drie groeps gesprekken gehouden om op de bevindingen te reflecteren.

Samenvattend kan het volgende antwoord op deze vraag gegeven worden. De regels omtrent betalingen aan advocaten schrijven voor dat advocaten betalingen slechts giraal aanvaarden (art. 6.27 Voda). Contante betalingen zijn in principe niet toegestaan. Een uitzondering is enkel mogelijk indien er 'feiten of omstandigheden' zijn die dat rechtvaardigen. In beginsel is het aan de advocaat zelf om te beoordelen of er sprake is van rechtvaardigende feiten en omstandigheden. Indien een advocaat van een cliënt in een zaak of in een periode van een jaar contante betalingen van € 5.000 of meer zal aanvaarden, dan is voorafgaand overleg met de deken voorgeschreven.

Ten aanzien van girale honorariumbetalingen is er geen concrete regel die advocaten verplicht om de eventueel illegale herkomst van het geld te onderzoeken. Betalingen in natura of betalingen in de vorm van cryptocurrency, zoals Bitcoin, zijn in beginsel niet toegestaan (zo volgt uit Gedragsregel 19). Daarmee is in principe alleen (giraal) geld als door de overheid gestandaardiseerde munt- c.q. waardeheid een acceptabel betalingsmiddel.

Als advocaten te maken krijgen met derdengelden, dan moeten zij ingevolge artikel 6.19 Voda ervoor zorgdragen dat deze gelden zodra de gelegenheid zich voordoet aan de rechthebbende worden overgemaakt of op de bankrekening van de stichting derdengelden die hen ter beschikking staat

worden gestort. Waardepapieren en kostbaarheden die de advocaat bij wijze van derdengelden ontvangt, mag de advocaat alleen aannemen of bewaren 'indien hij zich ervan heeft vergewist welke gelden, geldswaardige papieren, kostbaarheden of andere zaken het betreft en zich ervan heeft overtuigd dat dit in het kader van een door hem behandelde zaak een redelijk doel dient' (artikel 6.20 Voda). Onder omstandigheden zijn advocaten onderworpen aan de (poortwachters)regels voortvloeiende uit de Wwft. Dat is niet het geval als zij vallen onder de zogeheten procesvrijstelling.

Opvallend is dat in andere landen niet erg veel aandacht lijkt voor het onderwerp 'betalingen aan advocaten'. In veel gevallen zijn er geen nadere of afwijkende regels neergelegd voor de beroepsgroep ten opzichte van hetgeen waaraan de advocaat in het kader van de nationale wetgeving moet voldoen. In veel Europese landen geldt dat contante betalingen slechts beperkt zijn toegestaan. Ook advocaten zijn daaraan gebonden. Wat betreft de regelgeving omtrent de derdengeldenrekening neemt Nederland geen bijzondere positie in: andere landen hebben vergelijkbare voorschriften hoe de advocaat met derdengelden om dient te gaan.

We zien dat de aandacht voor betalingen door cliënten in de afgelopen jaren een vlucht heeft genomen in Nederland. In algemene zin wordt het gevaar van onrechtmatige betalingen door de beroepsgroep onderkend. Uit de verhalen van advocaten blijkt dat de kans volgens advocaten aanwezig is dat gelden worden ontvangen die van enig misdrijf afkomstig zijn, zodat de advocaat zich schuldig maakt aan een witwasconstructie c.q. witwassen. Voorts wordt met betalingen waarmee de advocaat de regels overtreedt, de kans op ondermijning vergroot. Al wordt de kans op potentiële dreiging die van onregelmatigheden rondom betalingen zou kunnen aangaan door sommige advocaten ook wel klein bevonden c.q. genuanceerd. Als de cliënt weet dat zijn advocaat zich kwetsbaar heeft gemaakt door tuchtrechtelijk verwijtbaar te handelen, kan deze daarmee gedwongen worden tot ander onoorbaar handelen of nalaten. De kans bestaat dat de advocaat zo 'in de zak' van de cliënt of anderen komt te zitten. Uit het onderzoek is niet naar voren gekomen dat dit gevaar zich daadwerkelijk heeft verwezenlijkt. Dit wil niet zeggen dat deze gevallen zich niet voordoen.

Hoewel de regels waaraan advocaten zich moeten houden met betrekking tot betalingen op het eerste gezicht vrij duidelijk zijn, blijkt dat advocaten soms toch niet goed uit de voeten kunnen met de huidige wet- en regelgeving. Uit verhalen van de advocaten zelf alsook uit de tuchtrechtspraak blijkt dat er zich om de zoveel tijd onregelmatigheden voordoen rondom betalingen aan advocaten. Uit het onderzoek komt naar voren dat hier vier met elkaar samenhangende omstandigheden aan ten grondslag liggen.

Ten eerste voelen sommige advocaten spanning tussen het recht op rechtsbijstand enerzijds en het verbod om betalingen aan te nemen waarvan de ontvanger redelijkerwijs kan vermoeden dat het afkomstig is van een besmette bron anderzijds. In de tweede plaats zien advocaten zichzelf doorgaans

als dienstverlener die de problemen van hun cliënt willen helpen oplossen, in veel gevallen ook tegen de overheid. Dat maakt dat de regels rondom betalingen soms ook als omslachtig en soms onnodig ingewikkeld wordt gezien en de noodzaak van de regels niet altijd wordt onderschreven. Ten derde zien we dat het toezicht op betalingen aan advocaten grotendeels reactief is en onder advocaten het beeld bestaat dat veel onder de radar blijft van de deken. Ten vierde en tot slot zien we dat binnen de advocatuur op twee verschillende manieren tegen het vraagstuk rondom betalingen en de risico's die daaruit kunnen voortvloeien, wordt aangekeken. Enerzijds zien we een groep advocaten die stelt dat de regels duidelijk zijn, daarover voldoende voorlichting is geweest en dat er in termen van ondermijning geen (groot) probleem c.q. risico is als het om betalingen aan advocaten gaat. Van regelgeving omtrent betalingen moeten en kunnen niet te hoge verwachtingen uitgaan. Anderzijds zien we een groep advocaten die onregelmatigheden rondom betalingen wel problematisch vindt en dat verbindt aan de (financiële) integriteit en onafhankelijkheid van de advocaat waardoor een advocaat kwetsbaar kan worden voor inmenging in het criminele circuit. Die potentiële kwetsbaarheid is niet zozeer gerelateerd aan een bepaald rechtsgebied of een bepaalde categorie betalingen. Eerder gaat het om een mogelijk gebrek aan interne of sociale controle (bijvoorbeeld bij 'eenpitters', zo wordt wel geopperd), het te nauw betrokken raken bij een bepaalde cliënt, het gevoel dat er te weinig toezicht is en een drempel om elders, bijvoorbeeld bij een deken, aan de bel te (durven) trekken. Wel blijft het een relatief abstract gevaar dat advocaten niet snel op zichzelf betrekken. Hoewel de risico's van in het bijzonder contante betalingen wel worden onderkend, zijn wij niet op gevallen gestuit waarin dat risico zich heeft gerealiseerd.

Al met al kan uit het onderzoek aan de ene kant een beeld ontstaan dat het met de risico's van betalingen aan advocaten in de praktijk uiteindelijk wel meevalt. Aan de andere kant valt ook een alarmerender beeld te schetsen. Uit de informatie van diverse (andere) respondenten volgt dat met name contante betalingen advocaten kwetsbaar maken en dat sommige advocaten niet zo goed uit de voeten kunnen met de huidige wet- en regelgeving. Dat de regels met enige regelmaat worden overtreden valt ook op te maken uit de tuchtrechtspraak. Bovendien lijken de risico's van girale betalingen in de regelgeving voor de advocatuur nog onvoldoende een rol te spelen. Met het oog op voorgaande punten is een aantal aanbevelingen gedaan op het gebied van zowel (voorlichting over) de regelgeving omtrent betalingen, het toezicht op betalingen aan advocaten als bewustwording en draagvlak.

Van belang is te benadrukken dat problemen rond betalingen in het licht van ondermijning onderdeel zijn van een groter geheel. Dergelijke problemen zijn niet (enkel) op te lossen met nadere regels en nader toezicht aangaande het betalingsverkeer aan advocaten.

H1 | Inleiding en vraagstelling

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

In oktober 2023 schorste de Raad van Discipline 's Hertogenbosch een advocaat voor de duur van 26 weken onder meer vanwege het bankieren met de derdengeldenrekening van zijn kantoor. Volgens de Raad van Discipline zou de advocaat zich te veel hebben laten sturen door zijn cliënt en het vertrouwen in de advocatuur hebben geschaad.¹ Deze zaak staat niet op zichzelf. Een blik op de tuchtrechtspraak en berichtgeving omtrent betalingen aan advocaten laat zien dat dergelijke zaken zich in heden en verleden vaker hebben voorgedaan. Daarbij gaat het bijvoorbeeld ook om het aannemen van (grote) sommen contanten en soms ook auto's en zelfs paarden als betaling voor de dienstverlening.² Behalve dat de advocaat in termen van de Advocatenwet niet (financieel) integer heeft gehandeld en niet heeft gehandeld zoals van een advocaat mag worden verwacht, speelt, als het om betalingen gaat, ook het risico dat advocaten zo kwetsbaar worden voor criminele inmenging.

Eind 2021 heeft de Nederlandse orde van advocaten (NOVA) de Taskforce Bescherming tegen ondermijning geïntroduceerd. Deze taskforce heeft als doel de bewustwording van risico's tegen de achtergrond van ondermijning en bedreiging die met de beroepsuitoefening van advocaten kunnen samenhangen te vergroten en de weerbaarheid en veiligheid van advocaten – en daarmee uiteindelijk de rechtsstaat – te versterken.³ Een van de doelen van deze Taskforce is het versterken van de informatiepositie van de NOVA op het gebied van druk c.q. dreiging en ondermijnende activiteiten.

De afgelopen jaren zijn de ondermijnende, ontwrichtende gevolgen van de georganiseerde criminaliteit op de Nederlandse samenleving duidelijk aan het licht gekomen, met als dieptepunt de gebeurtenissen in het Marengo-proces. Volgens een brief van de minister van Justitie en Veiligheid uit 2022 wordt er door georganiseerde criminaliteit 'meer geld verdiend [dan] ooit, op een hoger tempo dan ooit. En de geweldspiraal die daarbij hoort, is meedogenlozer dan ooit.'⁴ Een brede aanpak van georganiseerde criminaliteit staat dan ook hoog op de politieke agenda. Een van de onderdelen van

---

¹ RvD 's-Hertogenbosch 23 oktober 2023, ECLI:NL:TADRSHE:2023:114. Zie tevens: S. Klumpenaar, 'Advocaat Paul Acda voor half jaar geschorst om rol in Sanderink-saga', *NRC* 25 oktober 2023.

<https://www.nrc.nl/nieuws/2023/10/25/advocaat-paul-acda-voor-half-jaar-geschorst-om-rol-in-sanderink-saga-a4178564> en A. Kunst, 'Advocaat Paul Acda krijgt flinke straf voor 'bankieren' voor Gerard Sanderink: halfjaar geschorst', *AD* 25 oktober 2023, <https://www.ad.nl/binnenland/advocaat-paul-acda-krijgt-flinke-straf-voor-bankieren-voor-gerard-sanderink-halfjaar-geschorst~ad7730f7/>.

² HvD 's-Hertogenbosch 15 mei 2009, ECLI:NL:TAHVVD:2009:YA0535; RvD Leeuwarden 1 maart 2013, ECLI:NL:TADRLEE:2013:YA4302; RvD Amsterdam 27 oktober 2017, ECLI:NL:TADRAMS:2017:230.

³ Zie: <https://www.advocatenorde.nl/dossiers-2/weerbaarheid/taskforce-bescherming-tegen-ondermijning>. Zie ook: *Kamerstukken II 2021/22*, 29 911, nr. 353, p. 10.

⁴ *Kamerstukken II 2020/21*, 29 911, nr. 348, p. 1.

deze brede aanpak betreft het doorbreken van criminele geldstromen. Naast het voorkomen en bestrijden van witwassen en ondergronds bankieren, ziet deze aanpak op het voorkomen van vermenging van illegaal verdiend geld en 'schoon' geld. Door een dergelijke vermenging ontstaat verwevenheid tussen de boven- en onderwereld waardoor de integriteit van het financiële stelsel onder druk staat.⁵ Een ander onderdeel van de aanpak van georganiseerde criminaliteit heeft betrekking op bescherming van mensen 'die in frontlinie' staan, onder wie advocaten.

Onderzoek dat I&O Research in 2022 in opdracht van de NOvA heeft uitgevoerd toont aan dat de helft van de advocaten in de onderzoeksperiode van een jaar een of meer keren te maken had gehad met een vorm van agressie bij de uitoefening van het beroep. Bij agressie kan gedacht worden aan verbale agressie (41% van de gevallen), intimidatie (34%), bedreiging (18%) en fysieke agressie (4%). De agressie kwam in de helft van de gevallen van de (voormalige of huidige) cliënt van de advocaat.⁶

Uitgangspunt van de NOvA is dat advocaten zich 'aan de goede kant van de lijn' bevinden, maar dat advocaten zich nog bewuster moeten zijn van signalen en gebeurtenissen die kunnen duiden op ondermijning.⁷ Wat in dit verband onder ondermijning moet worden verstaan, wordt niet nader toegelicht. Ook in de wetenschappelijke literatuur is daarover geen consensus. Voor zover die consensus er is, wordt geconstateerd dat ondermijning een term is die tot de verbeelding spreekt en waarvan een sterk mobiliserende werking uitgaat. Tegelijkertijd constateren critici dat ondermijning conceptueel een 'vaag' begrip betreft en daardoor in de praktijk moeilijk te operationaliseren is.⁸ Wij volstaan hier met de constatering dat de dienstverlening van de advocatuur ook aantrekkelijk kan zijn voor criminelen om zo illegale praktijken aan het zicht van de autoriteiten te onttrekken, het ontdekken van illegale activiteiten te frustreren of om illegaal verkregen vermogen een ogenschijnlijk legale herkomst te geven.⁹ Advocaten die betalingen aannemen of hun derdengeldenrekening gebruiken in strijd met de regelgeving omtrent betalingen, lopen het risico in een kwetsbare positie te worden gebracht ten opzichte van hun cliënt en zo meegezogen te worden in onoorbare praktijken.

---

⁵ Bijlage 2 Plan van aanpak criminele geldstromen, *Kamerstukken II 2020/21*, 29 911, nr. 318.

⁶ C. van Miltenburg, G. van Straaten & J. Bouwmeester, *Agressie, bedreiging en intimidatie bij advocaten*, Amsterdam: I&O Research 2022. Zie: https://206.wpcdnnode.com/ioresearch.nl/wp-content/uploads/2022/09/rapport_agressie-bedeiging-en-intimidatie-onder-advocaten_def.pdf.

⁷ <https://www.advocatenorde.nl/nieuws/onderzoeken-naar-kroongetuigenregeling-ggp-telefoons-en-betalingen-aan-advocaten>.

⁸ H. Boutellier e.a., 'Een einde aan ondermijning'. *Tijdschrift voor Veiligheid* 2020, 19(1), p. 3-16; H. Nelen e.a., *Koers bepalen. Over de lessen van de versterking aanpak georganiseerde drugscriminaliteit*, Boom Uitgevers: Den Haag 2023; H. Nelen e.a., 'De aanpak van ondermijning ondermijnd. Over conceptuele verwarring en bestuurlijke drukte', *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit* 2023, 13(1), p. 52-68; M. Vols, 'Ondermijning: van frame naar hype naar wet', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2020, 2019(2), p. 48-52.

⁹ C.G. van Wingerde & C. Hofman, *Wachters aan het woord. Dilemma's van accountants, advocaten, belastingadviseurs en notarissen in hun rol als poortwachter*, Den Haag: SDU 2022.

Het bovenstaande vormde de aanleiding voor de NOVA opdracht te geven tot drie verschillende onderzoeken rondom onderwerpen waar zich in relatie tot ondermijnende criminaliteit mogelijke kwetsbaarheden voor de advocatuur kunnen voordoen. Het betreft een onderzoek naar het gebruik van extra beveiligde en/of identiteitsversluitende communicatiemiddelen binnen de advocatuur, een onderzoek naar de impact op advocaten van de (uitbreiding van de) Kroongetuigenregeling en onderzoek naar betalingen binnen de advocatuur. Het voorliggende rapport vormt de verslaglegging van het onderzoek naar de praktijk van betalingen aan advocaten door cliënten, de daarmee gepaard gaande risico's, dilemma's en kwetsbaarheden en de aanbevelingen die in dit verband kunnen worden gedaan.¹⁰

Bij betalingen aan advocaten kan gedacht worden aan contante betalingen, aan twijfel over de criminele herkomst van betalingen en het gebruik van crypto-currency zoals Bitcoins. Dat (ook) criminelen de laatste jaren crypto-currencies hebben 'ontdekt' staat op grond van de literatuur buiten kijf. Virtuele betalingsmiddelen blijken vanwege het anonieme karakter aantrekkelijk voor criminelen.¹¹

Aandacht voor betalingen aan advocaten is in de aanpak van en bescherming tegen ondermijnende criminaliteit van belang omdat juist in de vorm van betalingen allerlei afhankelijkheden kunnen ontstaan die de advocaat kwetsbaar maken voor criminele inmenging. Zo kunnen advocaten die betalingen aanvaarden wegens rechtsbijstand aan een cliënt (onbedoeld) meewerken aan heling of het witwassen van crimineel vermogen, indien de advocaat weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat het honorarium afkomstig is van opbrengsten van criminele handelingen. Daarbij kan zich een spanningsveld voordoen tussen enerzijds het bestrijden van misdrijven als heling en witwassen en anderzijds het recht op rechtsbijstand door een advocaat. Het recht op rechtsbijstand (waaronder begrepen de proces- en adviespraktijk) zou, volgens de literatuur, van zijn inhoud worden beroofd indien de verlener van de rechtsbijstand het risico loopt voor zijn inspanningen niet adequaat gehonoreerd te worden of, indien het honorarium wel toereikend is, te worden vervolgd wegens handelen in strijd met de wet vanwege het aannemen van geld dat (mogelijk) uit besmette bron afkomstig is. Hoewel het OM een terughoudend opsporings- en vervolgingsbeleid voert met betrekking tot heling en (medewerken aan) witwassen door advocaten, kunnen de risico's voor

---

¹⁰ De andere twee onderzoeken betreffen het gebruik van extra beveiligde en/of identiteitsversluitende communicatiemiddelen door advocaten (Universiteit Leiden) en de impact van de huidige en een eventuele toekomstige, uitgebreide kroongetuigenregeling op advocaten (Universiteit Leiden).

¹¹ T. Spapens & D. van de Mheen, *Het vestigingsklimaat voor drugscriminaliteit in Nederland*, Tilburg: Tilburg University 2022, p. 44 en 50. Zie ook: J.J. Oerlemans e.a., *Cybercrime en witwassen. Bitcoins, online dienstverleners en andere witwasmethoden bij banking malware en ransomware*, Meppel: Boom Criminologie 2016.

strafrechtelijke aansprakelijkstelling voor het aanvaarden van betalingen toenemen naarmate er meer 'besmet geld' in de samenleving circuleert.¹²

Dat betalingsperikelen zich kunnen voordoen in de advocatuur, blijkt (mede) uit de reeds genoemde voorbeelden uit de tuchtrechtspraak omtrent contanten, betalingen in natura en de derdengeldenrekening. In de literatuur wordt wel gewezen op het zogenoemde proces van commercialisering dat zich vanaf de jaren '80 van de vorige eeuw heeft voorgedaan. Met de commercialisering van de advocatuur was er meer aandacht voor marktwerking en concurrentie en veranderde de vraag naar advocatendiensten. Sommige grotere kantoren legden de focus op de (goedbetalde) top van de markt, zoals het bedrijfsleven en werkzaamheden als de transactiepraktijk. Een aantal kleinere advocatenkantoren ging zich richten op de doelgroep van gefinancierde rechtsbijstand. Andere kantoren namen meer een tussenpositie in. De Wolff wijst er daarbij op dat, hoewel winstbejag geen kenmerk is van de advocatuur, zich in het werk van de advocaat wel verleidingen voordoen waarvoor sommige advocaten kwetsbaar kunnen zijn. Te denken valt aan het (ver)kopen van aandelen in een cliënt-onderneming die voor een beslissing staat die de waarde van die aandelen kan beïnvloeden, te bankieren met de derdengeldenrekening of op te treden als stroman bij een transactie.¹³ Uit onderzoek van Van Oostrum blijkt commercialisering en het daarmee gepaard gaande 'marketingdenken' de kans op misslagen te vergroten.¹⁴ De Wolff geeft aan dat 'omzetdruk' een risicofactor kan zijn voor advocaten, met name in situaties waarin advocaten zich niet vrij voelen om zaken te weigeren, twijfels te bespreken of indien sprake is van financiële kwetsbaarheid. Daarnaast kan ook de omgang met georganiseerde criminaliteit een risico vormen.¹⁵ Eenmaal betrokken bij een betaling die niet volgens de regels is verlopen, kunnen advocaten onder druk gezet worden om hun dienstverlening verder in te zetten om criminaliteit te faciliteren.

Kortom, inzicht in de wijze waarop advocaten in de praktijk omgaan met betalingen door cliënten en de dilemma's en uitdagingen die zij daarbij ervaren en de risico's die zij daarbij lopen, is van belang om advocaten weerbaarder te maken tegen ondermijnende criminaliteit.

Betalingen aan advocaten in vogelvlucht

De aandacht voor betalingen aan advocaten in relatie tot mogelijke inmenging in het criminele circuit is niet nieuw. Al in 1995 werden de zogenoemde Richtlijnen ter voorkoming van betrokkenheid van de

---

¹² C.P.M. Cleiren, e.a., *De betaling verantwoord*, 22 december 2004, p 3 en 9.

¹³ D.J.B. de Wolff, *Kernwaarden van de advocatuur*, Deventer: Wolters Kluwer 2022, p. 92.

¹⁴ H.A.J. van Oostrum, *Toevallige weetbaarheden*, Den Haag: Boom Juridisch 2002, p. 54.

¹⁵ D.J.B. de Wolff, *Kernwaarden van de advocatuur*, Deventer: Wolters Kluwer 2022, p. 116.

advocaat bij criminele handelingen (Bruyninckx-richtlijnen) door de NOvA geïntroduceerd.¹⁶ Uitgangspunt van deze Bruyninckx-richtlijnen was dat betalingen aan een advocaat giraal plaatsvonden: enkel als een girale betaling niet mogelijk bleek, was het voor de advocaat toegestaan om per zaak tot een bedrag van maximaal 25.000 gulden contant te ontvangen. De gedachte achter deze richtlijn was dat een advocaat zich mogelijk laat betalen met geld waarvan hij kan weten dat dat afkomstig is uit een misdrijf en hij zich door het aannemen daarvan schuldig maakt aan schuldheiling (witwassen was als zodanig nog geen strafbaar feit).¹⁷ In 2009 is de Verordening op de administratie en financiële integriteit (Vafi) in werking getreden, met daarin diverse bepalingen op het gebied van betalingen aan advocaten door cliënten. Uitgangspunt bleef dat advocaten betalingen door cliënten slechts giraal aanvaarden, tenzij er sprake is van feiten en omstandigheden die een uitzondering daarop rechtvaardigen. Indien de advocaat destijds voornemens was een contante betaling van € 15.000 of meer te aanvaarden, diende de deken daarover geraadpleegd te worden.¹⁸

In 2014 volgde de Verordening op de advocatuur (Voda). Uitgangspunt is sindsdien nog steeds dat betalingen aan advocaten in het kader van de praktijkuitoefening giraal plaatsvinden. Slechts als sprake is van uitzonderlijke omstandigheden kan van die hoofdregel worden afgeweken. Bovendien is voorafgaand overleg met de deken verplicht indien van een cliënt in een zaak of in een periode van een jaar contante betalingen van € 5.000 of meer zal worden aanvaard. Het doel van de huidige regelgeving is (wederom) het voorkomen dat advocaten betrokken raken bij criminele handelingen.¹⁹

Ook brengt de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (Wwft) bepaalde verplichtingen mee voor advocaten, waaronder risicomanagement, het doen van onderzoek naar de cliënt en de herkomst van de middelen, cliëntenonderzoek en het melden van ongebruikelijke transacties, met als doel het risico te minimaliseren dat cliënten de dienstverlening van de advocaat misbruiken om illegaal verkregen vermogen te verhullen en wit te wassen.²⁰

Dat de naleving en/of bekendheid van de regelgeving omtrent betalingen (zowel op grond van de Voda als de Wwft) te wensen overliet, blijkt uit een persbericht over een niet openbaar gemaakt thema-onderzoek van de dekens, uitgevoerd door de unit Financieel Toezicht Advocatuur (FTA) uit 2021-2022. Uit het persbericht van de dekens volgt dat onderzoek werd gedaan naar de wijze waarop (45)

---

¹⁶ Richtlijnen ter voorkoming van betrokkenheid van de advocaat bij criminele handelingen (Bruyninckx-richtlijnen), *Advocatenblad* 1995, p. 809-814. Zie ook: M. Faure, H. Nelen & N. Philipsen, *Evaluatie tuchtrechtelijke handhaving Wet ter voorkoming van witwassen en financiering van terrorisme en haar voorlopers*, Den Haag: WODC 2009, p. 46.

¹⁷ T.N.B.M. Spronken, 'Bruyninckx-richtlijnen gerelativeerd', *Nieuwsbrief Strafrecht* 1997/2, p. 4.

¹⁸ MvT Vafi, p. 12.

¹⁹ Art. 6.27 Voda en de bijbehorende toelichting.

²⁰ Zie voor voorlichting daarover aan advocaten: 'De advocaat als poortwachter tegen witwassen', *Advocatenblad* 2023, afl. 8, p. 64-65.

strafrechtkantoren in de periode 2018-2020 invulling hadden gegeven aan de verplichtingen uit de Voda en Wwft omtrent het betalingsverkeer. Contante betalingen kwamen blijkens het onderzoek met name in het eerste jaar van de onderzoeksperiode nog veel voor waarbij de regels niet juist geïnterpreteerd waren. In het persbericht staat te lezen: ‘de hoofdregel dat contante betaling alleen is toegestaan onder zeer uitzonderlijke omstandigheden, is aanvankelijk in veel gevallen niet correct nageleefd.’²¹ De regel dat bij contante betalingen van (in totaal) € 5.000 of meer per jaar overleg dient te worden gepleegd met de deken, bleek slechts in een klein deel van de gevallen te zijn nageleefd. Voorts deden zich volgens het onderzoek van de dekens, uitgevoerd door de unit FTA situaties voor waarin wel contanten zijn geaccepteerd, maar waarbij betwijfeld kan worden of sprake is van zodanige feiten en omstandigheden die het aannemen van contante betalingen rechtvaardigen. De strafrechtadvocatuur zou het begrip ‘zeer uitzonderlijke omstandigheden’ te ruim hebben uitgelegd. Blijkens het persbericht is mede door het aangekondigde thema-onderzoek van de unit FTA discussie ontstaan binnen de advocatuur over het aanvaarden van contante betalingen. Mede daardoor was gedurende de onderzoeksperiode al sprake van een daling van het aantal contante betalingen dat had plaatsgevonden binnen de advocatuur en besloot een aantal kantoren in het geheel geen contante betalingen meer aan te nemen.²² In de media verschenen naar aanleiding van het onderzoek al snel berichten over advocaten die de regels niet zo nauw namen als het om betalingen ging.²³ In een artikel in NRC liet een van de lokale dekens weten: ‘het risico [bestaat] dat een groot deel van de onderzochte strafrechtadvocaten zich schuldig heeft gemaakt aan schuldwitwassen of schuldheling.’²⁴ In een artikel in *Sancties* pleit Pulles naar aanleiding van het onderzoek door de dekens en de berichtgeving daarover voor een discussie over het aannemen van contant geld door de advocatuur als onderdeel van een breder debat over de rechtsstatelijke rol die advocaten hebben. Pulles stelt: *‘Zo lang we vinden dat iedereen toegang moet hebben tot het recht, zullen we in sommige gevallen ook moeten accepteren dat er contant wordt betaald.’*²⁵

---

²¹ Zie persbericht Uitkomsten thema-onderzoek contante betalingen strafrechtkantoren via:

<https://www.toezichtadvocatuur.nl/cms/public/files/persbericht-contante-betalingen.pdf?786a45c507>.

²² Zie persbericht Uitkomsten thema-onderzoek contante betalingen strafrechtkantoren. Zie over het onderzoek van de unit FTA ook: F. Mebius & K. Pijnappels, ‘Regels voor contante betaling slecht nageleefd’, *Advocatenblad* 2022, afl. 7, p. 24-26.

²³ B. Endedijk, ‘Advocaten namen vaak cash aan tegen eigen tuchtregels’, *NRC* 31 juli 2022. Zie:

<https://www.nrc.nl/nieuws/2022/07/31/advocaten-namen-vaak-cash-aan-tegen-eigen-tuchtregels-a4137856>.

Zie ook: <https://www.mr-online.nl/advocaten-lapten-tuchtregels-aan-de-laars-door-stelselmatig-aannemen-van-contanten/>, 1 augustus 2022.

²⁴ B. Endedijk, ‘Advocaten namen vaak cash aan tegen eigen tuchtregels’, *NRC* 31 juli 2022.

<https://www.nrc.nl/nieuws/2022/07/31/advocaten-namen-vaak-cash-aan-tegen-eigen-tuchtregels-a4137856>.

²⁵ G.J. Pulles, ‘Rechtsbijstand zonder vrees voor sancties. Contant geld en de rechtsstatelijke rol van de advocaat’, *Ars Aequi* 2023/0100, p. 100-103.

Naar aanleiding van het onderzoek hebben de dekens aangegeven te zullen blijven toezien op een strikte naleving van de regel omtrent contante betalingen, zo volgt uit een persbericht. Advocaten dienen zeer terughoudend te zijn wat betreft het aannemen van contante betalingen van cliënten. Publicatie van een uiteenzetting van de regels over contante betalingen staat bij de dekens op de planning. Voorts hebben de dekens aangegeven erop aan te dringen bij de NOvA om de regels over contante betalingen aan te scherpen, bijvoorbeeld door het maximaal te ontvangen van € 5.000 te verlagen en in meer, dan wel alle, gevallen overleg met de deken voor te schrijven.²⁶

Uit een onderzoek dat in 2022 en 2023 in opdracht van de dekens door de unit FTA is gedaan naar derdengelden van 33 grote advocatenkantoren, is van grote of structurele problemen omtrent derdengelden niet gebleken. Wel bleken de regels omtrent derdengelden op onderdelen nadere verduidelijking te behoeven.²⁷

Uit het '(meerjaren) plan van het toezicht op de advocatuur' blijkt de aandacht van het dekenberaad in 2023 in het bijzonder uit te gaan naar risicogestuurd financieel onderzoek van kantoren, het aannemen van contante gelden, onderzoeken van de herkomst van girale betalingen en ondermijning.²⁸ Op basis van eerder opgehaalde data met betrekking tot de Wwft, derdengelden en contante betalingen is door de dekens op basis van een risicoanalyse besloten om 75 advocatenkantoren nader te onderzoeken. In 2022 is gestart met een landelijk gestructureerd overleg tussen de dekens, het OM, de politie en de DJI om signalen op het gebied van strafrecht en ondermijning te bespreken en aan te pakken. Tevens beoogt het dekenberaad blijkens het (meerjaren) plan 2023 (samen met de NOvA) advocaten meer bewust te maken van mogelijke gevaren van ondermijning door meer voorlichting te geven.²⁹

In een brief van 13 juni 2022 van de minister voor Rechtsbescherming aangaande de bestrijding van georganiseerde criminaliteit werden, ten slotte, de volgende aandachtspunten benoemd ten aanzien van de betalingen aan advocaten: het spanningsveld tussen recht op rechtsbijstand en de strafrechtelijke norm inzake heling en witwassen, het verlagen van de huidige grens van € 5.000 voor contante betalingen aan advocaten en de optie om het in beginsel niet meer mogelijk te maken een ambtshalve toevoeging te weigeren.³⁰

---

²⁶ Persbericht Uitkomsten thema-onderzoek contante betalingen strafrechtkantoren via: <https://www.toezichtadvocatuur.nl/cms/public/files/persbericht-contante-betalingen.pdf?786a45c507>.

²⁷ Zie: <https://www.toezichtadvocatuur.nl/nieuws/uitkomst-onderzoek-derdengelden-grote-kantoren>

²⁸ Jaarplan toezicht op de advocatuur 2023, te downloaden via: <https://www.toezichtadvocatuur.nl/publicaties/werkplan>.

²⁹ Jaarplan toezicht op de advocatuur 2023, p. 16.

³⁰ *Kamerstukken II 2021/22*, 29 911, nr. 353, p. 10-11.

1.2 Doel en vraagstelling

Tegen de hierboven genoemde achtergrond is het doel van dit onderzoek inzicht te krijgen in de praktijk voor wat betreft betalingen aan advocaten door cliënten, te bezien welke categorieën betalingen worden onderscheiden en te identificeren in welke rechtsgebieden dit (specifiek) speelt. Voorts wordt inzicht gegeven in de praktijk en aanpak van betalingen aan advocaten in andere landen. De centrale vraag in het onderzoek luidt als volgt:

Wat zijn aandachtspunten c.q. risico's met betrekking tot de praktijk (en aanpak) van betalingen aan advocaten door cliënten en welke aanbevelingen kunnen in dit verband worden gedaan?

Ter beantwoording van deze centrale vraag, is het onderzoek onderverdeeld in een aantal deelvragen. Die luiden als volgt:

1. Wat houdt de regelgeving voor advocaten in met betrekking tot betalingen?
2. Welke categorieën betalingen kunnen in de praktijk worden onderscheiden? Welke kwetsbaarheden en dilemma's doen zich bij welke categorie van betalingen voor en in welke rechtsgebieden doen deze dilemma's zich voor?
3. Wat is de stand van zaken met betrekking tot betalingen aan advocaten door cliënten in andere landen?
4. Welke aanbevelingen kunnen worden gedaan met betrekking tot voorgestelde maatregelen en alternatieve zienswijzen c.q. oplossingsrichtingen voor de praktijk en aanpak van betalingen aan advocaten door cliënten?

1.3 Leeswijzer

Dit rapport is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 wordt toegelicht hoe het onderzoek is uitgevoerd en op welke bronnen de bevindingen zijn gebaseerd. Het onderzoek bestaat uit een analyse van de relevante regelingen rondom betalingen aan advocaten, een overzicht van het juridisch kader in een aantal andere landen, een analyse van de tuchtrechtelijke jurisprudentie rondom betalingen aan advocaten en op 28 interviews en een drietal reflectiegesprekken met dekens, advocaten en vertegenwoordigers van het OM.

In hoofdstuk 3 wordt het juridisch kader geschetst voor betalingen aan advocaten door cliënten. Het hoofdstuk is gebaseerd op verschillende wetten en regelingen: de relevante gedragsregels voor de advocatuur, bepalingen uit de Verordening op de advocatuur (Voda) en de Wwft komen aan bod. Dit hoofdstuk is tevens gebaseerd op tuchtrechtelijke jurisprudentie met betrekking tot betalingen aan advocaten.

Hoofdstuk 4 is gewijd aan de landenvergelijking. In dit hoofdstuk ligt de focus op regelgeving en discussie over betalingen aan advocaten in andere landen. Er wordt ingegaan op de verschillende, door ons gesignaleerde, buitenlandse praktijken ten aanzien van twee onderwerpen, namelijk: het gebruik van contanten (door advocaten) en het gebruik van een derdengeldenrekening door advocaten.

In hoofdstuk 5 worden de bevindingen uit de interviews met advocaten, dekens en vertegenwoordigers van het OM gepresenteerd.

In de slotbeschouwing in hoofdstuk 6 worden die bevindingen van een aantal overkoepelende conclusies voorzien en aanbevelingen gedaan.

H2 | Verantwoording en uitvoering van het onderzoek

2.1 Inleiding

Dit onderzoek richt zich op de praktijk van betalingen aan advocaten door cliënten, de dilemma's en kwetsbaarheden die zich daarbij kunnen voordoen en de aanbevelingen die in dit verband kunnen worden gedaan. Om hier zicht op te krijgen, zijn verschillende methoden van dataverzameling gecombineerd. Naast een analyse van het wettelijk en regelgevend kader en een analyse van de tuchtrechtelijke jurisprudentie (paragraaf 2.2), is het juridisch kader in een aantal andere landen in kaart gebracht en geanalyseerd (paragraaf 2.3). Een belangrijke bron van informatie voor dit onderzoek vormen de 28 gesprekken die we voerden met advocaten, dekens en vertegenwoordigers van het OM (paragraaf 2.4). Tot slot zijn drie reflectiegesprekken georganiseerd om op de bevindingen en eerste gedachten over de aanbevelingen te reflecteren (paragraaf 2.5).³¹ In dit hoofdstuk verantwoorden wij hoe we te werk zijn gegaan en bespreken we hoe de data zijn geanalyseerd (paragraaf 2.6).

2.2 Jurisprudentieanalyse

Naast het in kaart brengen van het wettelijk en regelgevend kader, is ook gekeken naar de tuchtrechtelijke uitspraken over advocaten die zich hebben moeten verantwoorden voor de wijze waarop zij met betalingen van cliënten danwel de derdengeldenrekening zijn omgegaan. Het doel hiervan was om zicht te krijgen op de verschillende factoren die van invloed kunnen zijn op het al dan niet naleven van de verplichtingen waaraan advocaten moeten voldoen, alsook om een beeld te krijgen van welke sancties voor overtreding van die verplichtingen worden opgelegd. Daarnaast had de analyse tot doel om relevante casuïstiek te verzamelen waar we in de interviews met de respondenten over konden spreken. Om de tuchtrechtelijke uitspraken te vinden, is gebruikgemaakt van de databank <http://tuchtrecht.overheid.nl/tuchtrecht>. Deze databank bevat de tuchtrechtelijke uitspraken voor de advocatuur, het notariaat en de accountancy.

Binnen het domein van de advocatuur is gezocht op verschillende termen, die de volgende resultaten opleverden: 'betaling' (6.104); 'contante betaling' (245); '6.27' (het artikel in de Voda over betalingen) (10). Gelet op de grote hoeveelheid resultaten bij de zoekterm 'betaling', zijn enkel de zaken vanaf

---

³¹ De onderzoeksopzet werd inclusief informatiedocument, toestemmingsverklaring en data management plan ter goedkeuring voorgelegd aan de ethische commissie van Erasmus School of Law. Deze goedkeuring werd verkregen onder aanvraagnummer ETH2324-0006). Zie verder <https://www.eur.nl/onderzoek/research-services/onderzoekskwaliteit-en-integriteit/ethische-toetsing>.

januari 2020 geanalyseerd (1.962 uitspraken). Uiteindelijk zijn 80 zaken bekeken waarin de thematiek die in dit onderzoek centraal staat, zich voordeed. Het is van belang om op te merken dat het doel van deze exercitie niet was om een volledig overzicht van zaken te creëren, maar juist om een indruk te krijgen van de problematiek die in de praktijk speelt. Deze uitspraken worden in het vervolg van dit rapport gebruikt om onze bevindingen te illustreren.

2.3 Rechtsvergelijking

Het doel van dit onderzoek was onder meer om een overzicht te geven van de stand van zaken met betrekking tot de regelgeving over betalingen aan advocaten door cliënten in andere landen. Ter beantwoording van deze vraag is gebruik gemaakt van verschillende informatiebronnen. Op basis van deskresearch en verkennende gesprekken, is een landselectie gemaakt. Vervolgens is via de NOVA een vragenlijst verzonden naar een aantal verschillende buitenlandse balies over het juridisch kader omtrent betalingen aan advocaten in het desbetreffende land en ook de eventuele knelpunten in de praktijk. De volgende landen zijn aangeschreven: Australië, België, Canada, Duitsland, Finland, Frankrijk, Italië, Noorwegen, Roemenië, Spanje, de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Zweden. De respons was echter laag en voor zover er respons is verkregen, betrof het in een aantal gevallen vooral een verwijzing naar de relevante regelgeving.

Daarnaast hebben we de vragenlijst verzonden aan een aantal buitenlandse wetenschappers en advocaten uit ons eigen netwerk uit de volgende landen: België, Duitsland, Italië en Denemarken. In deze vragenlijst stond ten eerste de vraag of en onder welke voorwaarden het aannemen van bepaalde categorieën betalingen (contanten/in natura/crypto currency) in het betreffende land al dan niet mag, waarom dat zo is, en of daarover regels zijn opgesteld (zo ja, welke en waar te vinden). Een vervolgvraag was of er binnen het desbetreffende land discussie gaande is omtrent het onderwerp en zo ja, wat daarvan de achtergrond is. Ten tweede is gevraagd of het in het betreffende land gebruikelijk is dat een advocaat een derdengeldenrekening heeft en waar de rekening wel en niet voor gebruikt mag worden. Hierna is wederom de vraag gesteld of er in het desbetreffende land discussie gaande is omtrent het onderwerp en zo ja, wat daarvan de achtergrond is. Verder is wat betreft het thema 'handhaving' gevraagd of er gevallen bekend waren dat advocaten uit het desbetreffende land zich niet aan de regels omtrent betalingen houden. Zo ja, of hiertegen werd opgetreden, hoe en door wie. Tot slot is gevraagd of er binnen het desbetreffende land nog andere ontwikkelingen/regels/discussies zijn die raken aan het onderwerp 'betalingen aan advocaten'.

2.4 Interviews met advocaten, dekens en het openbaar ministerie

Een belangrijke informatiebron voor dit onderzoek vormden de gesprekken met advocaten, met dekens en met vertegenwoordigers vanuit het OM die vanuit hun professionele achtergrond veel konden vertellen over de kwetsbaarheden die zich bij advocaten kunnen voordoen, rondom betalingen door cliënten.

Allereerst zijn vier verkennende gesprekken gevoerd met dekens om te inventariseren welke thema's rondom de betalingen aan advocaten door cliënten relevant zijn, om het onderzoek nader te kunnen afbakenen ten aanzien van de rechtsgebieden waarop het onderzoek zich zou moeten richten, om te inventariseren wie we volgens de betrokkenen in het vervolg van het onderzoek zouden moeten interviewen en waarom alsook om de opgestelde gesprekspuntenlijst te testen.

De tweede fase in het onderzoek stond in het teken van het voeren van gesprekken met advocaten zelf en het OM. In een eerder door I&O in opdracht van de NOVA uitgevoerd onderzoek naar het voorkomen van dreiging en druk waarmee advocaten geconfronteerd worden, is advocaten in een enquête gevraagd of zij bereid waren om mee te werken aan een interview. Dat betrof een lijst van 66 advocaten, voornamelijk werkzaam bij kleinere kantoren of als zelfstandige. Deze lijst is aangevuld met advocaten werkzaam bij middelgrote en grotere kantoren, op basis van een overzicht van bij de NOVA geregistreerde advocaten.

Vervolgens zijn enkele selectiecriteria toegepast om tot een eerste selectie van te benaderen advocaten te komen. In de eerste plaats kwam uit de verkennende gesprekken naar voren dat met name binnen het strafrecht en het asiel- en vreemdelingenrecht de grootste uitdagingen zouden liggen omtrent betalingen van cliënten aan advocaten. Het lag daarom voor de hand om in elk geval advocaten te selecteren die in die betreffende rechtsgebieden werkzaam zijn. Omdat de problematiek rondom betalingen evengoed in andere rechtsgebieden kan spelen, zijn de advocaten werkzaam in andere rechtsgebieden in een categorie 'overig' ingedeeld waaruit ook enkele advocaten zijn geselecteerd. In de tweede plaats is gestreefd naar een evenredige verdeling tussen rechtsgebieden, verschillende regio's in Nederland en de omvang van kantoren (eenmanszaak, klein, middelgroot, groot).

Zo ontstond een lijst van 62 advocaten die allemaal benaderd zijn voor een interview. Een groot deel van de aangeschreven advocaten reageerde echter niet op de uitnodiging om deel te nemen aan het onderzoek, ook niet na meerdere reminders. Zeven advocaten gaven expliciet te kennen dat zij geen mogelijkheden zagen aan het onderzoek deel te nemen, omwille van een gebrek aan tijd of omdat zij aangaven onvoldoende op het onderwerp te kunnen reflecteren. Uiteindelijk zijn 22 advocaten bereid

gevonden om deel te nemen aan het onderzoek. Dat betrof 8 advocaten die actief zijn in het strafrecht en 2 advocaten die actief zijn in het asiel- en vreemdelingenrecht. De overige 12 respondenten zijn (voornamelijk) werkzaam in overige rechtsgebieden.

Naast de interviews met advocaten zelf, zijn ook twee gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van het OM.

Samengevat, zijn in totaal 28 interviews gehouden met vier dekens, 22 advocaten en twee gesprekken met in totaal vier afgevaardigden van het OM. In Bijlage 1 is een geanonimiseerd overzicht opgenomen van de geïnterviewde respondenten.

De interviews duurden gemiddeld een uur en werden zowel op locatie alsook online afgenomen. Deze relatief open gesprekken, die plaatsvonden op basis van een gesprekspuntenlijst (Bijlage 2), waren bedoeld om beter te begrijpen hoe advocaten in de praktijk omgaan met betalingen van cliënten en hun derdengeldenrekening, welke uitdagingen en dilemma's zij daarbij ervaren, hoe zij daarmee omgaan en welke aanbevelingen kunnen worden gedaan.

We startten de interviews met de vraag welke ervaringen de betrokkenen hebben met en welke kennis zij hebben van ondermijnende criminaliteit en de kwetsbaarheden waarmee advocaten te maken kunnen krijgen. Vervolgens gingen we in op de ervaringen met contante betalingen en de derdengeldenrekening en het eigen kantoorbeleid daaromtrent. Dit leidde veelal tot concrete voorbeelden waarmee men in de praktijk te maken heeft gehad. Vervolgens werd de respondenten gevraagd met welke uitdagingen of dilemma's zij te maken hadden rondom betalingen door cliënten en hoe zij daarmee zijn omgegaan. Tot slot vroegen we in deze gesprekken welke aanbevelingen of verbeteringen de betrokkenen zagen om de praktijk rondom betalingen door cliënten te verbeteren en welke actoren daarbij een rol zouden moeten spelen.

De interviews zijn allemaal opgenomen en *verbatim* getranscribeerd. De respondenten zijn vooraf in kennis gesteld van en hebben ingestemd met de mogelijkheid dat hun uitspraken in de rapportage zouden worden opgenomen en zodanig gepresenteerd zouden worden dat ze niet naar individuele personen of organisaties herleidbaar zouden zijn. Indien gewenst, kregen de respondenten het transcript opgestuurd en kregen zij de mogelijkheid om hun citaten in de context van de betreffende paragraaf in te zien alvorens deze werden gepubliceerd. Dat heeft niet tot wijzigingen in de tekst geleid. Zie bijlage 3 voor het Informed consent formulier.

2.5 Reflectiegesprekken

In de laatste fase van het onderzoek hebben we de inzichten uit de analyse van rechtspraak, wetgeving, rechtsvergelijking en de interviews verder verdiept in drie groeps gesprekken waaraan in totaal zes respondenten deelnamen. Het doel van deze gesprekken was om met de deelnemers te reflecteren op de bevindingen uit de interviews, de rechtsvergelijking en de analyse van jurisprudentie en in het bijzonder op de aanbevelingen die op basis daarvan en op basis van de literatuur konden worden gedaan. De deelnemers van de reflectiegesprekken waren advocaten die we in een eerdere fase van het onderzoek al gesproken hadden en twee afgevaardigden van het dekenberaad die we nog niet eerder hadden gesproken. De reflectiegesprekken vonden online plaats en varieerden in duur van iets meer dan een uur tot ruim twee uur. Ook deze gesprekken werden opgenomen en vervolgens getranscribeerd. De deelnemers werden herinnerd aan of geïnformeerd over het toestemmingsformulier waarin vermeld stond dat hun uitspraken in de rapportage konden worden opgenomen en zodanig gepresenteerd zouden worden dat ze niet naar individuele personen of organisaties herleidbaar zouden zijn.

2.6 Analyse

De resultaten van de interviews zijn geanalyseerd in ATLAS.ti, een programma om kwalitatieve data systematisch te kunnen analyseren. Bij de analyse hebben we een proces van thematisch en open coderen toegepast, waarbij relevante codes werden toegekend aan de verschillende tekstfragmenten. Een eerste analyseslag richtte zich op het verkrijgen van overzicht van de verschillende vraagstukken die in de praktijk leven rondom betalingen aan advocaten en de mechanismen en factoren die daarop mogelijk van invloed zijn. Dat leverde zes hoofdthema's op die in het verdere proces van analyseren en schrijven steeds zijn aangescherpt. In het analyse- en schrijfproces hebben we steeds veel over de interpretatie van de data gediscussieerd. Dit is doorgezet totdat zich geen wezenlijk nieuwe inzichten meer aandienen en een punt van verzadiging was bereikt.

De zes hoofdthema's worden in hoofdstuk 5 weergegeven. De gesprekken met de advocaten vormen daarbij het uitgangspunt. Hun verhalen worden geïllustreerd met de informatie uit de jurisprudentie-analyse, de rechtsvergelijking en de analyse van het wettelijk kader waarop in de volgende twee hoofdstukken eerst afzonderlijk zal worden ingegaan. In het volgende hoofdstuk (hoofdstuk 3) wordt het juridisch kader gepresenteerd. In hoofdstuk 4 zal vervolgens worden ingegaan op de landenvergelijking.

H3 | Regelgeving betalingen aan advocaten

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de (ontwikkeling van de) toepasselijke wet- en regelgeving met betrekking tot betalingen aan advocaten door cliënten. Zowel de relevante gedragsregels voor de advocatuur, bepalingen uit de Advocatenwet (Aw), Verordening op de advocatuur (Voda) als de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (Wwft) komen aan bod. Ter illustratie worden diverse tuchtzaken aangehaald. In de kern is de regel voor advocaten dat zij in het kader van de praktijkuitoefening betalingen slechts giraal aanvaarden. Uitzonderingen op deze regel kunnen wel gemaakt worden, maar veelal niet zonder overleg met de deken en een afweging of een niet-girale betaling in de gegeven omstandigheden valt te rechtvaardigen. Dat betekent dat een betaling in contanten slechts in bijzondere gevallen is toegestaan.

Het hoofdstuk vangt aan met een korte historische schets in paragraaf 3.2. In paragraaf 3.3 staat de betaling van het honorarium centraal. Een uiteenzetting van de regelgeving omtrent de derdengeldenrekening volgt in paragraaf 3.4. Vervolgens gaat paragraaf 3.5 nader in op de Wwft. Paragraaf 3.6 staat in het teken van het toezicht. Het hoofdstuk sluit af (paragraaf 3.7) met een deelconclusie.

3.2 Korte historische schets

De NOVA houdt zich al enige tijd bezig met het reguleren van de betaling aan advocaten. Al in 1995 werden de zogenoemde Richtlijnen ter voorkoming van betrokkenheid van de advocaat bij criminele handelingen (Bruyninckx-richtlijnen) door de NOVA geïntroduceerd.³² Zoals de titel van de richtlijnen al doet vermoeden, was het doel van deze richtlijn om te voorkomen dat advocaten betrokken zouden raken bij criminele activiteiten. In artikel 6 van de richtlijn was het uitgangspunt neergelegd dat een advocaat giraal betaald werd. Slechts als girale betaling niet mogelijk bleek was het voor de advocaat toegestaan om per zaak tot een bedrag van maximaal 25.000 gulden contant te ontvangen. Het tweede lid van artikel 6 gaf daarnaast aan dat de advocaat een honorarium of een voorschot mocht ontvangen indien de daaraan ten grondslag liggende declaratie redelijk was. De gedachte achter deze richtlijnen was dat een advocaat zich mogelijk laat betalen met geld waarvan hij kan weten dat dat afkomstig is

---

³² Richtlijnen ter voorkoming van betrokkenheid van de advocaat bij criminele handelingen (Bruyninckx-richtlijnen), *Advocatenblad* 1995, p. 809-814.

uit misdrijf en hij zich door het aannemen daarvan schuldig maakt aan schuldheiling (witwassen was als zodanig nog geen strafbaar feit).³³ Om ervoor te zorgen dat een advocaat toch een redelijke vergoeding mocht ontvangen voor zijn werkzaamheden zonder dat hij bang hoefde te zijn dat hij zelf onderwerp werd van strafrechtelijke vervolging, had het OM, dat betrokken was bij de totstandkoming van de richtlijnen, per brief toegezegd dat zij zich zeer terughoudend zou opstellen in de vervolging van advocaten, mits die advocaten zich hadden gehouden aan deze richtlijn.³⁴ Door de toenmalige Minister van Justitie is op 20 april 2001 de Werkgroep Betalingen aan Advocaten ingesteld met als taak de Bruyninckx-richtlijnen te evalueren.³⁵ In 2004 publiceerde deze werkgroep het rapport *De betaling verantwoord*, waarin de belangen rondom het aanvaarden van besmet geld en het aldus begaan van een strafbaar feit (heling en/of witwassen) als volgt kort geschetst kunnen worden:

‘In dergelijke situaties is sprake van een spanningsveld tussen twee grondbeginselen van de rechtsstaat. Enerzijds moeten misdrijven zoals heling en witwassen bestreden worden. Anderzijds heeft eenieder recht op rechtsbijstand door een advocaat, die niet het risico behoort te lopen voor zijn werk ofwel geen adequate beloning te ontvangen ofwel, als hij dat wèl doet, in strijd met de wet te handelen. Dit dilemma bestaat zowel bij advocaten in strafzaken als in de civiele rechtspraak.’³⁶

De Bruyninckx-richtlijnen waren, volgens dit rapport, dan ook geïntroduceerd om het voor advocaten mogelijk te maken om binnen dit spanningsveld te functioneren.³⁷

In 2009 is de Verordening op de administratie en financiële integriteit (Vafi) in werking getreden. Deze verordening werd door de NOvA van belang geacht voor de integriteit van de beroepsgroep en het vertrouwen van de samenleving in de advocatuur.³⁸ In dat kader bevat de verordening regels over diverse onderwerpen die raken aan de financiële integriteit van advocaten en eerder in zelfstandige verordeningen en richtlijnen waren neergelegd. Een van de onderwerpen betreft het betalingsverkeer van en aan de advocaat. In artikel 10 Vafi was het uitgangspunt neergelegd dat een advocaat in het kader van zijn praktijkuitoefening slechts giraal betalingen verricht of aanvaardt. Het tweede lid gaf aan dat hierop een uitzondering mogelijk was indien er feiten en omstandigheden waren die dat rechtvaardigden. Een volledige beperking op contante betalingen werd desondanks wenselijk noch mogelijk geacht aangezien een advocaat in sommige gevallen contante bedragen moet kunnen ontvangen. In de toelichting bij de richtlijn werd in dat kader gesproken over de eigen bijdrage in het

---

³³ T.N.B.M. Spronken, ‘Bruyninckx-richtlijnen gerelativeerd’, *Nieuwsbrief Strafrecht* 1997/2, p. 4.

³⁴ Brief van de voorzitter van het college van Procureurs-Generaal 26 juni 1995.

³⁵ *Staatscourant* 2001, nr. 77, p. 7.

³⁶ T. Cleiren e.a., *De betaling verantwoord*, 22 december 2004, p. 3.

³⁷ T. Cleiren e.a., *De betaling verantwoord*, 22 december 2004, p. 4.

³⁸ Verordening op de administratie en de financiële integriteit van 30 juni 2009 (*Stcrt.* 2009, 118), p. 6.

kader van een toevoeging of het geval dat de cliënt geen bankrekening kan krijgen of de bankrekening is geblokkeerd. Indien de advocaat voornemens was om een bedrag van € 15.000 of meer contant te aanvaarden, was de advocaat volgens het derde lid verplicht om daarover de deken te raadplegen. Het doel van deze bepaling was, net als bij de Bruyninckx-richtlijnen, om te voorkomen dat advocaten betrokken zou raken bij criminele handelingen. Het voorgeschreven overleg met de deken had als doel om de advocaat bewust te maken van de mogelijke risico's van de voorgenomen betaling om te voorkomen dat hij betrokken raakt bij criminele handelingen.³⁹ In 2014 is de thans geldende Verordening op de advocatuur (Voda) in werking getreden, waarvan de relevante bepalingen in onderstaande paragrafen aan bod komen.

Een advocaat dient zich te laten leiden door vijf kernwaarden die sinds 2015 in artikel 10a Aw zijn vastgelegd, te weten: onafhankelijkheid, partijdigheid, deskundigheid, integriteit en vertrouwelijkheid.⁴⁰ In het kader van betalingen aan advocaten is (blijkens de tuchtrechtspraak)⁴¹ met name de kernwaarde 'integriteit' van belang, die inhoudt dat een advocaat bij de uitoefening van zijn beroep integer is en zich onthoudt van enig handelen of nalaten dat een behoorlijk advocaat niet betaamt (artikel 10a lid 1 sub d Aw). Omdat een advocaat die de kernwaarden niet in acht neemt, niet integer handelt, wordt integriteit wel gezien als een overkoepelende kernwaarde. Maar dat niet alleen: integriteit heeft ook een zelfstandige betekenis en wil zoveel zeggen als 'geloofwaardig, rechtschapen en onkreukbaar'. Dat geldt ook in verband met het financieel handelen van een advocaat. Handelen in strijd met de regels, bijvoorbeeld wat betreft het gebruik en de verantwoording van de derdengeldenrekening en het zonder rechtvaardiging en/of zonder overleg met de deken in ontvangst nemen van contante betalingen van een cliënt, doet afbreuk aan een integere beroepsuitoefening.⁴² Naast 'integriteit' kan bij betalingen in het bijzonder ook de kernwaarde 'onafhankelijkheid' in het geding zijn: de advocaat is volgens artikel 10a lid 1 sub a Aw onafhankelijk ten opzichte van zijn cliënt, derden en de zaken waarin hij als zodanig optreedt. Deze kernwaarde houdt in dat een advocaat, behalve dat hij of zij onafhankelijk is ten opzichte van de Staat⁴³, ook onafhankelijk dient te staan ten opzichte van de cliënt. Dat betekent dat een advocaat zich niet met een cliënt mag vereenzelvigen en een zaak of geschil met 'gepaste afstand' moet kunnen behandelen.⁴⁴

---

³⁹ Verordening op de administratie en de financiële integriteit van 30 juni 2009 (*Stcrt.* 2009, 118), p. 12.

⁴⁰ <https://www.advocatenorde.nl/de-advocaat/kernwaarden-1>.

⁴¹ Zie met name par. 3.3 en 3.4.

⁴² E. Bauw e.a., *Togadragers in de rechtsstaat*, Den Haag: Boom Juridisch 2022, p. 131.

⁴³ Zie hierover nader: <https://www.advocatenorde.nl/de-advocaat/kernwaarden-1>.

⁴⁴ Bauw e.a., *Togadragers in de rechtsstaat 2022*, Den Haag: Boom Juridisch 2022, p. 129.

3.3 Betaling honorarium

De advocaat dient op grond van Gedragsregel 17 lid 1, alle omstandigheden in aanmerking genomen, een redelijk honorarium in rekening te brengen. Voorts dient de advocaat transparant te zijn over het honorarium, de kosten en de wijze van declareren. Over de inhoud van de financiële afspraken gaan de gedragsregels verder niet.⁴⁵ Gedragsregel 19 en de Voda bevatten bepalingen over de *inning* van het honorarium. In Gedragsregel 19 lid 2 staat dat de betaling in beginsel in geld dient te geschieden, behoudens in bijzondere gevallen en slechts na overleg met de deken. De betaling aan (en van) advocaten is thans geregeld in artikel 6.27 Voda. De hoofdregel is dat advocaten in het kader van de praktijkuitoefening betalingen slechts giraal aanvaarden. Blijkens de toelichting is het doel van een verplichte girale betaling te voorkomen dat advocaten betrokken raken bij criminele handelingen.

Artikel 6.27 Voda (Betalingen aan en door advocaat)

1. De advocaat verricht of aanvaardt in het kader van zijn praktijkuitoefening betalingen slechts giraal behoudens het bepaalde in het tweede en derde lid.
2. De advocaat kan betalingen in het kader van zijn praktijkuitoefening alleen dan in contanten verrichten of aanvaarden, indien er feiten of omstandigheden zijn die dat rechtvaardigen en met inachtneming van het bepaalde in het derde lid.
3. Indien de advocaat in een zaak of in een periode van ten hoogste een jaar ten behoeve van dezelfde cliënt een of meer contante betalingen zal verrichten of aanvaarden met een gezamenlijke waarde van € 5.000 of meer, overlegt de advocaat hierover voorafgaand aan die verrichting of aanvaarding met de deken. Indien dit voorafgaand overleg redelijkerwijs niet mogelijk is, vindt dit overleg plaats onverwijld na de verrichting of aanvaarding van die betaling.

Contant betalingsverkeer moet zo veel als mogelijk vermeden worden, al bestaat ook bij girale betaling de mogelijkheid dat het geld van enig misdrijf afkomstig is.⁴⁶ Daarmee is in principe alleen geld als door de overheid gestandaardiseerde munt- c.q. waarde-eenheid een acceptabel betalingsmiddel.

Contante betalingen: uitzondering

Als uitzondering op de hoofdregel dat betalingen slechts giraal plaatsvinden, mogen betalingen in contanten worden aanvaard 'indien er feiten en omstandigheden zijn die dat rechtvaardigen' (zoals is bepaald in art. 6.27 Voda lid 2).⁴⁷ Het is in principe aan de advocaat om te bepalen of er in een concrete zaak sprake is van rechtvaardigende feiten en omstandigheden dat afwijken van de hoofdregel is toegestaan. Een volledige beperking van het contante betalingsverkeer wordt blijkens de toelichting

⁴⁵ Zie nader: L. Rammeloo, 'De rekening', p. 147-158, in: J.E. Soeharno, E. van Rijckevorsel-Teeuwen & J. Loorbach, *Integriteit in de zakelijke advocatuur. Normenkader en praktijk*, Den Haag: Boom Juridisch 2022, p. 149.

⁴⁶ Vgl. G.J. Pulles, 'Rechtsbijstand zonder vrees voor sancties. Contant geld en de rechtsstatelijke rol van de advocaat', *Ars Aequi* 2023/0100, p. 100.

⁴⁷ Zie hierover o.a. ook: L. Rammeloo & A. Groenewoud, 'Zo moet u declareren anno 2019', *Advocatenblad* februari 2019.

onwenselijk en onmogelijk geacht. In het kader van de praktijkuitoefening doen zich namelijk situaties voor waarin betalen met contant geld, dat een wettig betaalmiddel is, toch aangewezen kan zijn. Ten aanzien van de uitzondering moet volgens de toelichting ‘onder meer’ worden gedacht ‘aan de eigen bijdrage in het kader van een toevoeging, de betaling van griffierecht of aan het geval dat de cliënt bijvoorbeeld geen bankrekening kan krijgen of dat de bank de rekening van de cliënt heeft geblokkeerd.’⁴⁸ Bij de betaling van griffierecht of de eigen bijdrage in het geval van gesubsidieerde rechtsbijstand, gaat het om relatief lage bedragen. Bij cliënten waarbij beslag is gelegd op de rekening of waarbij de rekening is geblokkeerd door een bank, is de gedachte dat het gegeven dat een rechtszoekende toegang tot het recht moet hebben en daarbij bijgestaan moet kunnen worden door een advocaat, in het geding is indien contante betalingen verboden zijn.

De toelichting biedt enige duidelijkheid over situaties waarin een contante betaling gerechtvaardigd is, maar biedt geen limitatieve opsomming. De deken heeft een adviserende rol.

Van een andersoortige betaling wordt als hoofdregel niet gesproken in de regels. In het huidige, digitale tijdperk kan naast fysieke voorwerpen bijvoorbeeld nog worden gedacht aan een betaling in de vorm van cryptocurrency, zoals Bitcoin. De regels laten dat alleen toe bij hoge uitzondering en in overleg met de deken. Zie immers Gedragsregel 19 lid 2.⁴⁹

Overleg deken

Bij contante betalingen tot een bedrag van € 5.000 op jaarbasis hoeft de advocaat niet te overleggen met de deken. Als van een cliënt in een zaak of in een periode van een jaar contante betalingen worden aanvaard van € 5.000 of meer, is voorafgaand overleg met de deken wel voorgeschreven. Nu vele kleine betalingen een grote betaling maken, geldt het grensbedrag van € 5.000 voor al het opgetelde betalingsverkeer in een zaak of ten behoeve van een cliënt in een periode van ten hoogste een jaar. Als voorafgaand overleg redelijkerwijs niet mogelijk is, vindt het overleg onverwijld na de aanvaarding van die betaling plaats. Hoewel het voorafgaand overleg met de deken bedoeld is om de advocaat bewust te maken van de risico's van het verrichten of aanvaarden van contante betalingen, betekent dit laatste evenwel dat de betaling al geschied is en dat een eventueel risico zich kan verwezenlijken.

Na overleg met de deken kan de advocaat nogmaals bezien of de situatie een contante betaling van (in totaal) € 5.000 of meer rechtvaardigt. De deken kan de advocaat adviseren over de kwestie, maar

---

⁴⁸ <https://regelgeving.advocatenorde.nl/content/artikel-627-betalingen-aan-en-door-advocaat>. Zie ook HvD 's-Gravenhage 11 februari 2022, ECLI:NL:TAHVD:2022:38.

⁴⁹ Nu de Voda girale betaling als hoofdregel aanneemt en als uitzondering daarop slechts betaling ‘in contanten’, rijst overigens de vraag hoe deze uitzondering van Gedragsregel 19 lid 2 zich daartoe verhoudt. Zijn bijvoorbeeld voorwerpen of Bitcoins als contanten aan te merken?

keurt de betaling niet goed of af. De advocaat is vrij het advies al dan niet op te volgen. Als de advocaat (al dan niet na overleg met de deken) een contante betaling heeft aanvaard of gedaan, kan de deken een onderzoek instellen en op grond van artikel 46f van de Advocatenwet een klacht indienen bij de tuchtrechter indien hij of zij van mening is dat de feiten of omstandigheden de contante betaling niet kunnen dragen.⁵⁰ Het is uiteindelijk aan de tuchtrechter om te oordelen of een betaling tuchtrechtelijk verwijtbaar is.⁵¹

Het uitgangspunt is dat alle betalingen aan advocaten door cliënten giraal plaatsvinden (ook betalingen onder de € 5.000), tenzij de uitzondering van lid 2 zich voordoet. Het is dus niet zo dat advocaten contante betalingen onder de € 5.000 zonder meer in ontvangst kunnen nemen. Overigens zou dat beeld wel uit wat oudere publicaties van rond de inwerkingtreding van de Voda kunnen worden opgemaakt. Destijds werd aangegeven dat advocaten per 1 januari 2014 niet meer dan € 5.000 in contanten in ontvangst mochten nemen van cliënten en dat contante betalingen van bedragen hoger dan € 5.000 enkel nog mogelijk zouden zijn na overleg met de deken.⁵² Dat contante betalingen onder dat bedrag ook slechts aanvaard mogen worden indien er feiten en omstandigheden zijn die dat rechtvaardigen, werd niet vermeld.

Tuchtrechtspraak met betrekking tot contante betalingen en betalingen in natura

Omtrent het overtreden van regels met betrekking tot contante betalingen bestaat tuchtrechtelijke jurisprudentie, vaak als onderdeel van verschillende bezwaren. De klacht ziet niet altijd enkel op een feit dat er een contante betaling is gedaan.⁵³ Initiator is dikwijls de cliënt, al heeft de cliënt vaak geen belang bij een klacht over contante betalingen. Het is dan aan de deken om eventueel een dekenbezwaar in te dienen. De betrokken advocaten uit de tuchtzaken zijn afkomstig uit diverse rechtsgebieden: het gaat om familierecht, strafrecht, faillissementsrecht, huurrecht, letselschade, maar ook erfrecht. De tuchtzaken omtrent contante betalingen zien doorgaans op bedragen van duizend(en) euro's. Niet altijd is het desbetreffende rechtsgebied bekendgemaakt in de uitspraak.

Er spelen diverse zaken waarin zich geen feiten of omstandigheden voordoen die het aannemen van contante betalingen rechtvaardigen en/of waarin geen overleg met de deken heeft plaatsgevonden in

---

⁵⁰ Nu de deken met het toezicht op de advocaten in diens arrondissement is belast (artikel 45a Advocatenwet), kan deze uiteraard ook in andere gevallen tuchtrechtelijk actie ondernemen in geval van een (vermoedelijke) schending van de betalingsregels.

⁵¹ G.J. Pulles, 'Rechtsbijstand zonder vrees voor sancties. Contant geld en de rechtsstatelijke rol van de advocaat', *Ars Aequi* 2023/0100, p. 102.

⁵² Zie bijvoorbeeld: 'Orde perkt mogelijkheid contante betalingen in', *NJB* 2013/2004, waarbij verwezen wordt naar de website advocatie.nl.

⁵³ Zie bijvoorbeeld HvD 's-Hertogenbosch 10 april 2015, ECLI:NL:TAHVD:2015:116 (over een bedrag van € 15.200,00) waarvoor nooit een factuur is verzonden.

zaken waarin meer dan € 5.000 aan contanten is aangenomen. Nieuw zijn zaken omtrent dit onderwerp niet: voorbeelden uit de periode voor de Voda periode zijn (toen het drempelbedrag nog op € 15.000 lag) ECLI:NL:TADRSHE:2010:YA0381 (over het aannemen van een bedrag van € 23.000 zonder overleg met de deken en zonder rechtvaardiging), ECLI:NL:TADRSGR:2010:YA0885 (contant aannemen van €18.000), ECLI:NL:TAHVD:2013:YA4171 (na 2006 stelselmatig aannemen van contanten zonder deugdelijke grond en zonder overleg met de deken) en ECLI:NL:TAHVD:2014:99 (over het aannemen van een contante betaling van € 2.000.000).

Een sprekend voorbeeld na de inwerkingtreding van de Voda is een zaak uit 2020 waarin een advocaat (naast een toevoeging: zie daarover hieronder nader) ook € 2.000 aan contanten had aangenomen van een cliënt zonder feiten of omstandigheden aan te voeren waaruit volgde dat sprake was van een uitzondering als bedoeld in art. 6.27 lid 2 Voda. Dat de advocaat niet zelf om een contante betaling had gevraagd, zoals de advocaat aanvoerde, maar de betaling op initiatief van de cliënt had plaatsgevonden, deed daar niet aan af.⁵⁴ Een voorbeeld waarin geen overleg is gepleegd waar dat wel had moeten, is een zaak uit 2023 waarin de advocaat, naast een veelheid van andere fouten, zonder overleg met de deken € 7.000 aan contanten had aangenomen.⁵⁵ De kernwaarden deskundigheid en financiële integriteit waren volgens de Raad in het geding. De advocaat heeft schade toegebracht aan het vertrouwen in de advocatuur en is voorwaardelijk geschorst voor de duur van vier weken met een proeftijd van 2 jaar onder de algemene voorwaarde dat de advocaat zich niet opnieuw schuldig maakt aan een in artikel 46 Advocatenwet bedoelde gedraging. De klacht was door de cliënt ingetrokken. De Raad had om redenen van algemeen belang beslist tot voortzetting van de klacht.

In een andere zaak met betrekking tot (onder meer) een contante betaling had een advocaat een contante betaling van € 2.000 aangenomen als deelbetaling van een declaratie, terwijl de cliënte die dag failliet was verklaard. Het dekenbezwaar zag onder meer op het feit dat over die betaling geen overleg met de deken was gevoerd. Volgens de Raad (beslissing van 7 december 2020⁵⁶) had de advocaat in strijd gehandeld met de regels voor contante betalingen. Doordat de advocaat het desbetreffende bedrag na het faillissement niet meteen en evenmin op het eerste verzoek van de curator in het faillissement van de cliënten had overgemaakt naar de faillissementsrekening, heeft hij zich onbetamelijk gedragen ten opzichte van de curator en richting de cliënt onduidelijkheid laten bestaan over de financiële gevolgen van de cessie. De advocaat had daarmee volgens de Raad niet gehandeld zoals het een behoorlijk advocaat betaamt en bovendien financieel niet integer gehandeld.

---

⁵⁴ RvD Amsterdam 24 augustus 2020, ECLI:NL:TADRAMS:2020:190.

⁵⁵ RvD 's-Gravenhage 23 januari 2023, ECLI:NL:TADRSGR:2023:21. Zie ook RvD 's-Gravenhage 31 oktober 2022, ECLI:NL:TADRSGR:2022:183.

⁵⁶ RvD Arnhem-Leeuwarden 7 december 2020, ECLI:NL:TADRARL:2020:218.

Ook volgens het Hof van Discipline had de advocaat in kwestie de kernwaarde (financiële) integriteit geschonden. Het aannemen van contant geld zonder overleg met de deken, noemt het Hof een ernstig feit.⁵⁷ Daarnaast speelden in deze zaak een aantal andere ernstige feiten. Het Hof heeft de advocaat de maatregel van schorsing opgelegd voor de duur van zes weken, waarvan vier weken voorwaardelijk met een proeftijd van twee jaren.

Opvallend is een zaak voor de Raad van Discipline 's-Hertogenbosch waarin een cliënt een klacht had ingediend omdat de advocaat (onder meer) geen belasting had afgedragen over het door de cliënt aan de advocaat contant betaalde bedrag van € 1.000.⁵⁸ De advocaat had wel een kwitantie verstrekt, maar geen factuur inclusief btw. Een cliënt heeft er volgens de Raad belang bij dat een advocaat zich aan de (financiële) regels houdt. Waarom er in deze zaak met contanten is betaald en of dat feiten en omstandigheden waren die de contante betaling rechtvaardigden, blijkt niet uit de uitspraak.

In een andere zaak bleek een klacht dat een advocaat contante betalingen had ontvangen en deels in zijn eigen zak had gestopt, ongegrond, vanwege gebrek aan bewijs.⁵⁹ Dat laatste komt met betrekking tot contante betalingen vaker voor. Bijvoorbeeld in een zaak uit 2022 waarin klagers de advocaat verweten dat hij vijf contante betalingen had aangenomen van in totaal € 7.500 en hij, ondanks herhaalde toezeggingen daartoe, geen betaalbewijzen en/of declaraties verstuurde van de door hem aanvaarde contante betalingen en vervolgens stelde dat hij maar een keer een contante betaling (van € 1.500) had ontvangen. Deze klachtonderdelen zijn ongegrond omdat de Raad de juistheid van de verwijten van de klagers over de contante betalingen en betaalbewijzen niet kan vaststellen, want, zo stelt de Raad: 'zonder betaalbewijzen, die klagers niet hebben overgelegd, kan de Raad de juistheid van [deze] klachtonderdelen (...) niet vaststellen'.⁶⁰ Dat was voor de klagers nou juist het probleem. Hoe dan ook, niet was gebleken dat de advocaat, wat betreft deze klachtonderdelen, verwijtbaar had gehandeld. Een soortgelijke zaak, met gebrek aan bewijs voor een contante betaling, speelde in september 2021: volgens de cliënt had zij haar advocaat een contant bedrag van € 1.000 betaald, waarmee de advocaat haar zaak over een huurgeschil zou hebben aangenomen. De cliënt had op dat moment niet om een betalingsbewijs verzocht omdat zij snel naar de politie wilde gaan voor een door de advocaat geadviseerde aangifte. Bewijs voor een geldopname door cliënt was er niet: ze had van een ander € 600 ontvangen en zelf beschikte ze over € 400. In het dossier was ook geen getekende opdrachtbevestiging. Zonder het leveren van een bewijs van betaling, bestaan er volgens de Raad geen aanknopingspunten voor het oordeel dat de advocaat jegens klagster tuchtrechtelijk verwijtbaar

---

⁵⁷ HvD 's-Hertogenbosch 23 augustus 2021, ECLI:NL:TAHVD:2021:146.

⁵⁸ RvD 's-Hertogenbosch 25 juli 2022, ECLI:NL:TADRSHE:2022:112.

⁵⁹ RvD Arnhem-Leeuwarden 24 januari 2022, ECLI:NL:TADRARL:2022:174.

⁶⁰ RvD Arnhem-Leeuwarden 28 maart 2022, ECLI:NL:TADRARL:2022:33.

heeft gehandeld.⁶¹ In een zaak uit juni 2021 had de cliënt onder meer de klacht ingediend dat de advocaat ten behoeve van de voldoening van de eigen bijdrage een contante betaling heeft aangenomen, terwijl daarvoor bijzondere bijstand was aangevraagd. De klacht is ongegrond verklaard omdat de Raad 'nu de opvattingen van partijen over de feiten lijnrecht tegenover elkaar staan en klager geen bewijsstuk van zijn gestelde contante betaling aan de Raad heeft overgelegd, niet [kan] vaststellen dat het verweten handelen heeft plaatsgevonden.'⁶²

Een gebrek aan bewijs dat onregelmatigheden rondom betalingen zouden hebben plaatsgevonden speelde ook een rol in een zaak uit 2023 waarin een advocaat (de klager) een klacht had ingediend tegen een andere advocaat (de verweerder).⁶⁴ De klacht draaide om verwijten die verweerder namens een voormalig cliënt van klager in een civiele procedure had gedaan. Klager werd er door zijn voormalig cliënt van beticht uitdrukkelijk te hebben verzocht om contante betalingen te doen met het oog op belastingontduiking. Van die contante betalingen was slechts eenmaal een kwitantie verstrekt waarop € 800 stond. De cliënt stelde dat hij niet een bedrag van € 800 maar € 3.000 in contanten aan de advocaat had betaald. Uit de feiten blijkt dat de cliënt, die bewijs wilde hebben van zijn contante betalingen, tijdens een contante betaling foto's heeft gemaakt van de advocaat. De stellingen hadden volgens klager tot doel hem in diskrediet te brengen en hem schade toe te brengen. Deze klacht is ongegrond verklaard: van schending van gedragsregels of strijd met de kernwaarden van de advocatuur is niet gebleken. Evenmin is gebleken dat verweerder de hem toekomende ruimte van vrijheid als advocaat van de wederpartij van klager te buiten is gegaan. Weliswaar waren de door klager ingenomen stellingen kwetsend voor klager, maar van onnodig grieven is volgens de Raad geen sprake. Het verdere verloop van de zaak met betrekking tot de betalingen is niet bekend.

Bij een andere advocaat is bij het, met machtiging van de rechter-commissaris, binnentreden van het kantoor en de privéwoning in een strafrechtelijk onderzoek door de FIOD wegens verdenking van witwassen als bedoeld in artikel 420bis WvSr, een aanzienlijk bedrag contant geld aangetroffen: 75.000 Amerikaanse dollars in een kelder onder het kantoor en een niet nader gespecificeerd bedrag in Amerikaanse dollars in de woning van de advocaat. De advocaat heeft de schijn gewekt dat hij de gelden in zijn hoedanigheid van advocaat heeft ontvangen en bewaard waardoor tussen het in ontvangst nemen van de gelden en de praktijkuitoefening van verweerder een voldoende verband bestaat en de verweten gedragingen vatbaar zijn voor tuchtrechtelijke toetsing. Volgens het dekenbezwaar had de advocaat onder meer in strijd gehandeld met artikel 6.27 Voda. Anders dan de deken, meende de Raad van niet: 'immers, verweerder heeft de contante gelden niet in het kader van

---

⁶¹ RvD Amsterdam 6 september 2021, ECLI:NL:TADRAMS:2021:201.

⁶² RvD 's-Hertogenbosch 7 juni 2021, ECLI:NL:TADRSH:2021:103. Zie ook RvD 's-Gravenhage 30 augustus 2021, ECLI:NL:TADRSGR:2021:161 en RvD Arnhem-Leeuwarden 12 april 2021, ECLI:TADRARL:2021:400.

zijn praktijkuitoefening ontvangen, maar in privé.’ Door verweerder is toegelicht dat de aangetroffen bedragen de gedeeltelijke terugbetaling betroffen van door verweerder aan een zekere persoon verstrekte geldleningen, zonder navraag te doen naar de herkomst van het geld. Dit onderdeel van het bezwaar van de deken was dan ook ongegrond. Wel heeft de advocaat volgens de Raad gehandeld in strijd met de kernwaarde (financiële) integriteit zoals vastgesteld in artikel 10a lid 1 aanhef en sub d Advocatenwet en in strijd met het bepaalde in artikel 6.19 lid 3 Voda vanwege bankieren met de derdengeldenrekening (zie daarover nader par. 3.4). Hem is dan ook de maatregel van berisping opgelegd.⁶³

In de in de inleiding van dit onderzoek reeds aangehaalde zaak had de Raad van Discipline ‘s-Hertogenbosch een advocaat een schorsing opgelegd voor de duur van 26 weken vanwege het schenden van verschillende gedragsregels en bepalingen van de Voda en de Wwft en het niet financieel integer handelen in de zin van artikel 10a lid 1 aanhef en sub d van de Advocatenwet, onder meer vanwege het aannemen van contante betalingen. De advocaat heeft volgens de Raad ‘volstrekt onvoldoende invulling gegeven aan zijn onafhankelijke positie als advocaat en zich onvoldoende dominus litis getoond.’ Met zijn handelen, heeft hij gedurende ruime tijd voortdurend en in meerdere dossiers, het vertrouwen in de advocatuur geschonden en er bovendien weinig blijk van gegeven de ernst van zijn handelen in te zien. Wat betreft contanten bleek uit onderzoek dat de unit FTA op verzoek van de deken had uitgevoerd, dat per kas ontvangen bedragen van in totaal € 5.000 niet waren afgestort op de derdengeldenrekening. Door de uitbetaling van niet op de derdengeldenrekening gestorte contante bedragen, was op het betreffende dossier een negatieve bewaarpositie van € 5.000 ontstaan terwijl het in artikel 6.27 lid 3 Voda voorgeschreven overleg met de deken niet had plaatsgevonden. Daarmee had de advocaat gehandeld in strijd met het bepaalde in artikel 6.27 Voda.⁶⁴

Girale betalingen

Ten aanzien van girale honorariumbetalingen is er geen concrete regel die advocaten verplicht om de eventueel illegale herkomst van het geld te onderzoeken. Wel zouden advocaten tot op zekere hoogte onderzoek moeten uitvoeren naar de herkomst van het geld dat zij van cliënten ontvangen, ter voorkoming van (medewerken aan) witwassen.⁶⁵

---

⁶³ RvD ‘s-Hertogenbosch 22 mei 2023, ECLI:NL:TADRSHE:2023:59.

⁶⁴ RvD ‘s-Hertogenbosch 23 oktober 2023, ECLI:NL:TADRSHE:2023:114.

⁶⁵ D.J.B. de Wolff, *Kernwaarden van de advocatuur*, Deventer: Wolters Kluwer 2022, p. 107; Persbericht Thema-onderzoek strafrechtkantoren.

Geen honorarium bij toevoeging

Voorts is van belang dat een advocaat die is toegevoegd, afgezien van de eigen bijdrage of proceskosten van de wederpartij, geen honorarium mag bedingen of ontvangen (gedragsregel 18 lid 2). Een voorbeeld van een tuchtzaak waarin dit wel was gebeurd, betreft de hierboven reeds genoemde zaak uit 2020 waarin een advocaat van een cliënt aan wie toevoeging was verleend ook een bedrag van € 2.000 aan contanten had aangenomen, zonder rechtvaardiging en zonder kwitantie. Door het aannemen van de (contante) betaling had de advocaat in strijd gehandeld met Gedragsregel 18 lid 2 en artikel 38 lid 1 Wet op de rechtsbijstand. De verwachting dat de verstrekte toevoeging zou worden ingetrokken in verband met de resultaatsbeoordeling, deed daar volgens de tuchtrechter niet aan af. Zolang een toevoeging niet is ingetrokken door de Raad voor Rechtsbijstand, is de cliënt 'geen anders dan in de wet genoemd bedrag' aan de advocaat verschuldigd.⁶⁶

Het is de advocaat die de verantwoordelijkheid draagt om te onderzoeken of een cliënt in aanmerking komt voor de door de overheid gefinancierde rechtshulp. Een afspraak dat een zaak eerst betalend wordt behandeld en daarna op toevoegingsbasis of andersom is niet toegestaan.⁶⁷ Een advocaat is overigens niet verplicht om de eigen bijdrage te innen, zoals blijkt uit een uitspraak van het Hof van Discipline van april 2015. De plaatselijk deken en landelijk deken stelden zich in de door hen geïnitieerde tuchtprocedure op het standpunt dat in het systeem van de Wet op de rechtsbijstand ligt besloten dat er een drempel wordt opgeworpen ter voorkoming van een te lichtvaardig beroep op door de overheid gefinancierde rechtshulp. Het structureel niet innen van de eigen bijdrage, zou als gevolg hebben dat meer toevoegingsgeld beschikbaar moet worden gesteld waardoor het systeem uit balans wordt gebracht. Het Hof ging daar niet in mee: er bestaat met andere woorden geen verplichting tot het innen van de eigen bijdrage of een verbod om het (structureel) niet te innen.⁶⁸

Voorschot

Ten aanzien van het verlangen van zekerheid voor de betaling van het honorarium mag de advocaat alleen een voorschot in geld aanvaarden (Gedragsregel 19 lid 1). In de toelichting hierop wordt verwezen naar tuchtrechtspraak over verboden vormen van zekerheidsstelling als dit zonder overleg met de deken geschiedt, zoals het aanvaarden van auto's⁶⁹, volbloedpaarden⁷⁰, een hypotheek⁷¹ of de

---

⁶⁶ RvD Amsterdam 24 augustus 2020, ECLI:NL:TADRAMS:2020:190. Zie voor een soortgelijke, al wat oudere zaak RvD Amsterdam 17 december 2013, ECLI:NL:TADRAMS:2013:230.

⁶⁷ HvD 's-Hertogenbosch 1 december 2014, ECLI:NL:TAHVD:2014:370.

⁶⁸ HvD 's-Hertogenbosch 10 april 2015, ECLI:NL:TAHVD:2015:109; D.J.B. de Wolff, *Kernwaarden van de advocatuur*, Deventer: Wolters Kluwer 2022, p. 107.

⁶⁹ RvD Arnhem 19 augustus 2013, ECLI:NL:TADRARN:2013:55.

⁷⁰ HvD 's-Hertogenbosch 15 mei 2009, ECLI:NL:TAHVD:2009:YA0535.

⁷¹ RvD Amsterdam 2 december 2014, ECLI:NL:TADRAMS:2014:320.

cessie van vorderingen van de cliënt op derden⁷². Ook schilderijen en horloges zijn in beginsel geen toelaatbare vormen van zekerheid voor de betaling van een declaratie⁷³. Hetzelfde geldt voor bouwpercelen.⁷⁴ Op de aanvaarding van een voorschot (in geld) is artikel 6.27 Voda van toepassing.

3.4 De derdengeldenrekening

Derdengelden

Artikel 6.19 Voda (Derdengelden)

1. Een advocaat draagt er zorg voor dat derdengelden worden overgemaakt hetzij rechtstreeks naar de rechthebbende, hetzij naar de bankrekening van de stichting derdengelden die hem ter beschikking staat.
2. Een advocaat die derdengelden onder zich heeft, maakt de gelden zodra de gelegenheid zich voordoet over naar de bankrekening van de stichting derdengelden of van de rechthebbende, en administreert het bedrag, de datum en wijze van ontvangst, de datum van overmaking, de begunstigde en de naam van de behandelend advocaat.
3. Een advocaat doet derdengelden niet tot zekerheid strekken van hemzelf, zijn praktijk of enige derde.
4. Een advocaat kan met de rechthebbende schriftelijk overeenkomen dat derdengelden worden aangewend ter voldoening van een eigen declaratie. Indien de rechthebbende de declaratie binnen een redelijke termijn betwist, vervalt het recht om derdengelden aan te wenden ter voldoening van deze declaratie.
5. Indien derdengelden zijn aangewend ter voldoening van een eigen declaratie, bevestigt de advocaat dit schriftelijk aan de rechthebbende.

Als advocaten te maken krijgen met gelden ten aanzien waarvan zij niet de rechthebbenden zijn, zogeheten derdengelden, dan moeten zij ingevolge artikel 6.19 Voda ervoor zorgdragen dat deze gelden direct aan de rechthebbende worden overgemaakt of op de bankrekening van de stichting derdengelden die hen ter beschikking staat worden gestort. Derdengelden worden in art. 1.1 Voda gedefinieerd als 'gelden die een relatie hebben met de dienst die door de advocaat wordt verleend en die niet zijn bestemd voor de advocaat in het kader van zijn optreden in die hoedanigheid, maar voor de cliënt of een derde'. Het ontvangen van derdengelden op de kantoorrekening is onder geen enkele omstandigheid toegestaan. De regelgeving omtrent derdengelden in de advocatuur is gebaseerd op het uitgangspunt dat advocaten(kantoren) dergelijke gelden zo min mogelijk en zo kort mogelijk onder zich zouden moeten houden, maar dat derdengelden in bepaalde situaties onontkoombaar zijn.⁷⁵

⁷² HvD 's-Hertogenbosch 14 april 2015, ECLI:NL:TAHVD:2015:134.

⁷³ Zie hierover ook: L. Rammeloo & A. Groenewoud, 'Zo moet u declareren anno 2019', *Advocatenblad* 2019, afl. 1, p. 52-54.

⁷⁴ RvD Arnhem-Leeuwarden 13 januari 2020, ECLI:NL:TADRARL:2020:1.

⁷⁵ Zie nader J. Loorbach, 'Derdengelden', p. 159-168, in: J.E. 'Soeharno, E. van Rijckevorsel-Teeuwen & J. Loorbach, *Integriteit in de zakelijke advocatuur. Normenkader en praktijk*, Den Haag: Boom Juridisch 2022, p. 159.

Tot 2017 diende ieder advocatenkantoor een stichting derdengelden te hebben. Op grond van het eerste lid van artikel 6.21 Voda is de hoofdregel thans nog steeds dat een advocaat een stichting derdengelden ter beschikking dient te hebben.

Artikel 6.21 Voda (Beschikbaarheid stichting derdengelden)

1. Een advocaat heeft een stichting derdengelden ter beschikking, die voldoet aan de eisen opgenomen in artikel 6.22.
2. In afwijking van het eerste lid, is een advocaat die in de uitoefening van zijn praktijk geen derdengelden ontvangt, vrijgesteld van de verplichting een stichting derdengelden ter beschikking te hebben.
3. Een advocaat stelt de deken schriftelijk op de hoogte van:
  - a. het niet ter beschikking hebben van een stichting derdengelden;
  - b. enige wijziging inzake de beschikbaarheid van een stichting derdengelden.

Sinds 1 januari 2017 is een generieke vrijstelling voor het ter beschikking hebben van een stichting derdengelden opgenomen in het tweede lid van artikel 6.21: een advocaat die in de uitoefening van zijn praktijk geen derdengelden ontvangt, is daartoe niet verplicht. De advocaat die van deze vrijstelling gebruik wil maken, dient de deken daar schriftelijk van op de hoogte te stellen. Bij een gewijzigde situatie waarin de advocaat zich toch aansluit bij een stichting derdengelden, dient de deken eveneens te worden geïnformeerd. Met deze uitzondering behoort voor veel, voornamelijk kleinere kantoren, een 'onnodige ballast' tot het verleden.⁷⁶

Als advocaten de derdengelden wél onder zich hebben, dan behoren deze conform artikel 6.19 Voda zo spoedig mogelijk overgemaakt te worden naar de bankrekening van de stichting derdengelden of naar die van de rechthebbende. Deze overboeking moet geadmistreerd worden.⁷⁷ In de toelichting wordt aangegeven dat het parkeren van derdengelden zonder noodzaak op de rekening van de stichting derdengelden dus niet is toegestaan. Ook is het verboden om te bankieren met de derdengeldenrekening, zoals het in opdracht van de cliënt betalen van vorderingen van derden op de cliënt. Voorts dienen advocaten de betalingen zorgvuldig te registreren, zodat een accountant of toezichthouder de betalingen achteraf kan verifiëren.

De gelden op de derdengeldenrekening kunnen niet op enigerlei wijze tot zekerheid strekken, omdat de stichting derdengelden of de advocaat geen rechthebbende is van de gelden. Voorkomen moet worden dat deze betrokken worden bij een eventueel faillissement. Wat wel kan is dat schriftelijk wordt overeengekomen dat gelden op de derdengeldenrekening worden aangewend voor de voldoening van het honorarium van de advocaat. Dit kan zowel voor de declaratie die een advocaat verstuurt aan zijn cliënt als de declaratie die de advocaat indient bij de Raad voor Rechtsbijstand in het

---

⁷⁶ J. Loorbach, 'Derdengelden', p. 159-168, in: J.E. Soeharno, E. van Rijckevorsel-Teeuwen & J. Loorbach, *Integriteit in de zakelijke advocatuur. Normenkader en praktijk*, Den Haag: Boom Juridisch 2022, p. 159.

⁷⁷ Het betreft het bedrag, de datum en wijze van ontvangst, de datum van overmaking, de begunstigde en de naam van de behandelend advocaat.

geval het een toevoegingszaak betreft. De instemming van de cliënt met deze wijze van betaling moet dus schriftelijk worden vastgelegd.⁷⁸

De stichting derdengelden strekt ex artikel 6.22 Voda tot een goede uitvoering van de omgang met derdengelden als bedoeld in artikel 6.19 Voda en wordt voor geen ander doel gebruikt dan het beheer daarvan. De stichting wordt door twee gezamenlijk handelende bestuursleden, waarvan ten minste een advocaat, vertegenwoordigd: een dubbele handtekening is vereist. In de administratie van opdrachten tot overmaken van gelden moet sprake zijn van dubbele elektronische autorisatie. Zoals ook al uit artikel 6.19 Voda kan worden opgemaakt, moet de stichting derdengelden daarvoor over een bankrekening beschikken (voor elk kantoor dat gebruikt maakt van de stichting derdengelden moet een afzonderlijke bankrekening worden geopend). Als de gelden niet functioneel gerelateerd kunnen worden aan een zaak, moeten deze worden geweigerd of worden teruggestort.

Waardepapieren en kostbaarheden

Voor waardepapieren en kostbaarheden die de advocaat bij wijze van derdengelden ontvangt is artikel 6.19 Voda van overeenkomstige toepassing (artikel 6.20 Voda). In het bijzonder is bepaald dat een advocaat deze voorwerpen (gelden, geldswaardige papieren, kostbaarheden of andere zaken) alleen mag aannemen of bewaren 'indien hij zich ervan heeft vergewist welke gelden, geldswaardige papieren, kostbaarheden of andere zaken het betreft en zich ervan heeft overtuigd dat dit in het kader van een door hem behandelde zaak een redelijk doel dient'. In de toelichting hierop wordt aangegeven dat de advocaat moet voorkomen dat hij wordt misbruikt voor zijn verschoningsrecht en als dekmantel fungeert voor fiscale of strafrechtelijke vergrijpen. Zo werd een advocaat berispt die te lichtvaardig was omgegaan met het verzoek van een tussenpersoon om eerder door het OM in beslag genomen goederen met een grote waarde (een Rolex horloge en Prada tas) op te halen.⁷⁹

Tuchtrechtspraak m.b.t. derdengelden

De meest gegronde tuchtklachten omtrent betalingen hebben betrekking op onregelmatigheden met (de) derdengelden(rekening). Uit de tuchtrechtspraak blijkt misbruik van een derdengeldenrekening in strijd te zijn met de kernwaarde (financiële) integriteit, die van een advocaat wordt verlangd.⁸⁰ Er zijn diverse uitspraken van de tuchtrechter waaruit (wederom) blijkt dat bankieren met derdengelden

---

⁷⁸ Als derdengelden daadwerkelijk zijn aangewend ter voldoening van een eigen declaratie, moet de advocaat dit schriftelijk aan de rechthebbende bevestigen. Indien de cliënt hiertegen alsnog bezwaar maakt, is de advocaat gehouden de betaling ongedaan te maken.

⁷⁹ RvD 's-Hertogenbosch 26 juni 2023, ECLI:NL:TADRSHE:2023:76.

⁸⁰ HvD 's-Hertogenbosch 20 augustus 2018, ECLI:NL:TAHVD:2018:150.

niet is toegestaan.⁸¹ In september 2023 heeft de Raad van Discipline Arnhem-Leeuwarden een voorwaardelijke schorsing opgelegd van zes weken. De advocaat had een bedrag van € 20.000 op zijn kantoorrekening laten storten ten behoeve van een lening van zijn cliënt. Volgens de Raad had de advocaat hieraan niet mogen meewerken. Door dit wel te doen heeft de advocaat gebankierd met derdengelden en daarvoor gebruikgemaakt van zijn kantoorrekening, terwijl hij ook een derdengeldenrekening ter beschikking had. Daarnaast heeft de advocaat, toen bleek dat zijn cliënt niet van deze lening gebruik zou maken, ondanks verzoek van de kredietverstrekker, nagelaten om het geld onmiddellijk terug te storten. Met betrekking tot dit handelen is volgens de Raad van belang dat op het moment dat het bedrag op de kantoorrekening werd gestort, de financiële situatie van het kantoor van de advocaat zeer zorgelijk was en hij de kredietverstrekker daarover niet heeft geïnformeerd.⁸² In juni 2023 heeft het Hof van Discipline de beslissing van de Raad bekrachtigd en twee advocaten berispt.⁸³ Volgens zowel het Hof als de Raad hadden de advocaten tuchtrechtelijk verwijtbaar gehandeld door hun derdengeldenrekening te gebruiken als zekerheidsconstructie ten behoeve van de cliënte. De advocaten hadden met hun cliënte, een aannemer die een aantal woningen renoveerde, afgesproken dat de bewoners van die woningen en enkele subsidieverstrekkers geld zouden storten op de derdengeldenrekening van de advocaten. Op deze manier werd geborgd dat er zou worden betaald voor het geleverde werk. Daarnaast zijn er vanaf de derdengeldenrekening diverse facturen betaald ten behoeve van de cliënte. Dit handelen werd de advocaten ernstig aangerekend. Toch werd volstaan met een berisping, mede omdat de Stichting derdengelden inmiddels was ontbonden en daardoor kans op herhaling nihil was.

Blijkens de tuchtrechtspraak wordt ook met enige regelmaat geklaagd over het feit dat de derdengelden zijn aangewend ter voldoening van de declaraties ten behoeve van de advocaat. Zoals hierboven uiteengezet, is dit onder voorwaarden toegestaan. Vereist is dan dat de rechthebbende hiermee expliciet akkoord gaat en de instemming schriftelijk wordt vastgelegd. Dat de advocaat niet te lichtvaardig mag aannemen dat de cliënt daarvoor toestemming heeft gegeven blijkt uit een uitspraak van de Raad van Discipline 's-Hertogenbosch uit april 2022. De advocaat in kwestie had per e-mail van de cliënt toestemming gekregen om een declaratie te verrekenen met het bedrag dat ten behoeve van de cliënt op de derdengeldenrekening was gestort. Enkele maanden nadat deze

---

⁸¹ Zie voor recente zaken bijvoorbeeld: RvD 's-Hertogenbosch 19 december 2022, ECLI:NL:TADRSHE:2022:172; RvD Amsterdam 7 november 2022, ECLI:NL:TADRAMS:2022:229; HvD 's-Gravenhage 9 mei 2022, ECLI:NL:TAHVD:2022:95 (en 96); RvD Arnhem-Leeuwarden 29 maart 2021, ECLI:NL:TADRARL:2021:351; RvD Arnhem-Leeuwarden 29 maart 2021, ECLI:NL:TADRARL:2021:86; HvD 's-Hertogenbosch 28 augustus 2020, ECLI:NL:TAHVD:2020:163 en RvD Amsterdam 11 november 2019, ECLI:NL:TADRAMS:2019:210. Zie voor een wat oudere zaak: HvD 's-Hertogenbosch 17 september 2012, ECLI:NL:TAHVD:2012:YA3283.

⁸² RvD Arnhem-Leeuwarden 18 september 2023, ECLI:NL:TADRARL:2023:235.

⁸³ HvD 's-Gravenhage 19 juni 2023, ECLI:NL:TADRSHE:2021:206; HvD 's-Gravenhage 19 juni 2023, ECLI:NL:TAHVD:2023:92.

verrekening had plaatsgevonden heeft de advocaat een mail gestuurd naar de cliënt dat een nadien opgemaakte declaratie ook wordt verrekend met de derdengelden en hij de derdengelden daarom niet naar de cliënt zal overmaken. De cliënt dient vervolgens een klacht in. De advocaat voert aan dat de eerdere toestemming van de cliënt om de declaratie te verrekenen ook geldt voor de latere declaraties, te meer omdat de cliënt hiertegen geen protest heeft ingediend nadat hij hierover door de advocaat was geïnformeerd. De Raad gaat hier niet in mee en acht de klacht gegrond.⁸⁴

Indien de cliënt de eerder gegeven toestemming intrekt dient de advocaat de derdengelden alsnog naar de rechthebbende over te maken. Dit stond centraal in een uitspraak van de Raad van Discipline 's-Hertogenbosch van januari 2022. Nadat de cliënt toestemming had gegeven om de declaratie te verrekenen met het schadevergoedingsbedrag dat de wederpartij op de derdengeldenrekening van de advocaat had gestort, heeft de advocaat na verrekening het overige deel naar de cliënt overgemaakt. Nadat de cliënt dit bedrag had ontvangen, heeft zij aan de advocaat laten weten dat zij de toestemming intrekt. De advocaat heeft vervolgens laten weten dat hij niet zal overgaan tot terugbetaling. Volgens de Raad had de advocaat dit wel moeten doen.⁸⁵

3.5 Wwft

Advocaten zijn onder omstandigheden onderworpen aan de (poortwachters)regels voortvloeiende uit de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (Wwft).⁸⁶ Deze wet beoogt – zoals de naam al aangeeft – als opvolger van de Wet identificatie bij financiële dienstverlening 1993 (later gewijzigd in Wet identificatie bij dienstverlening) en de Wet melding ongebruikelijke transacties, het witwassen van opbrengsten uit misdrijven en het financieren van terrorisme tegen te gaan. Voor de definitie van witwassen, verwijst de Wwft naar Titel XXXA en XXXI van het Wetboek van Strafrecht. Voor advocaten kan de plicht bestaan tot het doen van cliëntenonderzoek (hoofdstuk 2 van de Wwft) en het melden van ongebruikelijke transacties (hoofdstuk 3 Wwft). Wij bespreken hier kort wanneer de Wwft op advocaten van toepassing is en wat de reikwijdte van de meldplicht is.^{87 88} Een advocaat

---

⁸⁴ RvD 's-Hertogenbosch 25 april 2022, ECLI:NL:TADRSHE:2022:59. Zie voor een ander voorbeeld: RvD 's-Gravenhage 19 april 2022, ECLI:NL:TADRSGR:2022:51.

⁸⁵ RvD 's-Hertogenbosch 10 januari 2022, ECLI:NL:TADRSHE:2022:5.

⁸⁶ Die verplichting geldt mondiaal, maar wordt verschillend ingevuld, zie M. Levi, 'Lawyers as money laundering enablers? An evolving and contentious relationship', *Global Crime* 2022, 23(2), p. 126-147.

⁸⁷ Zie ook M. Stouten, 'Gewijzigde WWFT-verplichtingen voor advocaten en andere juridische dienstverleners', *Tijdschrift voor Compliance* 2013, afl. 1, p. 22-27; G.J. Pulles, 'Rechtsbijstand zonder vrees voor sancties. Contant geld en de rechtsstatelijke rol van de advocaat', *Ars Aequi* 2023/0100, p. 100-103.

⁸⁸ Zie voor het cliëntenonderzoek C.G. van Wingerde & C. Hofman, *Dilemma's van accountants, advocaten, belastingadviseurs en notarissen in hun rol als poortwachter*, Den Haag: SDU 2022, p. 35-36: 'Het

mag, zo wordt gesteld, niet illegaal handelen en heeft ervoor te waken geen illegaal handelen te faciliteren. Daarvoor moet een constant kritische houding worden aangenomen bij het aannemen van een zaak en gedurende de zaaksbehandeling. Mede daarop is het vertrouwen in de advocatuur gebaseerd.⁸⁹

De Wwft is van toepassing op advocaten als zij – kort gezegd – als natuurlijk persoon of rechtspersoon of vennootschap handelend in het kader van hun beroepsactiviteiten, zelfstandig onafhankelijk beroeps- of bedrijfsmatig advies geven of bijstand verlenen bij het aan- of verkopen van registergoederen, beheren van vermogen (geld, munten etc.), oprichten van vennootschappen, rechtspersonen etc., aan- of verkopen van aandelen in vennootschappen, rechtspersonen etc., verrichten van werkzaamheden op fiscaal gebied die vergelijkbaar zijn met de werkzaamheden van de in onderdeel a beschreven beroepsgroepen, vestigen van een recht van hypotheek op een registergoed of zelfstandig onafhankelijk beroeps- of bedrijfsmatig optreden in naam en voor rekening van een cliënt bij enigerlei financiële transactie of onroerende zaaktransactie.⁹⁰ Zij zijn dan een instelling die aan de eisen van de Wwft moet voldoen. Uitgezonderd zijn evenwel werkzaamheden voor een cliënt betreffende de bepaling van diens rechtspositie, diens vertegenwoordiging en verdediging in rechte, het geven van advies voor, tijdens en na een rechtsgeding of het geven van advies over het instellen of vermijden van een rechtsgeding. Dit is de zogeheten procesvrijstelling.⁹¹ Dit betekent dat voor bijvoorbeeld advocaten in het strafrecht en vreemdelingen- en asielrecht de Wwft in principe niet van toepassing zal zijn, nu zij een procespraktijk hebben. Ook het reguliere gebruik van de derdengeldenrekening als gevolg van de procesvrijstelling zal niet onder het bereik van de Wwft vallen.⁹²

---

cliëntonderzoek houdt in grote lijnen in dat poortwachters de cliënt moeten identificeren en die identificatie moeten verifiëren, dat ze de Ultimate Beneficial Owner (UBO) van de cliënt moeten achterhalen, dat ze het doel en de beoogde aard van de zakelijke relatie moeten vaststellen en de zakelijke relatie voortdurend moeten monitoren (art. 2 Wwft). Het verrichten van cliëntenonderzoek draagt bij aan het herkennen en beheersen van risico's die bepaalde cliënten of bepaalde soorten dienstverlening meebrengen. Instellingen dienen alle maatregelen van het cliëntenonderzoek toe te passen, maar de intensiteit kan worden afgestemd op het risico dat een bepaald type cliënt, relatie, product of transactie oplevert.'

⁸⁹ Vgl. J.E. Soeharno, 'Moet een 'goede' advocaat 'foute' zaken weigeren? Drie poortwachtersrollen van de advocaat', *Tijdschrift voor Constitutioneel Recht* 2022, afl. 4, p. 103-112.

⁹⁰ Zie art. 1a lid 4 aanhef en onder c Wwft.

⁹¹ Art. 1a lid 5 Wwft; B. Snijder-Kuipers & A.T.A. Tilleman, *Handboek Wwft*, Deventer: Wolters Kluwer 2019, par. 10.3.3; V. Matroos & A. Schoonbeek, 'Wwft en de mythe van de procesvrijstelling', *Advocatenblad* 2019, afl. 9, p. 63-65.

⁹² V. Matroos & A. Schoonbeek, 'Wwft en de mythe van de procesvrijstelling', *Advocatenblad* 2019, afl. 9, p. 63-65.

Als de Wwft wél van toepassing is, bestaat de verplichting om ongebruikelijke transacties te melden.⁹³ Dat moet geschieden bij de Financial Intelligence Unit (FIU) (art. 16 Wwft). In het Uitvoeringsbesluit Wwft staan in Bijlage 1, tabel 2, twee indicatoren om te bepalen wanneer sprake is van een ongebruikelijke transactie. Een subjectieve indicator is dat het gaat om een transactie waarbij de advocaat aanleiding heeft om te veronderstellen dat deze verband kan houden met witwassen of financieren van terrorisme. Dat is een rijkelijk breed geformuleerde aanwijzing die veel aan de inschatting van de desbetreffende advocaat overlaat. Veel houvast valt hieraan niet te ontnemen. Een objectieve indicator is dat het een transactie betreft voor een bedrag van € 10.000 of meer, betaald aan of door tussenkomst van de advocaat in contanten, met cheques aan toonder, een vooraf betaald betaalinstrument (prepaid card) of soortgelijke betaalmiddelen (waaronder waarschijnlijk ook valt te denken aan cryptocurrency). Op basis hiervan valt een redelijke inschatting gemaakt te kunnen worden of sprake is van een ongebruikelijke transactie. Wij merken op dat het bedrag van deze indicator het dubbele is van het bedrag dat maakt dat de advocaat verplicht de deken moet consulteren, mocht de advocaat dit contant ontvangen.

Plan van aanpak witwassen

Opgemerkt zij nog dat het thans in de Tweede Kamer aanhangige Wetsvoorstel plan van aanpak witwassen onder meer inhoudt dat er een verbod op contante betalingen komt voor beroeps- of bedrijfsmatige handelaren.⁹⁴ Het wordt de handelaren in goederen en kunstvoorwerpen en pandhuizen verboden 'in of vanuit Nederland betaling van goederen in contanten voor een bedrag van € 3.000 of meer te verrichten of te accepteren, ongeacht of de transactie plaatsvindt in een handeling of door middel van meer handelingen waartussen een verband bestaat.' De Kamer heeft een amendement ingediend om het wetsvoorstel uit te breiden waardoor ook de aanbieder van diensten onder deze regeling worden geschaard. Volgens de indiener is immers ook bij de betaling van diensten het risico op witwassen of andere malafide praktijken aanwezig.⁹⁵ Hierdoor zal mogelijk ook een advocaat in het kader van de anti-witwaswetgeving niet meer dan € 3.000 contant mogen aannemen. Dit bedrag is dan weer lager dan het huidige drempelbedrag voor advocaten.

---

⁹³ De reikwijdte van die taak is niet onomstreden, zie E. van Liere & L.M.A.M. Hoeks, 'Na tien jaar een maatpak voor de poortwachter van de Wwft', *Strafblad* 2018/27. Zie over de meldingsbereidheid onder advocaten: 'Melden of toch maar niet?', *Advocatenblad* 2023, afl.4, p. 57-58.

⁹⁴ Wijziging van de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme in verband met het verbod op contante betalingen voor goederen vanaf 3.000 euro en het uitbreiden van de mogelijkheden voor informatie-uitwisseling ten behoeve van de poortwachtersfunctie (Wet plan van aanpak witwassen), *Kamerstukken II* 2022/23, 36322, nr. 2, artikel I onder C. Zie eerder al *Kamerstukken II* 2018/19, 31 477, nr. 41 (plan van aanpak witwassen 30 juni 2019), p. 1; Brief van 2 december 2020, nr. 2020-0000221298.

⁹⁵ *Kamerstukken II* 2022/23, 36228, nr. 9.

3.6 Terughoudend beleid OM

Voorkomen moet worden dat een rechtzoekende geen advocaat kan vinden omdat deze zich door het verlenen van betaalde bijstand blootstelt aan eventuele vervolging wegens heling. In dit kader zou inmiddels ook gedacht kunnen worden aan het voorkomen van (medewerken) aan witwassen. Dit risico op heling dan wel witwassen is aanwezig wanneer een advocaat in het kader van een betamelijke dienstverlening op de hoogte raakt van gegevens over de mogelijke herkomst van gelden waarmee hij wordt betaald. Het maatschappelijke belang dat in het kader van een behoorlijke rechtspleging een ieder zich moet kunnen laten bijstaan door een advocaat, maakt dat een advocaat zijn bijstand zonder vrees voor vervolging op basis van een betamelijke honorering moet kunnen verlenen. De uitzondering mag echter niet worden misbruikt om door middel van overmatige honorering mee te delen in criminele gelden. Het OM heeft bij brief van 23 maart 2022 aan de algemeen deken bevestigd dat het in dit kader een terughoudend opsporings- en vervolgingsbeleid blijft hanteren.⁹⁶

3.7 Deelconclusie

De hoofdregel is dat advocaten betalingen alleen giraal aanvaarden en verrichten. Als uitzondering mogen advocaten betalingen in contanten aanvaarden 'indien er feiten en omstandigheden zijn die dat rechtvaardigen'. Als van een cliënt in een zaak of in een periode van een jaar contante betalingen worden aanvaard van € 5.000 of meer, is voorafgaand overleg met de deken voorgeschreven. Als voorafgaand overleg redelijkerwijs niet mogelijk is, vindt het overleg onverwijld na de aanvaarding van die betaling plaatst. Een voorschot mag alleen in geld worden aanvaard. De derdengeldenrekening die een advocaat mogelijk ter beschikking heeft, mag alleen gebruikt worden om gelden ten aanzien waarvan advocaten niet de rechthebbenden zijn, (uiteindelijk) direct aan de rechthebbende te doen toekomen. Waardepapieren en kostbaarheden die de advocaat bij wijze van derdengelden ontvangt (gelden, geldswaardige papieren, kostbaarheden of andere zaken), mogen alleen worden aangenomen of bewaard 'indien hij zich ervan heeft vergewist welke gelden, geldswaardige papieren, kostbaarheden of andere zaken het betreft en zich ervan heeft overtuigd dat dit in het kader van een door hem behandelde zaak een redelijk doel dient' (artikel 6.20 Voda).

De Wwft is op advocaten niet van toepassing als zij hun cliënt adviseren over diens procespositie (in ruime zin), de zogeheten procesvrijstelling. De Wwft is wel van toepassing als advocaten, handelend

---

⁹⁶ Brief van het College van procureurs-generaal van 23 maart 2022 aan de Algemeen Deken (te raadplegen via: www.advocatenorde.nl/nieuws/brief-om-over-beleid-rond-betalingen-aan-advocaten), p. 2.

in het kader van hun beroepsactiviteiten, zelfstandig onafhankelijk beroeps- of bedrijfsmatig advies geven of bijstand verlenen bij het aan- of verkopen van registergoederen, beheren van vermogen etc. Dan dienen zij een ongebruikelijke transactie te melden aan de FIU. Om te bepalen wanneer sprake is van een ongebruikelijke transactie bestaan een subjectieve en objectieve indicator.

De regeling beoogt te voorkomen dat advocaten met besmet geld worden betaald. Al is dat natuurlijk geen garantie, ook niet in geval van een girale betaling. Het OM hanteert ten aanzien van de betrokkenheid van advocaten bij van misdrijf afkomstige voorwerpen een terughoudend opsporings- en vervolgingsbeleid.

H4 | Landenvergelijking

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt stilgestaan bij de regelgeving en praktijk in andere landen op het gebied van betalingen aan advocaten. Uit het verkennende rechtsvergelijkende onderzoek blijkt dat de in dit onderzoek betrokken landen op verschillende wijzen omgaan met onderwerpen die raken aan het thema betalingen aan advocaten. Gelet hierop en de onderwerpen die in dit verband in de Nederlandse praktijk een rol spelen, hebben wij onderzoek gedaan naar een aantal van de in het buitenland gesignaleerde aandachtspunten. In de navolgende paragrafen zal worden ingegaan op de verschillende, door ons gesignaleerde, buitenlandse praktijken ten aanzien van twee onderwerpen, namelijk: het gebruik van contanten (door advocaten) en het gebruik van een derdengeldenrekening door advocaten. Daarbij wordt nader ingegaan op de situatie in België en Frankrijk. Er is gekozen voor deze landen omdat zij de regelgeving op een aan dit onderzoek gerelateerd onderwerp dusdanig hebben ingericht dat het een inspiratie zou kunnen vormen voor de Nederlandse praktijk.

Gelet op de aard van het verkennende onderzoek en de daaraan verbonden beperkingen hebben wij enkel openbare bronnen in een voor ons toegankelijke taal geraadpleegd. Daarnaast hebben wij nadere informatie opgevraagd bij diverse experts in ons netwerk en hebben wij informatie gekregen van buitenlandse ordes van advocaten. Wij beogen dan ook niet om een uitputtend overzicht te geven van de regelgeving omtrent dit onderwerp van deze landen.

4.2 Het gebruik van contant geld

Met betrekking tot de wijze waarop een advocaat in andere landen betaald mag worden valt op dat er vaak geen aparte regelgeving bestaat die expliciet en alleen op de advocaat van toepassing is. In veel gevallen bestaat er nationale (anti-witwas) wetgeving waaraan ook de advocaat zich dient te houden. Nederland neemt in die zin een uitzonderingspositie in door binnen de beroepsgroep zelf verplichtingen en beperkingen op te leggen naast de al bestaande, nationale regelgeving. In veel van de gedragscodes van de onderzochte landen is slechts neergelegd dat de advocaat zich mag laten betalen op de wijzen waarop dat in dat land toegestaan is.

Nationale wetgeving

Het feit dat er in de gedragscodes voor advocaten geen expliciete beperking staat op het aannemen van contanten, betekent niet dat advocaten in die landen ongelimiteerd contant geld mogen aannemen. Immers, in veel van de door ons onderzochte landen staat nationale wetgeving die ziet op het voorkomen van witwassen en het financieren van terrorisme dergelijke praktijken in de weg. De belangrijkste beperking op het gebruik van contant geld is dan neergelegd in een maximaal bedrag dat contant betaald mag worden. Op welke hoogte deze grens is gesteld, verschilt per land. Zo is het bijvoorbeeld in België mogelijk om een betaling tot maximaal € 3.000 in contanten te verrichten,⁹⁷ terwijl deze grens in Italië op € 5.000 is vastgesteld en in Frankrijk op € 1.000.⁹⁸ De door ons geraadpleegde Italiaanse expert geeft aan dat er binnen Italië wel discussie is over deze grens van € 5.000. Per 2023 is deze grens namelijk verhoogd. Tot het einde van 2022 was het slechts toegestaan om tot € 2.000 contant te betalen en te ontvangen. Deze discussie spitst zich echter niet specifiek toe op de betalingen aan advocaten, maar ziet op alle contante betalingen.

Bijzondere regelgeving voor de beroepsgroep

In enkele door ons onderzochte landen zijn in de specifieke regelgeving voor advocaten nadere regels neergelegd omtrent contante betalingen. Dit kan verschillende vormen aannemen. In de Zweedse gedragscode staat in artikel 4.1.3 enkel opgenomen dat de betalingen aan advocaten moeten plaatsvinden op de gebruikelijke wijze. In de toelichting bij het artikel wordt aangegeven dat hierbij moet worden gedacht aan een betaling in contanten, cheque of bankoverschrijving.⁹⁹ Iets soortgelijks is terug te vinden in de Franse gedragscode. In artikel 11 lid 5 van de National Internal Regulations of het Legal Profession (RIN) staat dat de betaling op de volgende wijzen mag worden verricht: in contanten, per cheque, bankoverschrijving, orderbrief of creditcard. België heeft een en ander nog explicieter in de gedragsregels opgenomen. In de gedragsregels is bepaald dat het voor de advocaat in beginsel is toegestaan om contante betalingen aan te nemen.¹⁰⁰ Maar slechts wanneer dat is beperkt tot een maximumbedrag van € 3.000.¹⁰¹

In Canada geldt de zogenoemde Cash Transaction Rule (beter bekend als de No Cash Rule). Hierin is aangegeven dat Canadese advocaten niet meer dan \$ 7.500 in contanten aan mogen nemen. Deze regel is in 2004 door de The Federation of Law Societies of Canada ontworpen en is bedoeld als één van de instrumenten om witwassen tegen te gaan. Wel bestaat er een aantal uitzonderingen op deze

---

⁹⁷ Wet van 18 september 2017 tot voorkoming van het witwassen van geld en de financiering van terrorisme en tot beperking van het gebruik van contanten (art. 66, 67, 85, § 3, 109 en 137).

⁹⁸ Art. L. 112-6 van het Franse monetair en financieel wetboek (CMF).

⁹⁹ Circulaire nr. 16/2000, Zweedse vereniging van advocaten.

¹⁰⁰ Art. 5.23 Code de déontologie de l'avocat.

¹⁰¹ Art. 4.85 Code de déontologie de l'avocat; art. 73 lid 2 Codex Deontologie voor Advocaten.

No Cash Rule. In het kader van dit onderzoek is de belangrijkste uitzondering dat de advocaat wel meer contant geld mag aannemen wanneer dat geld is bedoeld ter betaling van het honorarium van de advocaat.

Ten aanzien van de witwaswetgeving heeft Duitsland een speciale regeling gemaakt wat betreft het honorarium aan strafrechtadvocaten. In lid 6 van de witwasbepaling uit artikel 261 Strafgesetzbuch (StGB) staat dat de strafrechtadvocaat in bepaalde gevallen is uitgezonderd van strafrechtelijke aansprakelijkheid. Voor aansprakelijkheid is vereist dat de advocaat zekere kennis heeft van de herkomst van het als honorarium aangenomen goed. Dit is volgens de toelichting een verduidelijking van het 'strafpleitersprivilege' uit het BVerfG-arrest uit 2003.¹⁰² Daarin is bepaald dat de witwasbepaling alleen verenigbaar is met de grondwet als de advocaat alleen met een straf wordt bedreigd wanneer hij op het tijdstip van aanvaarding van het honorarium met zekerheid wist waar het vandaan kwam. Dit is nodig omdat bij de aanname van het honorarium door advocaten vaak de objectieve elementen van het witwasmisdrijf worden vervuld.

België

Ter illustratie van hoe de wetgeving met betrekking tot contante betalingen ten behoeve van advocaten eruit kan zien, wordt in deze paragraaf nader ingegaan op de wetgeving in België. Zoals hierboven al kort aan bod is gekomen, is het, gelet op de antiwitwaswetgeving, in België niet toegestaan om een contante betaling te verrichten van € 3.000 of meer. Naast deze algemene regeling die ook van toepassing is op advocaten, zijn ook in de Belgische gedragscodes regels neergelegd. Afhankelijk van de orde waar de Belgische advocaat is aangesloten, ofwel de orde van Vlaamse balies (OVB) of de ordre des barreaux francophones et germanophone (Avocats.be), is aparte regelgeving van toepassing. Hoewel de gedragscodes van beide ordes verschillen, komen ze wat betreft de regelgeving over het aannemen van contante betalingen overeen. In beginsel is het voor de advocaat toegestaan om contante betalingen aan te nemen.¹⁰³ Mits beperkt tot een maximumbedrag van € 3.000.¹⁰⁴ Het is niet mogelijk om dit maximumbedrag te omzeilen door de bedragen op te delen in kleinere bedragen. Dat advocaten niet immuun zijn voor strafrechtelijke vervolging wanneer ze de regels overtreden blijkt wel uit twee strafzaken tegen Belgische advocaten.¹⁰⁵ In beide zaken hadden de advocaten grote bedragen contant geld aangenomen zonder dat op de juiste wijze te registeren.

---

¹⁰² Annahme von Honoraren durch Strafverteidiger (Abs. 1 S. 3) (BeckOK StGB/Ruhmannseder, 56. Ed. 1.2.2023, StGB § 261 Rn. 35).

¹⁰³ Art. 5.23 Code de déontologie de l'avocat.

¹⁰⁴ Art. 4.85 Code de déontologie de l'avocat; art. 73 lid 2 Codex Deontologie voor Advocaten.

¹⁰⁵ Zie de strafrechtelijke vervolging van twee Hasseltse advocaten Marc S. en Malu M. in 2023, of de strafrechtelijke vervolging tegen advocaat Jan de M. in 2011.

De Cel voor Financiële Informatieverwerking (CFI) heeft in haar jaarverslag van 2022 aangegeven dat drugshandel een belangrijke bedreiging is als het gaat om witwassen. Hierbij werd in het jaarverslag specifiek gemeld dat ook advocaten het risico lopen om door criminele organisaties gerekruteerd te worden. Veel van de verdachte verrichtingen in de door de CFI geraadpleegde dossiers, zijn te herleiden naar onverklaarbare contante stortingen op de rekening.¹⁰⁶

Met betrekking tot betalingen in natura geldt het volgende. Volgens de door ons geraadpleegde expert, is het voor de advocaat die is aangesloten bij de OVB niet toegestaan om betalingen in natura aan te nemen. Hoewel daarover in de Codex geen specifieke bepaling is opgenomen, heeft de Commissie Deontologie van de orde van Vlaamse balies dit ongeoorloofd geacht. Volgens de Commissie zou een ruilsysteem niet in overeenstemming zijn met de beroepsregels omdat het in strijd is met de beginselen van 'waardigheid en kiesheid'. De Code de déontologie de l'avocat laat expliciet wel ruimte voor het aannemen betalingen in natura.¹⁰⁷ Wel wordt in deze bepaling aangegeven dat een advocaat geen goederen of diensten mag aanvaarden die een bedreiging kunnen vormen voor zijn onafhankelijkheid ten opzichte van zijn cliënt, zijn waardigheid of kiesheid in gevaar brengen of waarvan de waardebepaling voorwerp zou kunnen zijn van latere discussies.

4.3 Derdengeldenrekening van advocaten

Ook wat betreft de derdengeldenrekening levert het verkennende landenonderzoek een fragmentarisch beeld op. Dit ziet niet zozeer op de geldende regels waaraan de advocaat, die gebruik maakt van een derdengeldenrekening, moet voldoen, maar eerder op de vraag of het in het land gebruikelijk is om van een derdengeldenrekening gebruik te maken. In het navolgende zal eerst kort stil worden gestaan bij het verschil in gebruik tussen een aantal van de verschillende landen. Vervolgens wordt nader ingezoomd op de regels waaraan een advocaat die van een derdengeldenrekening gebruik maakt aan gebonden is. Tot slot wordt nader ingegaan op het systeem dat in Frankrijk geldt.

Gebruik van de derdengeldenrekening

De vraag of advocaten gebruik maken van een derdengeldenrekening wordt door verschillende geraadpleegde experts verschillend beantwoord. In diverse landen zijn advocaten verplicht om een dergelijke rekening ter beschikking te hebben. Dit is bijvoorbeeld het geval in België. In de Codex

---

¹⁰⁶ Cel voor Financiële Informatieverwerking, Activiteitenverslag 2022, 16-17, te vinden op: <https://www.ctif-cfi.be/index.php/nl/belgisch-stelsel/jaarverslagen>.

¹⁰⁷ Art. 5.25 lid 2 Code de déontologie de l'avocat.

Deontologie en de Code de déontologie is de verplichting opgenomen dat iedere advocaat, of iedere associatie of groepering waar hij bij hoort, over ten minste één derdengeldenrekening beschikt.¹⁰⁸ Volgens de Belgische expert staat het gebruik van de derdengeldenrekening als zodanig in België ook niet ter discussie.

In Zweden is het daarentegen niet gebruikelijk dat een advocaat gebruik maakt van een speciale derdengeldenrekening. De Zweedse orde van advocaten heeft dan ook geen regels opgesteld met betrekking tot derdengeldenrekeningen en is niet bekend met een wijdverbreid gebruik van dergelijke rekeningen door advocaten. Wel heeft ook de Zweedse orde van advocaten regels opgesteld met betrekking tot de omgang met derdengelden. Op de regels zal in de volgende paragraaf nader worden ingegaan.

Regelgeving omtrent derdengelden(rekeningen)

Hoewel de regelgeving van de verschillende landen omtrent het gebruik van de derdengeldenrekening in sommige opzichten van elkaar verschilt, komt het in de kern wel op hetzelfde neer. In veel gevallen is expliciet in de regelgeving opgenomen dat de rekening enkel is bedoeld voor de verhandeling van derdengelden.¹⁰⁹ Daarnaast mag over het algemeen alleen geld op de rekening worden gestort dat te maken heeft met de juridische dienst die door de advocaat wordt verleend.¹¹⁰ Steeds wordt benadrukt dat het niet de bedoeling is dat er onnodig geld op de rekening wordt gestald.

Dat deze regels in grote lijnen overeenkomen is niet vreemd aangezien in de gedragscode voor Europese Advocaten, laatst gewijzigd in 2008, regels zijn opgenomen met betrekking tot de omgang met derdengelden¹¹¹. Deze regeling schrijft allereerst voor dat deze gelden gescheiden moeten blijven van andere rekeningen van advocaten. Ook moeten alle derdengelden die advocaten ontvangen op de derdengeldenrekening worden gestort, tenzij de rechthebbenden akkoord gaan met een andere bestemming. Ook moet de advocaat zorgdragen voor een volledige en juiste administratie en moet dit, afhankelijk van de regelgeving van de verschillende lidstaten, een bepaalde tijd worden bewaard. De derdengelden moeten onverwijld worden overgemaakt naar de rechthebbenden of anderszins onder door hen goedgekeurde voorwaarden. De advocaat mag de derdengelden niet aanwenden voor de betaling van zijn eigen honorarium of voorschot, tenzij de cliënt daarvan schriftelijk op de hoogte is gesteld.

---

¹⁰⁸ Art. 130 Codex Deontologie voor advocaten; art. 4.72 Code de déontologie de l'avocat.

¹⁰⁹ Dit is bijvoorbeeld neergelegd in de Belgische gedragsregels in art. 133 Codex Deontologie voor advocaten; art. 4.74 §2 Code de déontologie de l'avocat.

¹¹⁰ Zie bijvoorbeeld de Canadese Model Trust Account Rule.

¹¹¹ Paragraaf 3.8 van de gedragscode voor Europese advocaten.

Deze regels zijn minimumvoorschriften. Het staat de lidstaten vrij om nadere/strengere regels op te stellen.

Frankrijk

Eén van de landen die extra regels heeft opgesteld ten aanzien van derdengelden is Frankrijk. Franse advocaten zijn verplicht om gebruik te maken van een zogenoemd CARPA-account (Caisses des Règlements Pécuniaires des Avocats). Volgens hun eigen informatie is CARPA opgericht in 1957 door de Franse orde van advocaten en is inmiddels verankerd in de Franse wetgeving. Iedere advocaat, of groep van advocaten, heeft een CARPA-account. In dat account wordt vervolgens per zaak een account gemaakt. Cliënten storten via hun advocaat geld op hun CARPA-account. CARPA stelt vervolgens vast waar het geld vandaan komt en of de transactie voldoet aan alle geldende wetgeving. Als blijkt dat aan alle regelgeving is voldaan, betaalt CARPA het geld uit aan de rechthebbenden. Advocaten beheren de derdengelden dus niet zelf en hoeven niet zelf na te gaan of de zij al dan niet meewerken aan illegale praktijken.

Op de officiële website van CARPA wordt aangegeven dat op dit moment in negen landen wordt gewerkt met dit systeem en dat diverse andere ordes van advocaten hebben aangegeven hierin interesse te hebben en onderzoek te doen naar de mogelijkheden die CARPA biedt. Gelet op de beperkingen van dit onderzoek is het op dit moment niet mogelijk om uitspraken te doen over de wenselijkheid van het systeem in Nederland. Wellicht dat de Nederlandse orde van advocaten nader kan onderzoeken of een dergelijk systeem de huidige risico's waarmee het gebruik van de derdengeldenrekening gepaard gaat, zoals het bankieren met derdengelden, kan beperken.

4.4 Deelconclusie

Uit de bescheiden landenanalyse blijkt niet dat het onderwerp 'betalingen aan advocaten' in andere landen voor uitvoerige discussie zorgt. Voor met name de regelgeving omtrent contante betalingen geldt dat advocaten, net als andere professionals, gebonden zijn aan de nationale antiwitwaswetgeving en daarom niet is voorzien in specifiekere wetgeving voor de beroepsgroep. De advocaat neemt geen bijzondere positie in.

H5 | Betalingen in de praktijk. Ervaringen en opvattingen uit ‘het veld’

5.1 Inleiding

Advocaten hebben te maken met verschillende regelgeving en wetten als het om betalingen door cliënten gaat, zoals uit de voorgaande hoofdstukken blijkt. Een van de doelen daarvan is te voorkomen dat advocaten betrokken raken bij criminele handelingen. In dit hoofdstuk staat centraal hoe er door advocaten over (de regelgeving met betrekking tot) betalingen door cliënten wordt gedacht, welke categorieën betalingen in de praktijk worden onderscheiden, hoe er in de praktijk mee om wordt gegaan en welke dilemma's en kwetsbaarheden zich daarbij (in verschillende rechtsgebieden) voordoen en hoe men tegen de aanpak ervan aankijkt.

Het hoofdstuk is gebaseerd op 28 interviews met advocaten uit verschillende rechtsgebieden, dekens en vertegenwoordigers van het OM alsook op drie reflectiegesprekken. Het kostte in principe weinig moeite om de respondenten aan de praat te krijgen over het onderwerp. Vrijwel alle respondenten spraken graag en open over betalingen binnen de setting van het interview. Dat gold ook voor enkele advocaten die van tevoren hadden aangegeven dat het wellicht een wat saai, of oninteressant interview zou worden omdat er in het kantoor geen contanten (meer) werden aangenomen. Saai waren die gesprekken allerminst. Wel lieten sommige advocaten weten te verwachten dat vooral degenen die zich keurig aan de regels houden, bereid waren om mee te doen. Opvallend is dat een aantal advocaten aan het begin van het interview expliciet liet weten zelf nooit of nooit meer contante betalingen aan te nemen, maar vervolgens gedurende het interview wel met situaties kwam waaruit bleek dat er toch (nog) contante betalingen plaatsvonden. Hetzelfde gold voor het aannemen van betalingen in natura. De eerste reactie was doorgaans: ‘nee, nooit gedaan en komt nooit voor’, met soms de opvallende, excentrieke zaken uit de tuchtrechtspraak in het achterhoofd (paarden, auto's en dergelijke). Vervolgens kwamen enkele advocaten toch met voorbeelden uit de eigen praktijk die ook onder een betaling in natura zouden kunnen vallen.

In dit hoofdstuk worden de bevindingen uit de interviews thematisch gepresenteerd. De meeste respondenten hebben een duidelijke mening over de regelgeving en de dilemma's en risico's die zich in de praktijk voor (kunnen) doen als het om betalingen gaat. De interviews laten echter niet altijd een eenduidig beeld zien. Er komen verschillende spanningen naar voren, die verder in dit hoofdstuk geduid zullen worden. Paragraaf 5.2 start met de vraag wat een betaling eigenlijk is en wat niet. Daarover blijkt op basis van de interviews enige onduidelijkheid te bestaan. In paragraaf 5.3 staat vervolgens de kennis van de regelgeving omtrent betalingen centraal. Aan bod komt hoe door

respondenten gedacht wordt over de noodzaak van de regels omtrent betalingen, de kennis van de regels en de uitleg en interpretatie ervan door de respondenten. Paragraaf 5.4 gaat nader in op de eigen bijdrage, paragraaf 5.5 op de spanning tussen het recht op rechtsbijstand en het niet aannemen van contante betalingen. Paragraaf 5.6 gaat nader in op de rol van de deken als adviseur en toezichthouder. Voorts volgt een paragraaf over bewustwording van en het draagvlak voor de regels rondom betalingen (paragraaf 5.7). Het hoofdstuk sluit af met een deelconclusie.

5.2 Wat is een betaling?

De vraag ‘wat is een betaling’ blijkt op basis van de gesprekken met de respondenten ingewikkelder te zijn dan op het eerste gezicht gedacht. In het betalingsverkeer aan advocaten kunnen diverse betalingen worden onderscheiden: girale betalingen, contante betalingen en betalingen in het kader van de derdengeldenrekening komen tijdens de gesprekken aan bod. Ook ervaringen met en opvattingen over betalingen in natura passeren tijdens de gesprekken de revue. Daarbij valt het op dat er geen eenduidigheid bestaat over wat als een betaling kan worden gezien.

De meeste respondenten hebben naar eigen zeggen niet te maken gehad met betalingen in natura. Eén van de respondenten heeft aangegeven dat hij één keer een stoel heeft aanvaard als betaling van zijn declaratie. Deze advocaat stond een meubelverkoper bij in een zakelijk geschil. De cliënt gaf aan niet te beschikken over voldoende geld om de declaratie te voldoen, maar had nog wel een designstoel in de bedrijfsinboedel. Deze stoel had dezelfde waarde als de hoogte van de declaratie van de advocaat. De respondent gaf aan dat hij in deze transactie geen probleem zag aangezien beide partijen een factuur konden overleggen en deze als het ware tegen elkaar weggestreept werden. Daarbij voerde de respondent aan dat hij die stoel, als hij gewoon met geld was betaald, daarna ook had kunnen aanschaffen bij zijn cliënt.

Bij de meeste respondenten zijn voorbeelden uit de tuchtrechtspraak bekend over het betalen met auto's en paarden en doen zich verhalen de ronde van advocaten die (in het verleden) wel eens in natura betaald zijn. Een van die verhalen betrof het ‘betalen’ van een advocaat door middel van een schilderij dat door een cliënt, een kunstenaar, zelf gemaakt is. Omdat in dat geval de herkomst van het schilderij bekend is, hebben sommige respondenten, afhankelijk van de precieze omstandigheden van het geval, desgevraagd niet zo'n moeite met dit voorbeeld. Tijdens een van de reflectiegesprekken merkt een respondent op dat het om een wederdienst gaat en een vorm van betaling is: het is het voldoen van een verbintenis en dat hoeft (voor de vraag of het al dan niet een betaling is) niet in geld te zijn (reflectiegesprek 2). Het ontvangen van geschenken van cliënten blijkt soms voor

onduidelijkheid te zorgen. Enkele advocaten vragen zich, gaandeweg het gesprek, af of het in bepaalde gevallen dan toch niet om een betaling is gegaan. De meeste advocaten krijgen wel geschenken van cliënten, maar regelgeving ontbreekt en beleid is er meestal niet op kantoor. De één vindt het krijgen van een cadeau geen betaling. Waar precies de grens ligt tussen een bedankje en een betaling, is, zo geven sommige advocaten aan, diffuus. De grens ligt volgens sommige advocaten op wat zij 'aardigheidjes' noemen. Het beeld ontstaat dat het op gevoel gaat en zeer afhankelijk is van de omstandigheden van het geval. Op de vraag waar de grens ligt, antwoordde een advocaat:

'Dat is toch een beetje een gevoelskwestie. Natuurlijk wel iets wat we ook af en toe met elkaar overleggen.' (Respondent 16).

Voorbeelden van geschenken die volgens de gesprekken frequent worden aangeboden én aangenomen zijn een fles drank, bloemen, een bak baklava of beeldjes/kunstwerkjes. Wat dat laatste betreft, is het volgens sommigen 'hoe lelijker hoe beter', omdat niemand dan kan denken dat het om een omkopingspoging gaat. Ook bloemen worden door respondenten niet als een probleem of betaling gezien:

'Na afloop krijg je wel eens een keer een bos bloemen, maar dan stuur ik nog steeds de rekening.' (Respondent 10).

Met een cliënt ergens wat gaan eten, wordt als een stap verder gezien die meer twijfel oproept. In uit eten gaan zit volgens sommigen al meer het gevaar dat de advocaat te nauw verweven raakt met de cliënt dan bij het aannemen van het 'flesje wijn'. De uitnodiging om uit eten te gaan, is voor de een 'niet zo bezwaarlijk' (Reflectiegesprek 1) maar zorgt bij een aantal advocaten voor ongemakkelijke situaties waarin 'nee' zeggen lastig is. Illustratief is de twijfel van een advocaat over het al dan niet terugsturen van een dinerbon van rond de 50 euro. Er is uiteindelijk voor gekozen om de dinerbon niet terug te geven:

'Die zaak was helemaal afgelopen, er was ook geen enkele reden te denken dat er later nog een keer een zaak zou zijn met die persoon. (...) Het was ook niet iemand die in verband werd gebracht met criminaliteit of wat dan ook. (...) Als je het dan terugstuurt is het toch een beetje een klap in het gezicht van je cliënt, terwijl je hiermee ook evident niks toezegt of zo.' (Respondent 16).

Zoals ook uit bovenstaand citaat naar voren komt, speelt het inschatten van de bedoelingen van de cliënt een rol bij de overweging een geschenk al dan niet aan te nemen. Dat het voor advocaten meeweegt van wie het cadeau afkomstig is, blijkt ook uit het volgende citaat:

'Als iemand in de zware criminaliteit zit en die gaat je cadeautjes geven, dan zit daar misschien meer het gevoel bij van 'nou moet ik een beetje oppassen dat ik niet ergens ingetrokken word waar ik geen zin in heb'' (Respondent 6).

Advocaten zijn blijkens de interviews, als het om bepaalde cliënten gaat, op hun hoede. Toch blijkt dat advocaten ook niet te vaak nee willen zeggen (als het om geschenken gaat), juist ook als het om bepaalde cliënten gaat. Soms wordt het aannemen van een geschenk toch ook wel gezien als een bepaalde zekerheid bij onregelmatig betalende cliënten, zoals in het volgende voorbeeld waarin de cliënt een kunstwerk aan een advocaat had gegeven:

'Ik was bij een cliënt, toen hing dat bord daar. Ik keek ernaar, toen zei de cliënt 'vind je het mooi?' Ik zei: 'ja'. Hij zei: 'wil je het hebben?' Ik zei: 'tuurlijk'. 'Nou, neem maar mee'. Dit was geen betaling in natura, er stond geen rekening, dus het was een cadeautje. (...) Het was wel zo dat de cliënt een onregelmatige betaler was (...) dus ik zag het een beetje als een vergoeding voor rente, kosten, gezeik over declaraties. Maar als je zegt: mag dat? Ja je mag zoiets aannemen, vind ik. (...) Er stond niets tegenover.' (Respondent 1).

Of een zaak al is afgesloten of niet is ook een factor die meeweegt. Het is volgens sommige advocaten wel meer oppassen indien het om cliënten gaat voor wie de advocaat in de toekomst waarschijnlijk ook weer wat kan betekenen. Het is dan uitkijken om geen verkeerde verwachtingen te wekken voor een volgende keer dat die persoon wordt bijgestaan.

Ongemakkelijke situaties lijken voor de advocaten meer te maken te hebben met de cliënt en de context dan met de waarde van het object zelf. Tenzij het om waardevolle spullen gaat. Soms is de waarde van het geschenk de advocaat niet (direct) bekend en heeft de advocaat er achteraf gezien een wat vervelend gevoel aan overgehouden. Een van de advocaten vertelde een anekdote dat hij een dure fles whisky had gekregen in een mooie doos, maar zelf geen whisky dronk dus de doos thuis in de boekenkast had gezet. Jaren later was er iemand op bezoek die graag een glaasje whisky wilde hebben. Toen hij de doos opende, bleek er € 1.000 cash in te zitten.

In een andere situatie was een voorschot afgesproken dat in rekening gebracht zou worden. De desbetreffende advocaat vertelt:

'En toen ging die mevrouw weg en schoof ze een envelop over de tafel. Ze zei: dit is een cadeau. En toen zei ik, ja, maar ik stuur een rekening dus ik hoef geen cadeau. Nee nee nee, dit is een cadeau. Ik zei, wat zit er dan in? Nou tweeduizend euro. Ik zei, weet je wat? Ik stuur je wel een wat hogere voorschotnota, maar dan moet je dit weer meenemen. (...) Ze willen bij je in het gevlei komen of weet ik veel wat.' (Respondent 20).

Bij de afweging of een bepaald geschenk wel of niet wordt aangenomen speelt ook artikel 46 van de Advocatenwet een rol: de advocaat is onderworpen aan tuchtrechtspraak ter zake van enig handelen of nalaten dat een behoorlijk advocaat niet betaamt. In een van de interviews komt ter sprake dat sommige voorstellen van cliënten, zoals de uitnodiging om mee te gaan naar een club met schaars geklede dames, vallen onder gedrag dat een behoorlijk advocaat niet betaamt. Op dat soort voorstellen zou een advocaat volgens de respondent sowieso niet in moeten gaan.

Uit verschillende gesprekken met advocaten blijkt dat het geven van cadeaus cultureel bepaald kan zijn. In sommige culturen is het gebruikelijk(er) om cadeaus te geven aan advocaten en voelt het voor de advocaat sneller als beledigend om een geschenk niet aan te nemen. Sommige cliënten staan er helemaal niet bij stil dat het geven van geschenken een probleem kan zijn. Als voorbeeld refereert een van de advocaten aan een waargebeurde casus waarin een cliënt aan zowel de advocaat als de officier van justitie exact hetzelfde souvenir had verzonden. De officier van justitie heeft het souvenir vervolgens naar de advocaat gestuurd met het verzoek zijn cadeau weer aan de cliënt te geven. Er zat een vriendelijk briefje bij waarin stond dat de officier van justitie het gebaar heel attent vond maar dat hij toch echt geen cadeaus van verdachten in strafzaken kon aannemen.

Een aantal advocaten toont zich in de interviews bewust van de risico's die met het aannemen van geschenken gepaard kunnen gaan. Genoemd worden het (onterechte) beeld dat bij de cliënt kan ontstaan dat de advocaat meer voor de cliënt gaat doen na het ontvangen van geschenken. Voorts worden het risico op omkoping, het verlies van onafhankelijkheid en het te nauw verweven raken bij de cliënt door sommige advocaten aangestipt en het gevaar dat de integriteit van de advocaat in het geding komt.

Een deelnemer van de reflectiegesprekken stelde:

'Dat cadeautjes (...) soms lastig kunnen zijn, dat begrijp ik wel, maar dat vind ik eerlijk gezegd niet een erg groot thema. Maar dat je moet zorgen dat je voldoende afstand behoudt tot een cliënt, dat lijkt me duidelijk. En wat dat dan is? Dat is denk ik ook persoonlijk en (...) afhankelijk van de cliënt.' (Reflectiegesprek 1).

Een respondent vertelde over het verzoek van cliënten om een rekening op naam van een BV te zetten:

'Nou dat maken we allemaal best wel regelmatig mee op kantoor. Je hebt de mensen die hun huis willen laten verbouwen en dan gedoe hebben met een vergunning. En dat zijn vaak welvarende mensen met dus vaak ook een eigen bedrijf of een eigen BV, en dan willen ze graag dat we de rekeningen van dat werk op naam van de BV zetten. Maar dat kunnen we echt alleen maar doen, en dat doen we ook echt alleen maar, dat overleggen we ook altijd met elkaar, als bijvoorbeeld het kantoor van die BV daar zit en dan ten behoeve van dat kantoor [is] gebouwd. Dus dat gaan we altijd na als we zo'n vraag krijgen. En vaak moeten we het dan weigeren, dat vindt de klant vervelend. Maar we doen het niet. (...) Dat is gewoon fraude. Want de klant is feitelijk degene die daar woont en die zijn huiskamer heeft verbouwd, iets wat met zijn privésituatie te maken heeft.' (Respondent 10).

Tot slot, wordt door sommige advocaten ook op de dilemma's rondom crypto-currency gewezen. Het gaat volgens sommige respondenten, alleen al vanwege het woord 'currency' vanzelfsprekend om betalingen. Een van de respondenten geeft aan dat hoewel het geen wettig betaalmiddel is, het in de reële economie wel een betaalmiddel is omdat het geld vertegenwoordigt: het gaat om het verschaffen van een stoffelijk voordeel. Sommige respondenten zien het gebruik van crypto-currency als een (soort van) girale betaling. Een andere respondent geeft aan crypto-currency meer in de categorie 'contante betaling' of als een vorm van 'betaling in natura' dan als een girale betaling te zien, omdat het in feite om een ruilmiddel gaat en hetzelfde voelt als goederen in ruil voor diensten. Daarbij is weliswaar te zien dat het uit een bepaalde wallet komt, maar het is ingewikkeld uit te zoeken van wie dat is en waar het vandaan komt. Deelnemers aan één van de reflectiegesprekken geven aan dat op de een of andere manier wel zou moeten kunnen worden nagegaan waar het geld vandaan komt en bij wie het vandaan komt; een ontwikkeling die nader vorm zal (moeten) krijgen als crypto-currency een 'verder geaccepteerd betaalmiddel' wordt. (Reflectiegesprek 1).

Concrete verzoeken van de cliënt om bijvoorbeeld in Bitcoins te betalen hebben de respondenten niet gehad. Uit de interviews met advocaten blijkt dat zij er geen moeite mee zouden hebben om 'nee' te zeggen als een dergelijk verzoek wordt gedaan door een cliënt. Als reden daarvoor wordt aangegeven dat het geen wettig betaalmiddel is. Daarnaast worden crypto-currencies door sommige advocaten als problematisch gezien omdat de herkomst, vanwege de anonimiteit, onduidelijk is. Zoals uit de literatuur ook blijkt, kunnen crypto-currencies aantrekkelijk zijn voor criminelen vanwege het anonieme karakter daarvan.¹¹² Een aantal respondenten benoemt dat een gevaar van het aannemen van crypto-currency ligt in het mogelijk witwassen van crimineel vermogen. Eén van de deelnemers aan de reflectiegesprekken geeft aan:

‘Persoonlijk zou ik niet zo’n moeite hebben met de acceptatie van crypto-currency, ware het niet dat de orde er natuurlijk nog wel moeilijk over doet en dat banken er zelf ook moeilijk over doen, dus dat maakt het in ieder geval op dit moment nog problematisch. Maar eerlijk gezegd verwacht ik wel een beetje dat een elektronisch betaalmiddel of een variant daarop over een jaartje of wat redelijk gangbaar zal zijn. (Reflectiegesprek 1)

Uit de gesprekken met vertegenwoordigers van het OM en met sommige dekens blijken er wel gevallen bekend te zijn van advocaten die betalingen via crypto-currencies, zoals Bitcoins, accepteren. Ook komen er bij de dekens wel signalen binnen van banken. Over het algemeen is het beeld dat er over crypto-currency en de gevaren daarvan, en hoe die al dan niet te onderkennen zijn, (nog) niet veel bekend is. Tegelijkertijd blijkt uit de gesprekken met vertegenwoordigers van het OM dat het gebruik van crypto-currency in het algemeen enorm toeneemt in het betalingsverkeer, zowel Bitcoins als creditcards die niet traceerbaar zijn. De verwachting van sommige respondenten, zoals ook blijkt uit bovenstaand citaat uit reflectiegesprek 1, is dat crypto-currency ook wat betreft betalingen aan advocaten een steeds prominentere rol zal gaan innemen. Toch vragen andere respondenten, onder wie vertegenwoordigers van het OM zich af: ‘waarom zou een advocaat het accepteren?’ Het advies van sommige respondenten aan advocaten is om hun vingers er niet aan te branden en te vragen aan cliënten om ‘gewoon’ giraal te betalen.

5.3 Kennis van de regels

Het bovenstaande roept de vraag op in hoeverre advocaten op de hoogte zijn van de geldende regels rondom het aannemen van betalingen. In algemene zin kwam naar voren dat, zeker tot voor kort (waarbij door enkele respondenten als ‘omslagpunt’ de berichtgeving over het thema-onderzoek van de unit FTA wordt genoemd), niet voor elke advocaat duidelijk was wat de regeling omtrent de contante betaling inhield. Er werd nog wel gedacht dat een contante betaling tot € 5.000 zonder meer geoorloofd was. Daarbij wordt opgemerkt dat hoewel de regeling dat betalingen alleen giraal worden ontvangen (of verricht) helder is, er in bijzondere gevallen toch ruimte is. Volgens een van de geïnterviewde dekens zou er in elk geval bij de geringste twijfel navraag moeten worden gedaan bij de deken. In diverse gesprekken komt het voorbeeld naar voren van advocaten die betalingen van een bedrag van € 4.999 euro hebben aangenomen. Overleg met de deken is in dat geval strikt genomen niet noodzakelijk, omdat het om een bedrag onder de € 5.000 gaat. Maar het is volgens de

---

¹¹² T. Spapens & D. van de Mheen, *Het vestigingsklimaat voor drugscriminaliteit in Nederland*, Tilburg: Tilburg University 2022, p. 50.

respondenten de vraag of in een dergelijk geval op basis van feiten en omstandigheden het besluit genomen kan worden dat het om een gerechtvaardigde contante betaling gaat.

Vaak genoemde uitzonderingen in de gesprekken zijn in dat verband de eigen bijdrage in geval van een toevoeging of een cliënt zonder bankrekening. Dit laatste komt volgens sommige respondenten vaker voor nu banken meer dan voorheen weigeren een bankrelatie aan te gaan. Andere respondenten zien het feit dat een cliënt geen beschikking heeft over een bankrekening, tenzij in heel specifieke gevallen, niet als rechtvaardiging om contante betalingen te accepteren:

‘Ik zeg dan gewoon altijd nee. En ook als ze zeggen ‘ik heb geen bankrekening’ of ‘m’n bankrekening ligt beslag op’, of weet ik veel wat. Dan zeg ik, laat je moeder het maar overmaken, dat vind ik ook goed. En dan heb ik een echt bestaand persoon met een echte normale bankrekening. Dat de moeder dat voor haar betaalt, niks aan de hand, dan kun je altijd uitleggen. Dus dat zou ik dan eventueel wel doen.’ (Respondent 20).

Volgens deze respondent komen verzoeken om betalingen in contanten te mogen verrichten met name van mensen met een ontnemingsvordering, cliënten die onder bewind staan of failliet zijn. De respondent wijst erop dat een advocaat bij betalingen door cliënten rond faillissementen en bewind ‘enorm moet uitkijken’, omdat een advocaat de crediteuren niet mag benadelen, maar dat dat in de praktijk niet altijd zo ervaren wordt:

‘Ik heb het er vaker met collega’s over gehad die zeggen huh bewind, iemand moet z’n advocaat toch kunnen betalen? Dat ligt ze vooraan in de mond’ (Respondent 20).

Het bovenstaande laat zien dat de regels rondom contante betalingen soms voor onduidelijkheden of in elk geval interpretatieverschillen zorgen. Een volgende vraag is in welke rechtsgebieden dit zou kunnen spelen, en of de locatie van het kantoor meespeelt of de omvang. Door sommige respondenten wordt als eerste reactie ‘strafrecht’ genoemd als het meest kwetsbare rechtsgebied waarin risico’s rond betalingen aan advocaten kunnen spelen. In de beeldvorming zijn cliënten van strafrechtadvocaten ‘bijna per definitie’ in het bezit van crimineel geld, althans geld met criminele herkomst. Door sommige respondenten wordt hierbij ook het thema-onderzoek van de unit FTA aangehaald, dat zag op strafrechtkantoren.¹¹³

---

¹¹³ Zie het persbericht via: <https://www.toezichtadvocatuur.nl/cms/public/files/persbericht-contante-betalingen.pdf?786a45c507>.

Toch bestaat onder de respondenten in het algemeen het beeld dat risico's en dilemma's op het gebied van betalingen en ondermijning in alle rechtsgebieden kunnen plaatsvinden. Ook de geografische factor lijkt op basis van de gesprekken geen rol te spelen. Risico's die voornamelijk genoemd worden zijn het meewerken aan het witwassen van crimineel geld, (financiële) integriteitsrisico's en de onafhankelijkheidspositie van de advocaat ten opzichte van de cliënt die in het geding komt.

Wat volgens de respondenten wel kan meespelen is de omvang van het kantoor. De respondenten noemen zogeheten 'eenpitters' kwetsbaar. Het niet altijd kunnen overleggen met collega's, het ontbreken van sociale controle en het in sommige gevallen financieel afhankelijk zijn van een relatief kleine groep klanten, maken deze kantoren kwetsbaar. Dit sluit aan bij het eerder genoemde risico dat 'omzetdruk' kan meebrengen. Met name in situaties waarin een advocaat zich niet vrij voelt om zaken te weigeren, twijfels bespreekbaar te maken of in het geval van financiële kwetsbaarheid, kan het risico zich voordoen dat de advocaat betalingen accepteert die niet conform de regels zijn.⁴⁴

Ook het al heel lang bijstaan en/of dag en nacht klaarstaan voor een bepaalde cliënt, worden genoemd als situaties waarin de advocaat vatbaar kan zijn voor betalingen die niet conform de regels zijn en de daarmee gepaard gaande risico's. Andere respondenten benoemen dat bij grote kantoren de interne controle groter is, waardoor contante betalingen daar niet onopgemerkt kunnen plaatsvinden. Tevens worden potentiële klanten bij de grote(re) kantoren zodanig geselecteerd dat daarmee ook een risico wordt gedempt. Medewerkers van de grote kantoren geven wel aan wat dat betreft in een luxepositie te verkeren; er is financiële draagkracht om een bepaalde zaak niet te doen, bepaalde type klanten te weren en voor een systeem van interne controle te zorgen. Aan de andere kant kan het voorkomen dat er contante betalingen plaatsvinden die buiten de boeken blijven:

'Fraude is altijd mogelijk (...) Kijk als jij een klant aanneemt en je volgt alles processen en die wordt aangenomen en er zijn geen indicatoren hij gaat het hele proces door hij wordt geïdentificeerd enzovoort. En vervolgens maakt iemand een aparte afspraak met die klant dat een deel van die rekening naar een aparte rekening gaat of cash aan hem wordt gegeven, ja die kans die bestaat maar dat is ook echt expliciete fraude. En ja zo'n structuur (...) is ook niet te monitoren. (...) Dus ja, ik zou willen zeggen dat gebeurt niet, maar ik denk dat de waarheid is dat niemand dat, over wie dan ook, ook niet bij een bank ook niet bij een verzekeraar en wij ook niet bij een advocatenkantoor kunnen voorkomen. Maar ik kan wel zeggen dat de processen voor het aannemen van klanten en het werk dat wij doen, het uit declareren aan klanten, ja dat loopt gewoon via de girale processen.' (Respondent 15).

Veel hangt of staat volgens diverse respondenten met 'know your customer'.

De verplichting om afstemming met de deken te zoeken, staat volgens een aantal respondenten bij sommige advocaten niet zo op het netvlies. Dat de regels bij sommige advocaten wat minder op het netvlies staan wordt door de respondenten niet goed gepraat, maar wel van een andere orde genoemd dan advocaten die degenen die bewust dingen verkeerd uitleggen en zo invullen dat het goed uitkomt.

Spanning wordt ten aanzien van de regels ervaren op twee punten. Het eerste punt is dat er kennelijk toch enige vaagheid zit in de regeling, althans dat ruimte voor interpretatie bestaat. In één van de verkennende gesprekken zegt een deken naar aanleiding van de regeling ('het mag niet, tenzij...') hierover:

'Kennelijk is het toch niet duidelijk genoeg opgeschreven. Mijn idee is altijd dat je zou kunnen beginnen met de voorlichting aan te scherpen en proberen advocaten duidelijk te maken hoe de regeling nou precies in elkaar zit zodat ze dat goed op hun netvlies hebben staan. (...) Dat je op zijn minst uitlegt van zo werkt de regel, zo moet je hem opvatten, ga daar ook op deze manier mee om.' (Verkennend gesprek 2).

Het tweede punt is dat de acceptatie van of het begrip voor de regeling nog wel eens ontbreekt. Een aantal respondenten wijst op het feit dat ook contant geld een wettig betaalmiddel is. Niet altijd wordt ingezien waarom je dat dan niet zou mogen aannemen. Daarbij gaat het in het bijzonder om de voldoening van de eigen bijdrage van de advocaat ('dan heb je het maar binnen'), alsmede om het innen van een vordering voor een cliënt. Zakelijke belangen staan hier tegenover naleving en aanvaarding van de regeling:

'Er zijn mensen die willen betalen. Ik heb geen reden om te twijfelen aan de herkomst van het geld misschien. (...) Waarom zou dat dan niet mogen? En waarom moet het dan zo ingewikkeld worden gemaakt? (...) [Het voelt als] nodeloze beperking van de mogelijkheden om te ondernemen.' (Reflectiegesprek 1).

Het drempelbedrag van € 5.000 wordt daarnaast ook wel arbitrair genoemd. Een respondent verwoordt dat als volgt:

'Ook tot vijfduizend is het natuurlijk net zo hard witwassen, en net zo weinig verstandig om aan te nemen als boven de vijfduizend.' (Respondent 18).

Geopperd wordt door een aantal respondenten dat het beter is om in het geheel geen contante betalingen toe te staan (met een hardheidsclausule, in overleg met de deken). Daarmee zou de regel duidelijker worden: het mag gewoon niet. Zo stelt een advocaat tijdens een van de reflectiegesprekken:

‘Het voordeel van nul is dat het [een] *hard* en *fast rule* is waar minder mee te schipperen valt dan willekeurig andere drempel dan ook.’ (Reflectiegesprek 2).

Hoewel contant geld een wettig betaalmiddel is, en er in principe niets mis mee is, staat het ook in de literatuur bekend als middel dat door criminelen kan worden gebruikt voor heling, witwassen en belastingontduiking. Transacties in contanten, met name grote bedragen, kunnen een serieuze aanwijzing zijn dat er iets niet klopt.¹¹⁴ De huidige mogelijkheden van een mobiel pinapparaat of het sturen van een ‘tikkie’ bieden volgens een aantal respondenten voldoende alternatieven om op een eenvoudige manier betaald te worden door een cliënt waardoor het aannemen van contanten niet nodig is.

Volgens sommige respondenten zouden advocaten zich goed achter duidelijke(re) regelgeving kunnen ‘verschuilen’ richting de cliënt door te zeggen dat het aannemen van contante betalingen nou eenmaal niet mag. Het kan de advocaat met andere woorden helpen om ‘nee’ te zeggen richting de cliënt. Al blijkt anderzijds ook dat bepaalde respondenten dat op basis van de huidige regelgeving ook al wel ervaren.

De beeldvorming dat cliënten uit het criminele milieu met sporttassen vol met contant geld strafrechtadvocatenkantoren zouden binnenlopen, wordt volgens de betrokkenen als achterhaald gezien, terwijl de indruk is dat er ‘nog steeds mensen zijn die denken’ dat dat gebeurt (Reflectiegesprek 1). Misdrijven kunnen ook worden gepleegd door middel van girale transacties.¹¹⁵ Ook dan bestaat het risico op witwassen.

‘Geluiden die ik wel eens terug hoor. Waarom mag neef Y niet gewoon het geld bij mijn kantoor langsbrengen? Waarom mag het wel als het eerst via ergens gestort wordt en dan via een onduidelijke bankrekening van Dubai afkomt? Qua bescherming tegen ondermijnende criminaliteit kan ik me daar wel iets bij voorstellen.’ (Reflectiegesprek 1).

---

¹¹⁴ G.J. Pulles, ‘Rechtsbijstand zonder vrees voor sancties. Contant geld en de rechtsstatelijke rol van de advocaat’, *Ars Aequi* 2023/0100, p. 100.

¹¹⁵ Zie daarover nader: G.J. Pulles, ‘Rechtsbijstand zonder vrees voor sancties. Contant geld en de rechtsstatelijke rol van de advocaat’, *Ars Aequi* 2023/0100, p. 100.

Uit de verhalen van de respondenten bleken contante betalingen in het verleden met enige regelmaat voor te komen:

‘Dat was een tijd dat er contant betaald werd en dat dat ook mocht (...) Zo gauw mensen contant betalen, is de vraag: ‘boek je het in of niet’ Dat is een dingetje. (...) Als je natuurlijk geen kwitantie krijgt, weet je hoe laat het is (...) Er is een oude stroming (...) voor wie contante betalingen normaal was. (...) En dat gebeurde op grote schaal. Die regelgeving is er gekomen en daar hebben een aantal advocaten zich wel aan aangepast. Een aantal niet.’ (Respondent 1).

Uit gesprekken met vertegenwoordigers van het OM blijken bij het OM – bijvoorbeeld via crypto communicatie of vertrouwelijke gesprekken tussen verdachten onderling – wel signalen binnen te komen dat er nog steeds contante betalingen worden gedaan van enkele duizenden tot vele duizenden euro’s buiten het zicht om. Of er dan daadwerkelijk ook een overdracht van het geld is geweest, is niet bekend, maar de frequentie waarmee wordt gesproken over het betalen aan de advocaat, en het gegeven dat de dienstverlening van een bepaalde advocaat wel doorgaat in de loop van de maanden, doet volgens het OM sterk vermoeden dat het om geaccepteerde betalingen gaat.

In de reflectiegesprekken geven verschillende deelnemers aan het vermoeden te hebben dat het bij sommige advocaten niet zozeer een gebrek aan kennis is, maar een kwestie van ‘niet willen weten’ (Reflectiegesprek 1 en 2).

5.4 Eigen bijdrage

Zoals al in hoofdstuk 3 beschreven bestaan er uitzonderingen op de hoofdregel dat advocaten geen contante betalingen mogen ontvangen of verrichten. Een advocaat mag bijvoorbeeld contant geld aannemen in de situatie dat hij de cliënt bijstaat op basis van door de overheid gefinancierde rechtsbijstand en de cliënt in dat kader een eigen bijdrage moet voldoen. In de toelichting bij art. 6.27 lid 2 van de Voda is dit expliciet als omstandigheid opgenomen die contante betaling rechtvaardigt. Volgens de website van de Raad voor Rechtsbijstand bedraagt deze bijdrage in 2023, afhankelijk van het inkomen van de cliënt, tussen € 86 en € 949. De cliënt betaalt dit bedrag direct aan zijn advocaat.

Respondenten die te kennen hebben gegeven nog wel eens contant geld aan te nemen, geven vaak aan dat het dan gaat om de eigen bijdrage van de cliënt. Als afweging waarom er in dat geval voor wordt gekozen om dit bedrag contant aan te nemen en niet aan de cliënt te vragen om het over te

(laten) maken, wordt veelal gewezen op het financiële risico dat dit alternatief met zich brengt. Op het moment dat de cliënt het geld contant aan je overhandigt weet je tenminste zeker dat de rekening is betaald. Als je hem in plaats daarvan de opdracht geeft om het later over te (laten) maken naar de kantoorrekening moet je maar afwachten of de cliënt dat daadwerkelijk doet. Een van de advocaten zei daarover:

‘Ik begrijp deels het idee dat contante betalingen niet de voorkeur hebben, maar [dan] wordt het financiële risico bij mij gelegd omdat als mensen zeggen: ‘Ja ik wil het gewoon komen langsbrengen’, dan weet ik eigenlijk dat die mensen dat ook gewoon cash komen langsbrengen. Als ik dan zeg: ‘Het moet overgemaakt worden’, dan is dat meer gedoe en dan zit de kans er toch in dat mensen dat dan niet betalen.’ (Respondent 7).

Ook respondenten die geen contanten aannemen geven aan dit dilemma te herkennen. Toch maken zij een andere afweging. Dat heeft dan, naar eigen zeggen, te maken met het feit dat ze het te veel gedoe vinden om het contante geld te bewaren en naar de bank te brengen en ze niet willen afwijken van het eenduidige kantoerbeleid dat er geen contant geld aangenomen wordt. Het risico dat een cliënt de rekening vervolgens niet voldoet, nemen ze op de koop toe. Bij deze afweging speelt de financiële draagkracht van het kantoor uiteraard een belangrijke rol.

Een andere reden waarom de eigen bijdrage contant wordt aangenomen is het feit dat de cliënt aangeeft niet over een bankrekening te beschikken. Ook dit is een in de Voda opgenomen omstandigheid die het aannemen van een contante betaling rechtvaardigt.

‘Er zijn mensen die kunnen niet via de bank betalen, omdat ze geen bankrekening hebben. Tegenwoordig is het zo dat coffeeshophouders, prostituees, noem het allemaal maar op, die hebben moeite om een bankrekening te krijgen, en als je die niet hebt dan kan je alleen maar contant betalen.’ (Respondent 1).

Met name advocaten die actief zijn binnen het asiel- en vreemdelingenrecht worden regelmatig geconfronteerd met cliënten die om die reden contant willen betalen. Zowel advocaten die de eigen bijdrage contant aannemen, als advocaten die dat niet doen, geven aan dat er maar een zeer beperkt gevaar uitgaat van dergelijke contante transacties. Gelet op het relatief lage bedrag (tot een maximum van € 949), is er geen direct gevaar dat een advocaat meewerkt aan grootschalige witwaspraktijken en wordt het risico op ondermijning door deze advocaten ingeschat als zeer gering. Sommige advocaten zijn dan ook van mening dat het in dergelijke gevallen ook mogelijk moet blijven om de eigen bijdrage contant aan te nemen. Temeer omdat contant geld een wettig betaalmiddel is.

‘Ik vraag me soms wel eens af wat nou precies het probleem is. Zeker als het gaat om het betalen van de eigen bijdrage. We hebben het over € 800 max. En zo veel mensen zijn er niet die in strafzaken een hoge eigen bijdrage krijgen. Dus wat is nou precies het probleem?’ (Respondent 5).

5.5 Recht op rechtsbijstand tegenover contante betalingen

Een aantal advocaten geeft aan dat er een spanningsveld bestaat tussen enerzijds het recht op rechtsbijstand en anderzijds het verbod om betalingen aan te nemen waarvan hij redelijkerwijs kan vermoeden dat het honorarium afkomstig is van uit een besmette bron. Dat een dergelijk dilemma niet nieuw is blijkt wel uit het rapport ‘De betaling verantwoord’ uit 2004. In dat rapport wordt dit spanningsveld ook beschreven. Er bestaat volgens de onderzoekers een spanningsveld tussen twee grondbeginselen. ‘Enerzijds moeten misdrijven zoals heling en witwassen bestreden worden. Anderzijds heeft eenieder recht op rechtsbijstand door een advocaat, die niet het risico behoort te lopen voor zijn werk ofwel geen adequate beloning te ontvangen ofwel, als hij dat wèl doet, in strijd met de wet te handelen.’¹¹⁶

Uit de interviews blijkt dat dit dilemma zich nog steeds op verschillende manieren kan voordoen. Allereerst bestaat het risico dat de advocaat zich schuldig maakt aan witwassen bij de voldoening van zijn declaraties, ongeacht of die contant of giraal worden betaald. Denk bijvoorbeeld aan de situatie dat een onderneming wordt veroordeeld wegens fraude. In dat geval is de kans groot dat het geld waarmee zijn advocaat is betaald afkomstig was uit één of meer misdrijven. Een van de respondenten merkt daarover het volgende op:

‘De kans dat je uit die opbrengsten betaald wordt is natuurlijk redelijk aanwezig. Op het moment dat je dat niet meer zou toestaan dan ligt de hele strafrechtelijke advocatuur natuurlijk op z’n gat. Dat zou de bedoeling niet moeten mogen zijn. [...] Dan zou je toch zeggen, zeker daar waar het om de verdediging gaat, moet de advocatuur wel in de gelegenheid worden gesteld om die verdediging te voeren. En dat we dat niet gratis doen dat lijkt me ook logisch, dus ja dan loop je nou eenmaal de kans dat je dus zwart geld aanpakt.’ (Respondent 2).

Deze benadering past bij de terughoudende opstelling van het OM dat strafrechtadvocaten niet snel wegens witwassen vervolgd zullen worden. Dit uit 1995 daterende standpunt is in 2022 door het

---

¹¹⁶ T. Cleiren e.a., *De betaling verantwoord*, p. 3.

College van procureurs-generaal per brief bevestigt (na de vraag van een aantal lokale dekens om in een brief uiteen te zetten in hoeverre een advocaat zich bij het aannemen van betalingen kan blootstellen aan het gevaar van een strafrechtelijke vervolging).¹¹⁷ Uit de interviews met vertegenwoordigers van het OM blijkt deze terughoudende opstelling onder meer te maken te hebben met de bijzondere positie waarin advocaten zich bevinden, de praktische problemen vanwege het verschoningsrecht van de advocaat en de relatie tussen advocaten en het OM waarin gewerkt wordt op basis van vertrouwen. Dat is wat het OM graag wil bewaken en daar past het strafrechtelijk vervolgen van advocaten in beginsel niet bij. Primair is het volgens de respondenten van het OM aan de beroepsgroep zelf, dus aan de dekens, om op te treden als het advocaten betreft, met de kanttekening dat strafrechtelijke vervolging ook wel een mogelijkheid is in het geval een advocaat het heel bont heeft gemaakt. Het College van P-G merkt in de brief echter wel op dat van de advocaat mag worden verwacht dat hij zich vergewist van de herkomst van gelden die hij ontvangt. Deze vergewisplicht geldt in het bijzonder bij contante betalingen, maar ook bij girale overboekingen kan een bijzondere omstandigheid ertoe leiden dat het vermoeden bestaat dat de gelden (on)middellijk van misdrijf afkomstig zijn. Het college noemt hierbij als voorbeeld dat de betalingen zijn gedaan door (offshore) vennootschappen of tussenpersonen, waarbij geen duidelijk herleidbare relatie is ten opzichte van de cliënt. De vergewisplicht zorgt er volgens het college niet voor dat de advocaat geen (door de cliënt gefinancierde) bijstand meer kan verlenen aan cliënten van wie vermoed wordt dat zij geld hebben verdiend met strafbare feiten. Wel kan het zijn dat de advocaat, indien de omstandigheden daar duidelijk aanleiding voor geven, moet weigeren om het geld aan te nemen. Door de NOVA is in 2022 in een reactie naar aanleiding van de brief van het OM benadrukt dat “voorkomen moet worden dat personen die verdacht worden van strafbare feiten waaruit financieel voordeel kan zijn verkregen verstoken blijven van rechtsbijstand omdat de advocaat, door die bijstand op betalende basis te leveren, als verdachte zou kunnen worden beschouwd. De bijzondere positie van advocaten in dit opzicht is in de wetgeschiedenis steeds onderkend en dient in de toekomst (ook door het OM) te worden bewaakt. Uiteraard is het in algemene zin zo dat advocaten zorg moeten dragen voor een behoorlijke financiële praktijkvoering en dat zij niet mee dienen te werken aan het vergemakkelijken of faciliteren van strafbare feiten, zoals bijvoorbeeld witwassen. Waar het gaat over het accepteren van betalingen dient het belang van behoorlijke rechtspleging echter niet in het geding te komen.”¹¹⁸

---

¹¹⁷ Brief van het College van procureurs-generaal van 23 maart 2022, p. 2. Zie ook: <https://www.advocatenorde.nl/nieuws/brief-om-over-beleid-rond-betalingen-aan-advocaten>

¹¹⁸ Zie: <https://www.advocatenorde.nl/nieuws/brief-om-over-beleid-rond-betalingen-aan-advocaten>

Wanneer een cliënt aangeeft enkel over contant geld te beschikken en zijn rekeningen niet giraal kan of wil betalen, zal de advocaat over het algemeen eerder moeten vermoeden dat dit contante geld een criminele herkomst heeft. Eén van de respondenten merkt daarover het volgende op:

‘Ik kan me wel een theoretisch geval voorstellen dat je iemand moet bijstaan in een grote strafzaak en die heeft nog wel wat zwart geld maar geen wit geld. Wat kun je dan? Dat zwarte geld, ja dat kan natuurlijk alleen maar contant en kan je dat dan accepteren of niet? Dat is een heel interessant dilemma. Ik vind eigenlijk van wel want ik vind dat het recht op rechtsbijstand prevaleert boven witwas regelgeving enzovoort.’ (Respondent 4).

Bij de vraag in hoeverre het geschetste dilemma reëel is, speelt de aard van de werkzaamheden ook een belangrijke rol. Immers, als de advocaat werkzaamheden verricht waarvoor de cliënt geen gefinancierde rechtsbijstand kan krijgen, zal de advocaat, die besluit om het mogelijk besmette geld niet aan te nemen, in het geheel geen vergoeding ontvangen voor zijn werkzaamheden. De kans is dan groot dat hij die cliënt dan ook niet zal bijstaan.

Voor werkzaamheden die wel voor gefinancierde rechtsbijstand in aanmerking komen, ligt dat anders. Als de cliënt geen wit geld heeft of ten tijde van de aanvraag van de vergoeding in detentie zit, zal hij (hoogstwaarschijnlijk) in aanmerking komen voor een toevoeging. In dat geval zal de advocaat wel een vergoeding krijgen voor zijn werkzaamheden, zonder dat hij bang hoeft te zijn dat hij zich schuldig maakt aan witwassen. Bij de afweging of de advocaat een cliënt op basis van een toevoeging bij wil staan, speelt de hoogte van de vergoeding een belangrijke rol. Eén van de respondenten zegt daarover het volgende:

‘Ja, als je uurtarief in sommige zaken € 5 per uur is, en dat is het een enkele keer, ja, wat moet je dan? En dan zeggen dan moet je wat anders gaan doen, dat klopt, en dan laat je dus die mensen die toch al aan de verkeerde kant zitten, die laat je in de steek.’ (Respondent 1).

Overigens gaf één van de advocaten tijdens het reflectiegesprek aan dat het wat de hoogte van vergoeding betreft niet zo slecht gesteld is. Volgens hem hebben strafrechtadvocaten die ook zaken op toevoeging doen een goed salaris.

Naast de hoogte van vergoeding die de advocaat in dat geval krijgt, spelen ook andere fundamentele vraagstukken een rol als de advocaat, die weet dat de cliënt over crimineel vermogen beschikt, besluit om die cliënt op basis van een toevoeging bij te staan. In de literatuur is beschreven dat de advocaat zich in dat geval mogelijk schuldig maakt aan valsheid in geschriften. Immers, de advocaat moet bij het indienen van de toevoegingsaanvraag verklaren dat de ingevulde gegevens omtrent het inkomen en

vermogen juist zijn.¹¹⁹ Indien hij weet dat zijn cliënt over zwart geld beschikt zal hij dat niet naar waarheid kunnen verklaren. Daarnaast kan de meer filosofische vraag opgeworpen worden of het in dat geval rechtvaardig is dat niet de verdachte, maar de samenleving de kosten van de rechtsbijstand draagt.

Overigens zijn er ook advocaten die dit dilemma niet herkennen. Eén van de respondenten zei hierover het volgende:

‘Iedereen zegt meteen ja, maar, de toegang tot het recht. En dan zeg ik de toegang tot het recht? Die is helemaal niet in het geding [...]’ (Respondent 20).

De respondent refereert aan een grote strafzaak waarbij het dossier meer dan een miljoen pagina’s besloeg en de advocaten de verdachte op toevoeging bijstonden.

‘[...] Zolang dat mogelijk is, is die toegang tot het recht helemaal niet in het geding. Ik denk als zij dat niet hadden gedaan, dan waren er honderd anderen die het hadden gedaan, op een toevoeging. Iedereen die vastzit die kan gratis uitstekende rechtsbijstand krijgen.’ (Respondent 20).

5.6 Derdengelden

Sinds 2017 is een advocaat niet meer verplicht om een derdengeldenrekening te hebben. Diverse respondenten geven aan dat zij dit sindsdien dan ook niet (meer) hebben. Als voornaamste reden hiervoor voeren deze respondenten aan dat er steeds meer regels zijn ingevoerd en de administratieve rondsloep die daarmee gepaard gaat steeds groter is geworden. Voor met name de zelfstandige advocaten blijkt dit een te hoge last te vormen.

Toch blijven veel advocaten gebruik maken van een derdengeldenrekening. Deze respondenten geven aan graag zicht te hebben op of de gemaakte (of opgelegde) afspraken jegens hun cliënt worden nagekomen. Dit kunnen zowel afspraken zijn met de wederpartij, dan wel met de overheid die een schadevergoeding dient te betalen. In plaats van steeds bij de cliënt na te moeten vragen of het geld al is betaald, kunnen zij dit eenvoudigweg controleren door hun derdengeldenrekening te raadplegen.

‘We procederen ook alleen maar óf tegen het OM óf tegen de belastingdienst en dat [de schadevergoeding] laten we bij voorkeur via onze derdenrekening lopen. Domweg omdat we de overheid willen controleren of ze ook uitbetaalt. Vaak merk je dat er als je er niet bovenop

---

¹¹⁹ T. Sponken, ‘Bruyninckx-richtlijnen gerelativeerd’, *Nieuwsbrief Strafrecht* 1997/2, p. 5.

zit dat je elke week een mailtje aan je cliënt moet sturen met de vraag: 'heb je het al?' Dan zeggen zij 'nee, ga maar een brief sturen'. Ik zie het liever gewoon al zelf binnenkomen, dan hoeft de cliënt niet lastig te vallen en kan, ik zodra het er is, controleren of ze het goed berekend hebben.' (Respondent 2).

Ten aanzien van de schadevergoedingen zien sommige advocaten als bijkomend voordeel dat zij na ontvangst van de schadevergoeding de forfaitaire vergoeding voor de indiening van het verzoekschrift zelf kunnen overboeken naar de kantoorrekening en zij daarvoor niet afhankelijk zijn van de cliënt. Een advocaat die zelf niet een derdengeldenrekening beschikt, merkt daarover het volgende op.

'Het [een derdengeldenrekening] is op zich wel handig om te hebben, vooral als mensen zijn vrijgesproken. Dan kun je natuurlijk al de advocaatkosten terugvragen en kan je ook een vergoeding krijgen voor de tijd die ze onterecht hebben vastgezeten. Voor het indienen van het verzoekschrift krijg je als advocaat een vast bedrag en op dit moment moet ik dat dus naar de cliënt laten overmaken en dan moet ik erop vertrouwen dat zij mij betalen. Of ik moet een voorschotnota sturen, maar in ieder geval is het makkelijker als het bij jou al binnenkomt.' (Respondent 7).

Overigens is voor het voldoen van een declaratie middels derdengelden die aan de cliënt toebehoren wel toestemming van de cliënt vereist. Dat geldt ook voor deze forfaitaire vergoeding.

Over het algemeen is het voor de respondenten helder dat het niet is toegestaan om geld op de derdengeldenrekening te parkeren of met derdengelden te bankieren. De mogelijke risico's dat een advocaat daardoor illegale handelingen faciliteert worden dan ook onderschreven. Door het geld te parkeren op de derdengeldenrekening is het immers mogelijk dat het geld wordt afgeschermd voor de daadwerkelijk rechthebbende. Ook het betalen van rekeningen voor de cliënt zonder dat de advocaat weet waar die rekening voor is, brengt evidente risico's met zich. Maar hoewel de strekking van de regels helder is voor de respondenten, wordt door de beroepspraktijk ervaren dat de formulering van de regels ruimte laat voor discussie en de advocaat voor (mogelijke) dilemma's stelt.

Zo schrijft de toelichting bij art. 6.19 van de Voda de hoofdregel voor dat derdengelden 'onverwijld' overgemaakt worden naar de rechthebbende. Wat onder 'onverwijld' moet worden verstaan, is volgens sommige respondenten niet geheel duidelijk en laat ruimte voor interpretatie. Eén van de respondenten schetste in dat kader het dilemma dat een cliënt recht heeft op een schadevergoeding en dit bedrag is overgemaakt naar de derdengeldenrekening van het kantoor. Vervolgens vraagt de cliënt om het bedrag niet direct over te maken, maar daarmee nog een paar dagen te wachten omdat hij nu nog onder bewind staat en hij het geld in dat geval direct kwijt zou zijn. Volgens deze advocaat

is dit een lastig dilemma omdat je aan de ene kant een dienstverlener bent en het belang van je cliënt voorop wil stellen, maar anderzijds wil je je wel aan de regels houden. In het tweede reflectiegesprek werd echter door één van de advocaten gesteld dat de regels wel duidelijk zijn. 'Iedereen weet immers dat 'zo snel mogelijk' niet drie weken later is.' Een ander mogelijk dilemma doet zich voor bij de vraag wie de rechthebbende is van de gelden. Eén van de respondenten legde het volgende voor. Volgens de NOVA is dat degene voor wie het geld is bedoeld. Hoewel dat logisch klinkt, kan dat in de praktijk voor vragen zorgen. Stel dat je een cliënt vertegenwoordigt in een strafzaak en je hebt afgesproken dat de broer van de cliënt de rekeningen (die op de naam van cliënt staan) betaalt. Vervolgens wordt de cliënt vrijgesproken waardoor hij recht heeft op de vergoeding van de gemaakte advocaatkosten. In dat geval is het geld officieel bedoeld voor cliënt, maar behoort het eigenlijk toe te komen aan de broer, hij heeft immers de rekeningen betaald. Waarom zou het in dat geval niet mogelijk kunnen zijn om, uiteraard met toestemming van de cliënt, het geld direct terug te betalen aan degene die de rekeningen heeft voldaan?

Een specifiek probleem doet zich voor wanneer de cliënt recht heeft op een schadevergoeding, maar niet beschikt over een bankrekening. Zoals al eerder vermeld speelt dit met name binnen het asiel- en vreemdelingenrecht. In dat geval is het een hele uitdaging om het geld bij de cliënt te krijgen. Het is immers niet mogelijk om geld van de derdengeldenrekening op te nemen en contant uit te betalen. Het zou dan eerst naar de kantoorrekening moeten worden overgemaakt. Daar bieden de regels echter geen ruimte voor. Ook het overmaken naar een bekende van een cliënt die wel over een bankrekening beschikt is in principe niet toegestaan aangezien die niet de rechthebbende is. Het wordt nog complexer wanneer de cliënt onvindbaar blijkt. Wat mag, of beter gezegd moet, de advocaat dan doen met de derdengelden?

Uit de interviews volgt dat de strekking van de regels over de derdengeldenrekening weliswaar helder is, maar dat advocaten in de praktijk worden geconfronteerd met bepaalde dilemma's waarvoor de regelgeving geen uitkomst biedt.

5.7 Rol van de deken: adviseur en toezichthouder

Lokale dekens houden toezicht op advocaten in hun arrondissement. Dekens zijn belast met het onderzoek naar klachten over advocaten en kunnen klachten doorsturen naar de tuchtrechter of zelf een dekenbezwaar indienen. De deken is primair verantwoordelijk wettelijk toezichthouder op de naleving van de Aw en de Wwft. Bij schendingen van verplichtingen uit de Voda kan de deken een

bestuurlijke boete of last onder dwangsom opleggen. Advocaten kunnen dekens raadplegen voor advies bij geschillen tussen advocaten onderling of beroepsethische dilemma's.¹²⁰

Uit een evaluatie van het toezichtstelsel uit 2020 blijkt dat het toezicht op de advocatuur sinds de herziening van de Wet positie en toezicht advocatuur (Wpta) in 2015 over het algemeen is verbeterd: de toezichtscultuur was proactiever geworden en dekens waren volgens de evaluatie actiever geworden in het optreden naar aanleiding van signalen over een kantoor of advocaat waar zaken (mogelijk) niet op orde waren. Er werden echter ook knelpunten gesignaleerd, zoals aanzienlijke verschillen tussen de arrondissementen bij de inzet van instrumenten en de aandacht die aan door het dekenberaad geformuleerde toezichtspeerpunten besteed werd.¹²¹

Volgens diverse respondenten is het toezicht op de advocatuur als het om betalingen gaat, een punt van zorg. Enerzijds is de deken een adviseur die de advocaat van raad kan voorzien in een mogelijk grensgeval. De mogelijkheid om met een deken in gesprek te gaan wordt door de meeste respondenten in principe als positief ervaren. Tegelijkertijd is de deken ook toezichthouder die tegen advocaten op kan treden die zich niet conform de regels hebben gedragen. Die twee petten van 'adviseur' en 'toezichthouder' creëren volgens sommige respondenten juist een drempel om de deken te benaderen voor advies. Een adviesvraag kan de deken immers ook informatie opleveren op basis waarvan later een onderzoek zou kunnen worden gestart. Daar komt bij dat als het om het vragen om advies gaat, de deken niet door iedereen als makkelijk benaderbaar wordt gezien. Meermaals is door de respondenten opgemerkt dat een advies niet zo 1-2-3 verkregen kan worden. In sommige gevallen wordt de drempel om contact met de deken te krijgen als hoog ervaren. Een van de respondenten zei in dit kader bijvoorbeeld:

'Als je eenmaal zeg maar echt goed contact met de deken hebt in een individuele zaak dan kan ie je echt wel rugdekking bieden. Maar (...) ik kan hier niet fatsoenlijk de deken om advies vragen. Eer dat ik daarmee in contact ben. Ik moet eerst een of ander formulier invullen via de orde, waar ik zelf moet inloggen, om dan een formulier in te vullen waar nooit bij staat de algemene vraag. Je moet altijd aangeven tegen wie is de klacht of over wie gaat het weet ik veel wat. Dat ik al denk nou, ik heb gewoon een algemene vraag. (...) Dan krijg ik een e-mailtje terug met een antwoord ja. Ik ga niet in echt gevoelige kwesties op die manier iets voorleggen. Ik wil gewoon langs kunnen gaan bij een deken en kunnen zitten tegenover hem en hem in de ogen kunnen kijken en zeggen van luister, ik word nu onder druk gezet (...) help me. Dat ga ik

---

¹²⁰ E. Bauw e.a., *Togadragers in de rechtsstaat*, Den Haag: Boom Juridisch 2022, p. 119-120.

¹²¹ H. Winter e.a., *Evaluatie Wet positie en toezicht advocatuur*, Groningen: Pro Facto 2020, p.144-145.

niet in een formulier invullen, ja laten we wel wezen. Zeker als je als advocaat denkt dat je misschien zelf strafrechtelijk fout zit ga je dat natuurlijk alleen maar hooguit een op een tegen iemand zeggen.’ (Respondent 16).

Dat een deken ook toezichthouder is, maakt dat advocaten terughoudend kunnen zijn in het inwinnen van diens advies. Treffend is het volgende citaat van een van de respondenten die stelt dat een deken in zijn traditionele rol zal meedenken en een luisterend oor zal bieden, maar ook zijn mening zal geven:

‘En die [traditionele rol als adviseur] komt steeds meer in het gedrang met de versterking van het toezicht. Dat klinkt paradoxaal, maar ja. (...) Het is dezelfde deken die een tuchtklacht tegen je kan indienen als je over de schreef gaat. Dan zou je toch wel enige schroom kunnen voelen om daar vertrouwelijk advies te vragen en te zeggen, hoor eens even, ik zit hier mee.’ (Respondent 18).

De dubbele rol van de deken kan volgens een ander juist ook in de weg staan aan het melden bij de deken door advocaten die wat zwakker in de praktijkvoering zitten:

‘Niet iedereen is bereid om naar de deken te gaan. Zeker mensen die toch al wel zwakker in de praktijkvoering zitten. Dan wil je liever niet dat een deken een gesprek met je heeft over je contante betalingen hoe het allemaal gaat. (...) Het kan best zo zijn dat je een kantoor hebt dat financieel niet goed draait. Dat je daar dan liever niet over gaat praten.’ (Respondent 1).

Uit hoofdstuk drie bleek al dat zelfs in die zaken die tot een tuchtklacht hebben geleid het met betrekking tot contante betalingen zeer moeilijk kan zijn daarvoor afdoende bewijs te vinden. Indien er over die contante betaling niets is vastgelegd, zijn die immers nagenoeg niet traceerbaar. Voor het toezicht door de deken impliceert dit dat ook de deken lang niet altijd zicht heeft op problematische betalingen en dat die vooral door signalen van derden (zoals klachten van cliënten of andere advocaten, door de bank of de Belastingdienst) of door de opgave door advocaten zelf in de CCV tot de deken komen, maar uit de interviews blijkt niet dat dat met een zekere regelmaat gebeurt.

Uit de interviews met dekens en advocaten komt bovendien naar voren dat indien advocaten advies vragen aan de deken over betalingen, in de meeste gevallen niet wordt gemonitord of en hoe de betreffende advocaat het advies heeft opgevolgd. Dat roept volgens de geïnterviewden de vraag op of de dekens een afdoende beeld hebben van hetgeen speelt in hun arrondissement met betrekking tot betalingen. Samengevat, is het risico om tegen de lamp te lopen volgens sommige respondenten klein. Een van de respondenten geeft aan: ‘kern van het probleem blijft; knoeien loont’ (Respondent

1). Dat komt mede doordat het bewijs van betalingen in contante betalingen moeilijk te leveren is, zoals we ook in de tuchtrechtspraak in hoofdstuk drie al zagen. Als het nergens genoteerd is en het niet in de administratie staat, blijft het onder de radar. Sommige respondenten hebben – bijvoorbeeld na het overnemen van een zaak – wel signalen of vermoedens dat er door de vorige advocaat betalingen in contanten zijn aangenomen. De bewijskwesitie en het idee dat er waarschijnlijk toch niet hard wordt opgetreden, maakt dat die respondenten dergelijke vermoedens niet melden. Van toezicht is volgens sommigen niet echt sprake:

'In theorie is er toezicht (...) Want ja, hoe ga je controleren wat via de derdenrekening heeft gelopen. Er wordt nooit naar gekeken, en wordt nooit naar gevraagd. Dus ja, weet je, als het via de gewone betaalrekening loopt dan is er geen haan die ernaar kraait. Dus ja, toezicht, ja leuk en aardig, maar hoe wil je dat gaan uitvoeren? Bij zoveel kantoren? Met zo veel betalingen? Ik denk dat... Het is een leuk iets voor de bühne.' (Respondent 11).

'Dat dat onderzoek [naar contante betalingen door de unit FTA] gedaan is en dat heeft opgeleverd wat het heeft opgeleverd, dat verbaast me niet, want dat hoorde ik dondersgoed dat er nog steeds heel veel contact geld werd aangenomen. (...) Wat me dan wel verbaast, is dat als je die regels toch al een tijdje geïntroduceerd hebt, dat je vervolgens daar dan niks mee doet. Want eerlijk gezegd maak je in mijn ogen de kantoren die wel maatregelen hebben getroffen (...) daar een beetje belachelijk mee. Ik bedoel, laten we dan lekker met zijn allen zoveel mogelijk de regels overtreden, want als dat dan ontdekt wordt, dan doen we lekker toch niks.' (Reflectiegesprek 1).

Daar komt bij dat 'harder aanpakken' van advocaten die niet conform de regels hebben gehandeld, volgens sommige respondenten zou helpen:

'A, je haalt de rotte appels eruit en B, het schrikt ook andere af. Dan is het risico wat groter. Weet je, je komt met heel veel dingen weg. Ik bedoel: er lopen hier ook een paar rond en alle strafrechtadvocaten weten gewoon dat het rotte appels zijn. Iedereen benoemt ze ook onderling. Maar er gebeurt niets. Weet je, ze blijven gewoon rondlopen. (...) En weet je, ook advocaten houden hun mond. Ik bedoel, niemand wil ook erop aangesproken worden van: je, jij bent diegene... Iedereen weet het, maar iedereen houdt zijn mond.' (Respondent 11).

Je hebt die regels voldoende duidelijk gemaakt en als de regels je niet zinnen, ga je gewoon wat anders doen. En als je niet wat anders doet, dan heb je je eraan te houden. En als dan

blijkt dat dat niet zo is, moet je gewoon lekker voor de Raad van discipline gesleurd worden. Punt.’ (Reflectiegesprek 1)

Ook blijkt uit de interviews dat het OM voor de meeste advocaten geen risico is als het om betalingen gaat:

‘Het OM denkt van oei oei oei oei oei, daar willen we de vingers niet aan branden. (...) Je weet gewoon dat er heel veel officieren zijn die hier tegenaan lopen. Die zien gewoon grote betalingen aan advocaten waarvan ze denken: ja hallo, dat is toch gewoon witwassen. En die komen daar dan ook niet verder mee. (...) Stuiteren ook tegen een glazen plafond aan van ja, dat is allemaal eng, advocaat, dan moeten we daar huiszoeking gaan doen, naar zijn facturen gaan kijken. (...) Het zou zo moeten zijn dat het OM tegen de deken zegt: he deken, wij zien in een bepaald strafonderzoek stromen geld richting de advocaat gaan. Doe jij eens onderzoek.’ (Respondent 20).

In interviews met andere advocaten wordt bovenstaand beeld bevestigd. Door gesprekken tussen het OM en dekenen zou er veel meer gesignaleerd kunnen worden.

Vertegenwoordigers van het OM geven tijdens de gesprekken aan dat er sprake is van een zekere terughoudendheid vanuit het OM om zich te ‘bemoeien’ met de advocatenberoepsgroep. Er zijn soms wel signalen c.q. zorgen omtrent advocaten, die dan (informeel) gedeeld worden met de dekenen. Beleid is er niet. Of het delen van signalen daadwerkelijk gebeurt, is afhankelijk van degene die het signaal oppikt en de beoordeling van dat signaal door diegene. De hoofdregel is echter dat het primair aan de beroepsgroep zelf is.

Met de stappen die reeds gezet zijn en de plannen voor de nabije toekomst, is er vanuit het dekenenberaad vertrouwen dat er voldoende gesignaleerd wordt (Reflectiegesprek 3). In 2022 is gestart met een landelijk gestructureerd overleg tussen de dekenen, het OM, de politie en de DJI om signalen op het gebied van strafrecht en ondermijning te bespreken en aan te pakken.¹²² Ook ontvangen dekenen naar eigen zeggen signalen van rechters en de Raad voor rechtsbijstand. Uit de gesprekken met respondenten blijkt niet dat dit onder alle advocaten bekend is.

Blijkens het gesprek met vertegenwoordigers van het dekenenberaad (reflectiegesprek 3), staan er naar aanleiding van het thema-onderzoek van de unit FTA¹²³ enkele zaken op de planning die voor extra

---

¹²² Jaarplan toezicht op de advocatuur 2023 p. 15, te downloaden via: <https://www.toezichtadvocatuur.nl/publicaties/werkplan>.

¹²³ Persbericht Uitkomsten thema-onderzoek contante betalingen strafrechtkantoren via: <https://www.toezichtadvocatuur.nl/cms/public/files/persbericht-contante-betalingen.pdf?786a45c507>.

bekendmaking van de regels en bewustwording onder advocaten zullen zorgen. Uit het (meerjaren) plan 2023 van het toezicht op de advocatuur blijkt de focus van het dekenberaad in het bijzonder te liggen op risico gestuurd financieel onderzoek van kantoren, het aannemen van contante gelden, onderzoeken van herkomst van girale betalingen en ondermijning.

Tevens is inmiddels duidelijk dat het toezicht op de advocatuur anders ingericht zal worden.¹²⁴ Er komt een Onafhankelijke Toezichthouder Advocatuur (OTA). Voor zover voor dit onderzoek relevant, zal dit orgaan als meldpunt fungeren waar alle signalen en klachten over advocaten gemeld moeten worden. De OTA verwijst tuchtklachten vervolgens door naar de lokale deken voor verdere afhandeling. Hoewel aan de ene kant het binnen komen van signalen en klachten iets verder van de deken komt te staan, blijft de lokale deken naar verwachting degene die uiteindelijk met een dekenklacht op kan treden tegen advocaten. Er zal dus, zo mag worden aangenomen, veelvuldig contact zijn tussen de OTA en de lokale dekens. Zo bezien komt het probleem van de twee petten-problematiek hierdoor niet in een ander daglicht te staan. Als adviseur kan de deken met een advocaat meedenken over het al of niet aanvaarden van een contante betaling, maar de deken blijft betrokken bij het indienen van klachten (ook als hij deze eerst bij de OTA zou moeten melden).

Tot slot is de NOvA begin december 2023 een pilot gestart met vijf zogenoemde Vertrouwensadvocaten ter ondersteuning van advocaten die betrokken dreigen te raken bij ondermijnende criminaliteit of anderszins dreigen hun onafhankelijkheid te verliezen. In de toelichting worden als voorbeelden genoemd dat een advocaat het verzoek krijgt van een cliënt om een groot geldbedrag in een kluis te bewaren of een groot bedrag krijgt overgemaakt om wat extra tijd aan de zaak te besteden. Situaties waarin de alarmbellen wellicht niet meteen afgaan, maar waarin sparren met een vertrouwensadvocaat aangewezen kan zijn.¹²⁵

Uit de reflectiegesprekken blijkt er behoefte te zijn aan sparringspartners voor advocaten zonder de vrees dat de daarin gedeelde informatie wordt doorspeeld:

‘Als het gaat om het zo veel mogelijk voorkomen van ondermijning zou het wel wenselijk zijn als, of dat nou door een deken is of dat door de daarvoor aparte vertrouwensadvocaten in het leven roept, maar dat advocaten inderdaad naar iemand toekunnen bij wie ze in volstrekt vertrouwen hun zaak kunnen bespreken zonder dat ze bang zijn dat ze de volgende dag terug krijgen in de vorm van een tuchtklacht.’ (Reflectiegesprek 2).

---

¹²⁴ Zie brief 29 juni 2023, 4692275.

¹²⁵ Zie: <https://www.advocatenorde.nl/dossiers-2/weerbaarheid/vertrouwensadvocaat> en <https://www.advocatenorde.nl/nieuws/nova-pilot-vertrouwensadvocaat-van-start>

5.8 Naar een cultuurverandering

Zoals hiervoor al duidelijk werd, geven de meeste geïnterviewde advocaten aan zelf geen betalingen anders dan giraal aan te nemen alsook dat dit inmiddels kantoorbeleid is. Tegelijkertijd hebben verschillende voorbeelden hiervoor al laten zien dat contante betalingen door cliënten soms toch voorkomen, ook wanneer dat in strijd is met de gedragsregels. Dat roept de vraag op naar de bewustwording van en het draagvlak voor de regels rondom betalingen. Uit de interviews komt naar voren dat aandacht voor de wijze waarop advocaten betaald worden met name de laatste jaren in een stroomversnelling is gekomen. Verschillende respondenten leggen een relatie met de aandacht voor en bewustwording ten aanzien van de Wwft en de compliancedruk vanuit banken en accountants die steeds kritischer kijken naar contante stortingen. Ook leggen de respondenten een relatie met de verschuivende maatschappelijke verwachtingen ten aanzien van de rol van de advocaat bij het voorkomen van allerlei vormen van criminaliteit. De zogeheten poortwachterrol van de advocatuur is de laatste jaren steeds meer onder een vergrootglas komen te liggen.¹²⁶ Zonder uitzondering stellen de respondenten dan ook dat deze ontwikkelingen eraan hebben bijgedragen dat het in principe kantoorbeleid is dat zij geen contante betalingen meer accepteren:

‘Steeds minder. Ik denk dat we, ik weet het niet precies, er is op enig moment, met name toen de Wwft voor ons van groot belang werd en wij ook cursussen moesten gaan volgen. Ik denk dat dit voor ons een soort wake up call was. Dat we daar anders mee om moesten gaan en dat eigenlijk ook de NOvA veel meer is gaan zeggen dat wij dat hele contante verhaal moesten gaan stoppen eigenlijk.’ (Respondent 9).

‘Ik denk dat dat we [dat beleid om ook de eigen bijdrage niet meer contant aan te nemen] nu twee jaar hebben ongeveer. Het was al wel zo dat het afnam denk ik. Het is eigenlijk eerlijk gezegd vooral bij ons begonnen vanuit veiligheidsoverwegingen omdat er op een gegeven moment een kasverschil was en we dachten ‘dat moeten we ook niet hebben.’ Maar ook wel vanwege natuurlijk de nadruk vanuit de Orde om steeds minder met contanten te doen. En toen vorig jaar werd voor het eerst in de CCV ook gevraagd naar contante betalingen. [...] En dat was denk ik voor advocaten ook wel een extra reminder van oh wacht, we moeten hier ook echt mee aan de slag.’ (Respondent 16).

Toch is dit volgens de respondenten een relatief langzaam bewustwordingsproces waarbij met name ook media-aandacht voor advocaten die criminaliteit – al dan niet bewust – hebben gefaciliteerd een rol heeft gespeeld. Tegelijkertijd laten de interviews zien dat het draagvlak voor de regels rondom

---

¹²⁶ Zie onder meer Van Wingerde en Hofman, 2022.

betalingen aan advocaten niet vanzelfsprekend is en ook voortdurend onder druk staat. Daarbij speelt onder andere de aard van de dienstverlening een rol. Strafrechtadvocaten en de sociale advocatuur vertegenwoordigen immers vaak burgers in een zaak tegen de overheid. De grote hoeveelheid regels die afgelopen jaren ontwikkeld zijn om onder andere banken, accountants, maar ook de advocatuur weerbaarder te maken tegen criminele inmenging heeft als keerzijde dat de rechtspositie van burgers in het geding kan komen, een ontwikkeling die volgens de betrokken advocaten onvoldoende wordt onderkend:

‘Wat ik echt als groot risico zie wat vind ik onvoldoende wordt onderkend is dat het de rechtspositie van burgers heel erg schaadt. Want wat zie je gebeuren; advocaten door die compliancedruk die er ligt, ingewikkelde zaken, zaken waar het even ingewikkeld is, waarvan het niet precies duidelijk is, gewoon niet meer gaan doen. Of misschien gaan zeggen ‘ik heb geen zin in dat gedoe over zo’n schadevergoeding en dan heb ik weer gedoe met de derdengeldenrekening. Heb ik geen zin in, weet je regel het zelf maar’. En dat dan een asielzoeker zijn eigen schadevergoeding moet regelen. Of dat gesanctioneerde geen rechtsbijstand meer krijgen omdat het te spannend is. En dat vind ik wel een heel zorgwekkend iets.’ (Respondent 16).

Tegelijkertijd laten de interviews ook een zekere naïviteit zien ten aanzien van betalingen door cliënten. Zo bleek in paragraaf 5.2 al dat het voor advocaten lang niet altijd duidelijk is wanneer een betaling een betaling is en dat het aannemen van geschenken – hoewel dat met dezelfde risico’s gepaard kan gaan – en in sommige gevallen betalingen in natura lang niet altijd als problematisch worden aangemerkt. Ook komt uit de interviews naar voren dat het niet aannemen van contant geld niet alleen is ingegeven door morele overwegingen, maar ook vanuit pragmatische overwegingen; contant geld levert ook gewoon ‘gedoe op’. Eén van de respondenten die aangeeft nooit contant geld te accepteren zegt daarover:

‘Het is ook onhandig he, dan moeten wij dat geld weer ergens gaan storten (...) Stel ik heb een rekening van € 5.000 en ik krijg die flappen in een enveloppe. Dan moet ik ermee naar de bank (...) de accountant gaat piepen. Ja. Allemaal gedoe.’ (Respondent 10).

‘Omdat je dat boekhoudkundig allemaal moet verwerken aan het einde van het jaar. Wat zit er in de kas? En daar heeft mijn collega een hekel aan. Dus wil je liever geen contant geld.’ (Respondent 11).

Het bovenstaande laat onverlet dat advocaten zich wel bewust zijn van de mogelijke risico’s rondom betalingen. Zo werd in paragraaf 5.2 al duidelijk dat advocaten bij het aannemen van geschenken of

bij het al dan niet uit eten gaan met een cliënt, de achtergrond van de cliënt en hun inschatting van de bedoelingen van de cliënt mee laten wegen. Het risico op omkoping, het verliezen van onafhankelijkheid ten opzichte van de cliënt en het te nauw verweven raken bij de cliënt zijn volgens de geïnterviewde advocaten belangrijke redenen om geschenken en betalingen in natura niet te lichtvaardig aan te nemen. De interviews laten echter tegelijkertijd zien dat advocaten dit ook als een relatief abstract gevaar zien dat ze niet snel op zichzelf betrekken.

‘Omdat advocaten geacht worden fatsoenlijke mensen te zijn. Om niet in al te grote verleidingen te komen, om fatsoenlijk binnen de lijntjes hun werk te kunnen doen. Die kernwaarde van integriteit hebben we formeel sinds 1 januari 2015 toen de nieuwe advocatenwet het leven zag, maar feitelijk hoort dat natuurlijk sinds jaar en dag binnen de advocatuur.’ (Verkennd gesprek 1).

‘Ja weet je, dat is de afgelopen jaren natuurlijk wel veranderd. Maar vroeger werd er hier op kantoor natuurlijk wel even een nota betaald. En er zijn natuurlijk altijd mensen die zeggen: waarom kan dat niet zwart? Ja, en hoe groot die verleiding af en toe ook is als iemand met een enveloppe met geld voor je neus staat. Ik heb dat altijd afgehouden ja, je kunt een discussie krijgen waar je niet op zit te wachten.’ (Respondent 11).

‘Ja die risico’s. Ik kan me bijna alleen maar voorstellen dat je dan in de sfeer van zwart geld zit of geld dat niet op de juiste manier is verkregen door diegene die wil betalen. Maar het is ook, ja, ik heb er verder niet heel hard over nagedacht, want ja, het mag gewoon niet. Dus we nemen het ook niet aan. Daar houdt het nadenken eigenlijk al op.’ (Respondent 10).

In de gesprekken viel het bovendien op dat de respondenten nauwelijks op de hoogte leken te zijn van tuchtzaken rondom betalingen aan het adres van collega-advocaten. Ook waren de respondenten er vrij stellig van overtuigd dat het OM de advocatuur ongemoeid laat, terwijl er de afgelopen jaren toch diverse voorbeelden zijn waarbij ook advocaten strafrechtelijk vervolgd zijn voor hun betrokkenheid bij het faciliteren van criminaliteit. De volgende respondent reflecteert op waar dit gebrek aan aandacht vandaan zou kunnen komen:

I: ‘Heb je het idee dat die richtlijnen over omgang met contante betalingen, dat die duidelijk zijn voor advocaten?’

R; ‘Ja, dat vind ik wel een goede vraag. Nee, dat idee heb ik niet per se. Eerlijk gezegd. (...) Maar ik denk dat dat soort dingen gewoon niet echt heel erg op het netvlies staan.’

I: ‘En waar komt het door dat dit niet zo op het netvlies staat?’

R: 'Nou ja, ik denk voor een heel groot deel doordat advocaten een beetje vrije vogels zijn en sowieso het idee hebben dat ze met allerlei regelgeving waar ze zich aan moeten houden, dat dat soms een beetje veel wordt gevonden.' (Respondent 22).

Daar komt bij dat advocaten van nature dienstverleners zijn die de problemen van de klant willen helpen oplossen. Die instelling maakt dat het niet accepteren van contante betalingen soms ook als omslachtig wordt gezien en het de situatie voor de cliënt soms onnodig ingewikkeld maakt. Zo geeft een advocaat die veel cliënten in het buitenland vertegenwoordigt het voorbeeld van een andere advocaat met een cliënt in het buitenland die de betaling van zijn factuur gepind had en het geld had laten omwisselen naar euro's:

'Ja toen voelde die advocaat het toch wel een beetje als, dat hij die man dubbel in de kosten zou jagen om die euro's weer om te wisselen en dan alsnog de kosten van een internationale transactie te moeten maken, dus die heeft toen wel de factuur in contant in ontvangst genomen.' (Respondent 16).

In het begin van dit hoofdstuk schetsten wij al dat de geïnterviewden advocaten voorafgaand aan en tijdens de interviews de opmerking maakten dat het onderwerp van de betalingen vast geen interessante gespreksstof opleverde omdat contante betalingen in de praktijk niet of nauwelijks meer voorkomen. De meeste voor dit onderzoek geïnterviewde advocaten signaleerden ook geen (grote) problemen rond de praktijk van betalingen. Hoewel advocaten wel het risico zien dat zij door bepaalde betalingen in een kwetsbare situatie kunnen worden gebracht, was de teneur die wij in de interviews ontwaarden dat die risico's zich in de praktijk niet of nauwelijks voordoen. Tegelijkertijd, rijst uit de interviews het beeld op dat aandacht voor betalingen door cliënten pas in de afgelopen jaren een vlucht heeft genomen. Daarbij heeft met name externe druk in de vorm van media-aandacht en aandacht vanuit de NOVA als een belangrijke instigator gefungeerd. Bovendien laten de interviews ook zien dat in de praktijk rondom betalingen zich toch onduidelijkheden voordoen, bijvoorbeeld rondom het aannemen van geschenken, en het al dan niet consulteren van de deken. Ook zien we dat advocaten niet direct geneigd zijn om ethische dilemma's rondom betalingen bespreekbaar te maken. Voor zover dat gebeurt, gebeurt dat met directe collega's, maar het gebeurt maar zelden dat een onafhankelijke derde wordt geconsulteerd. Dat heeft ook te maken met het feit dat de dekens daartoe niet altijd de meest geschikte weg worden gevonden, zoals we in de vorige paragraaf al zagen.

Het bovenstaande roept de vraag op in hoeverre het belang van de gedragsregels rondom betalingen echt in de 'haarvaten' van de advocatuur is komen te zitten. We zien dat de formele verwachtingen en vereisten zoals gedictieerd door het juridisch discours in de praktijk invulling krijgen in verschillende *cultures of compliance*. Daarbij spelen ook andere argumenten, belangen, waarden en afwegingen een

rol dan louter morele. Dat roept, tot slot, de vraag op of het 'werkelijke' probleem rondom de praktijk van betalingen niet is dat de advocatuur zelf lijkt te vinden dat het met dat probleem wel meevalt. Volgens enkele respondenten heeft de advocatuur meer professionele distantie nodig, in het bijzonder op financieel gebied. Zo merkte een respondent tijdens een van de reflectiegesprekken op:

'We hebben bepaalde privileges, maar daar horen verantwoordelijkheden bij. Daar hoort bij dat we schoner dan de rest moeten zijn'

Een andere advocaat vult aan:

'Als je je privileges wil behouden, dan moet je je ook fatsoenlijk gedragen. Maar dat zou ik niet willen benaderen vanuit de gedachte dat de advocaat een poortwachtersfunctie heeft, maar meer vanuit de gedachte als jij privileges wil hebben dan staan daar verplichtingen tegenover en dat verhaal vind ik aanzienlijk beter te verkopen dan dat je je klanten moet gaan lopen verdenken.' (Reflectiegesprek 2).

Dat zou zich niet moeten beperken tot contante betalingen maar betrekking moeten hebben op alle betalingen en derhalve ook tot gevolg kunnen hebben dat advocaten zich niet meer zouden moeten laten betalen met middelen die evident uit criminele bron afkomstig zijn, zo stelt een respondent (Respondent 20). Met het argument dat daarmee de toegang tot het recht in het geding komt, maakt deze respondent korte metten, zo zagen we eerder al: 'iedereen die vastzit kan gratis uitstekende rechtsbijstand krijgen op een toevoeging':

'Dus het moet ook vanuit de advocatuur komen. Er moet een soort moreel ethisch besef ontstaan binnen die advocatuur dat dit gewoon niet kan. Maar iedereen doet dat onbekommerd, niemand heeft er ook maar enig probleem mee' (Respondent 20).

Ook uit de reflectiegesprekken blijkt de noodzaak dat aandacht en bewustzijn van de risico's rondom betalingen vanuit de advocatuur zelf moeten komen:

'Het is natuurlijk al jaren zo dat met name in die strafadvocatuur, van de strafadvocatuur wordt gezegd van ja die laten zich allemaal betalen met crimineel geld en dit en dat[...] We krijgen een aantal tuchtzaken uit het onderzoek naar contante betalingen daar gaat dit spelen. En wij krijgen straks de zwarte piet. En het moet vanuit de advocatuur zelf komen dat dat beeld verdwijnt en dat gaat echt niet binnen een paar jaar lukken, maar wij moeten zelf dingen verzinnen waardoor dat beeld gewoon verdwijnt.' (Reflectiegesprek 2).

Anderzijds noemen verschillende respondenten dat betalingen slechts een onderdeel zijn van ondermijning en dat van de regels omtrent betalingen niet te hoge verwachtingen uit moeten gaan als

het gaat om bescherming van advocaten tegen ondermijning. Het is slechts een aspect van een groter plaatje. In een van de reflectiegesprekken nuanceren de respondenten de potentiële dreiging die van onregelmatigheden rondom betalingen zou kunnen aangaan:

‘Het is echt niet zo dat elke cliënt die nu zwart of contant of tegen het aanleggen van het zwembad in jouw tuin dienstverlening wil afnemen, dat die ook direct extreem ondermijnd gevaarlijk en gewelddadig is. We doen alsof het een enorm breed levend thema is. Maar gelukkig is het nog steeds de uitzondering waar je echt het probleem hebt en waar je echt op moet passen. Dus ja, ik snap (...) dat heel veel kantoren (...) daar niet zo heel direct het probleem zien. De vraag is een beetje of de juiste advocaten naïef zijn en de juiste die naïviteit wel kwijt zijn geraakt. En eerlijk gezegd zou mijn inschatting zijn dat dat zo is (...) Dat we nog heel veel stappen moeten zetten, dat er nog echt een cultuurverandering nodig is afgezien van dat soort dingen natuurlijk altijd in beweging blijven en dat je moet meebewegen, maar dat er nu zo heel veel gemist wordt door de verkeerde mensen. Dat vraag ik me af.’ (Reflectiegesprek 1)

Een andere deelnemer van het reflectiegesprek is het daar mee eens, en stelt even later:

‘Als het je gaat om het voorkomen van ondermijning dat advocaten beïnvloed zouden kunnen worden door hun cliënten en dus misbruikt zouden kunnen worden voor het opzetten van dergelijke constructies. Ja, dan zit hem dat ook niet in die grens van die € 5.000, dan zit hem dat ook niet in de betalingen, of ze nou giraal of contant zijn door die ene cliënt. Dan zit het ‘m misschien wel meer in dat een eenpitter uiteindelijk maar één cliënt heeft waardoor die voor zijn inkomen volledig afhankelijk is van die ene cliënt. Daar zit een veel groter risico in’. (Reflectiegesprek 1)

Daarbij worden girale betalingen door sommigen als een groter probleem gezien dan contante betalingen:

‘Er zijn dan met name in de strafadvocatuur en dat zijn die girale betalingen. Kijk die contante betalingen dat is redelijk onder de controle. Dat weet iedereen dat het niet mag. Iemand vergist zich, 5.000 euro nou het zal wel, dat gaat toch over niks. Het zijn juist de girale betalingen van vennootschappen in het buitenland. Dat vind ik echt een probleem, want dat is gewoon spijkerhard witwassen. Het gaat een keer gebeuren er gaat een keer een advocaat vervolgd worden en dat staan we er allemaal weer gekleurd op.’ (Reflectiegesprek 2).

Een andere advocaat beaamt dat:

‘Bij contante betalingen snapt iedereen wat er aan de hand is en de girale betalingen denken veel mensen ja dat is toch niks mis mee? Dat is toch traceerbaar?’ (Reflectiegesprek 2).

In een van de reflectiegesprekken wordt voorgesteld een vergewisplicht in te voeren: ‘de advocaat dient zich ervan te vergewissen dat het geld dat je als betaling aanneemt niet van misdrijf afkomstig is’.

‘Dan weet je dan wordt het al lastig hoor om van iemand geld aan te nemen van wie je weet of minstens zou moeten vermoeden dat het een grote boef is. (...) als we het zelf niet regelen dan komt er gewoon wetgeving. Nu kunnen we zelf nog zeggen van oké, we voeren die vergewisplicht in dat kan gewoon in de Voda, heb je geen wetgeving voor nodig, hartstikke makkelijk. Maar doen we dat niet dan komt vroeg of laat dit soort regelgeving. (...) Dat is ook zoiets, maar ik vind dat dat vanuit de orde moet komen, want ik vertrouw die advocaten best en die wetgever zal het altijd alleen maar draconischer maken.’ (Reflectiegesprek 2).

Hoe het ook zij, het bovenstaande maakt duidelijk dat er binnen de beroepsgroep verschillend wordt gedacht over de ernst van de problematiek rondom betalingen aan advocaten en de mogelijke oplossingsrichtingen. Aan de ene kant zien we een groep advocaten die stelt dat de regels duidelijk zijn, contanten niet of nauwelijks nog worden aangenomen en dat diegenen die aangeven de regels onduidelijk te vinden duidelijk niet zouden hebben opgelet. Deze advocaten zijn ook van mening dat het vraagstuk rondom de contante betalingen in relatie tot ondermijnende criminaliteit eigenlijk betrekkelijk onproblematisch is: het gaat om relatief kleine bedragen en de in hun ogen ‘echte risico’s’ rondom witwassen worden met de regels rondom contante betalingen niet opgelost. Daar tegenover staat een groep advocaten die stelt de in dit rapport geschetste dilemma's rondom betalingen wel problematisch te vinden omdat het de beroepsgroep in een negatief daglicht stelt, advocaten potentieel kwetsbaar maakt en dat meer professionele distantie de beroepsgroep juist ook kan helpen om weerbaarder te worden tegen ondermijnende criminaliteit. In het afsluitende hoofdstuk maken we de balans op.

5.9 Deelconclusie

In het betalingsverkeer aan advocaten blijken in de praktijk verschillende categorieën betalingen onderscheiden te kunnen worden: girale betalingen, contante betalingen, betalingen in natura, betalingen door middel van crypto-currencies en betalingen in het kader van de derdengeldenrekening. Bij deze categorieën betalingen doen zich verschillende dilemma's voor.

De regels over contante betalingen staat nog niet bij alle advocaten op het netvlies. Spanning ten aanzien van de regels wordt ervaren op zowel het punt dat er toch nog enige vaagheid zit in de regeling als het punt dat acceptatie van of begrip voor de regeling nog wel eens ontbreekt. Hoewel contante betalingen doorgaans wel een slechtere naam hebben dan girale betalingen, wordt dit onderscheid in termen van (bescherming tegen) ondermijning niet door alle advocaten onderschreven. Witwassen kan zowel plaatsvinden met contanten als girale betalingen: het tijdperk dat criminelen met grote tassen geld bij de advocaat binnenwandelen is volgens sommigen voorbij. Contante betalingen zien doorgaans op de kleinere bedragen (betalingen van de eigen bijdrage; 'dan is het maar binnen'). Grote(re) kantoren blijken zich eerder in de (luxe-) positie te bevinden contanten te kunnen weigeren, dan kleine(re) kantoren. Een andere reden waarom de eigen bijdrage contant wordt aangenomen is het feit dat niet iedere cliënt over een bankrekening beschikt. Deze situatie doet zich met name voor in het asiel- en vreemdelingenrecht.

Ook blijkt niet altijd geheel duidelijk wat nu precies een betaling en wat een attentie is, zoals een fles wijn. Er blijkt een grijs gebied, waarbij aan de hand van de concrete omstandigheden van het geval door advocaten het geschenk wordt aanvaard.

Een aparte categorie betalingen betreft crypto-currency. Uit het onderzoek komt niet naar voren dat advocaten regelmatig verzoeken van cliënten ontvangen om betalingen in crypto-currency, zoals Bitcoins, te voldoen, laat staan daar op ingaan. De verwachting is wel dat het gebruik van elektronische betaalmiddelen in de toekomst in het algemeen meer gangbaar gaat worden. Een ontwikkeling waarmee de advocatuur waarschijnlijk ook te maken gaat krijgen en ook iets mee 'moet'. Blijkens de literatuur zijn crypto-currencies aantrekkelijk voor criminelen vanwege het anonieme karakter. De vraag is volgens sommigen of crypto-currency en de gevaren daarvan, en hoe die al dan niet te onderkennen zijn, al (voldoende) op de radar staan bij advocaten. Sommige advocaten geven expliciet aan terughoudend te willen zijn als het om crypto-currency gaat en beleid te hebben geen crypto-currencies aan te nemen. Als redenen daarvoor worden genoemd dat het geen wettig betaalmiddel is, omdat vanwege de anonimiteit niet duidelijk is waar ze vandaan komen en er gevaar ligt in het mogelijk witwassen van crimineel vermogen. Volgens anderen zijn crypto-currencies bij uitstek traceerbaar. Er zijn bij zowel deken als het OM, al dan niet via banken, gevallen bekend van advocaten die Bitcoins hebben aangenomen maar daar – na overleg met de deken – mee gestopt zijn.

Voorts doet zich een spanningsveld voor tussen recht op rechtsbijstand en het verbod om betalingen aan te nemen waarvan de ontvanger redelijkerwijs kan vermoeden dat het afkomstig is van een besmette bron. Een dilemma dat door menig respondent gevoeld wordt en ook past bij de

terughoudende opstelling van het OM dat strafrechtadvocaten niet wegens witwassen vervolgd zullen worden. Wel mag volgens het standpunt van het OM van advocaten worden verwacht dat hij of zij zich vergewist van de herkomst van het ontvangen geld. Dat zou kunnen betekenen dat een advocaat in bepaalde situaties moet weigeren om geld aan te nemen. Bij werkzaamheden die voor gefinancierde rechtsbijstand in aanmerking komen, zal de advocaat hoe dan ook een vergoeding krijgen voor zijn werkzaamheden. Een punt van zorg is daarbij volgens sommigen wel dat de hoogte van de vergoeding soms te wensen over laat, maar dat punt wordt niet door alle advocaten gedeeld.

Over het algemeen is voor de respondenten de strekking van de regelgeving omtrent de derdengeldenrekening helder en worden de risico's onderschreven van het parkeren van of bankieren met derdengelden. Een specifiek probleem doet zich – met name in het asiel- en vreemdelingenrecht - voor wanneer de cliënt recht heeft op schadevergoeding maar niet beschikt over een bankrekening. Nog complexer is het wanneer de cliënt onvindbaar blijkt.

Hoewel door de dekens al diverse stappen zijn gezet, is de rol van de dekens in het geheel, volgens een aantal respondenten voor verbetering vatbaar. Het toezicht is reactief, het gevoel heerst (onder advocaten) dat er signalen worden gemist. Bovendien wordt de dubbele rol van de deken door sommigen als problematisch beschouwd. De pas ingestelde 'Vertrouwensadvocaat' biedt mogelijk het luisterende oor waar vanuit de advocatuur behoefte aan is.

Tot slot is een dilemma de bewustwording van en het draagvlak voor de regels rondom betalingen. Aan de ene kant zien we een groep advocaten die stelt dat de regels duidelijk zijn, contanten niet of nauwelijks nog worden aangenomen en dat diegenen die aangeven de regels onduidelijk te vinden duidelijk niet zouden hebben opgelet. Deze advocaten zijn ook van mening dat het vraagstuk rondom de contante betalingen in relatie tot ondermijnende criminaliteit eigenlijk betrekkelijk onproblematisch is: het gaat om relatief kleine bedragen en de in hun ogen 'echte risico's' rondom witwassen worden met de regels rondom contante betalingen niet opgelost. Daar tegenover staat een groep advocaten die stelt de in dit rapport geschetste dilemma's rondom betalingen wel problematisch te vinden omdat het de beroepsgroep in een negatief daglicht stelt, advocaten potentieel kwetsbaar maakt en dat meer professionele distantie de beroepsgroep juist ook kan helpen om weerbaarder te worden tegen ondermijnende criminaliteit.

H6 | Slotbeschouwing

6.1 Vraagstelling en opzet van het onderzoek

Eind 2021 heeft de Nederlandse orde van advocaten de Taskforce Bescherming tegen ondermijning geïntroduceerd. Een van de voornaamste doelstellingen van de Taskforce is het, ten behoeve van de bescherming van advocaten, vergroten van de informatiepositie van de NOvA op het gebied van druk c.q. bedreiging en ondermijnende activiteiten. Een van de vraagstukken binnen dat onderwerp waarbij zich in relatie tot ondermijnende criminaliteit kwetsbaarheden voor de advocatuur voor kunnen doen, ziet op betalingen aan advocaten. Onregelmatigheden rondom betalingen kunnen advocaten immers kwetsbaar maken voor druk vanuit cliënten tot (verder) onoorbaar handelen of nalaten. Het doel van dit onderzoek is derhalve inzicht te verschaffen in de praktijk voor wat betreft betalingen aan advocaten door cliënten, te bezien welke categorieën betalingen worden onderscheiden en te identificeren in welke rechtsgebieden dit (specifiek) speelt. De centrale onderzoeksvraag luidt: *Wat zijn aandachtspunten c.q. risico's met betrekking tot de praktijk (en aanpak) van betalingen aan advocaten door cliënten en welke aanbevelingen kunnen in dit verband worden gedaan?*

Op basis van een analyse van de geldende wet- en regelgeving is allereerst in kaart gebracht hoe advocaten zouden moeten omgaan met betalingen. Een analyse van de tuchtrechtelijke jurisprudentie liet vervolgens zien dat er zich in de praktijk met enige regelmaat onregelmatigheden voordoen rondom betalingen aan advocaten. Vervolgens is op basis van een verkennend rechtsvergelijkend onderzoek de stand van zaken met betrekking tot de regelgeving over betalingen aan advocaten in andere landen in kaart gebracht. Op basis van 28 interviews met advocaten, dekens, en vertegenwoordigers van het OM alsook drie reflectiegesprekken hebben we tot slot bestudeerd hoe advocaten in de praktijk aankijken tegen de risico's met betrekking tot betalingen en welke uitdagingen zij in de praktijk tegenkomen.

In dit afsluitende hoofdstuk bespreken wij de belangrijkste resultaten (paragraaf 6.2) en bespreken wij de implicaties hiervan (paragraaf 6.3). Vervolgens bespreken we de beperkingen van dit onderzoek (paragraaf 6.4). We sluiten af met de aanbevelingen die over de praktijk en aanpak van betalingen aan advocaten kunnen worden gedaan.

6.2 Resultaten

6.2.1 Welke regels gelden met betrekking tot betalingen aan advocaten?

De hoofdregel waaraan advocaten zich op het gebied van betalingen moeten houden is even kort als duidelijk: *advocaten aanvaarden betalingen slechts giraal* (artikel 6.27 Voda). Uit de analyse van de regelgeving in hoofdstuk 3 blijkt dat het doel van die regel is te voorkomen dat advocaten betrokken raken bij criminele handelingen. Contante betalingen zijn daarom in principe niet toegestaan. Een uitzondering op die hoofdregel is enkel mogelijk indien er ‘feiten of omstandigheden’ zijn die dat rechtvaardigen. Het is in beginsel aan de advocaat om te beoordelen of er sprake is van zodanige rechtvaardigende feiten en omstandigheden dat afwijken van de hoofdregel is toegestaan. Indien een advocaat van een cliënt in een zaak of in een periode van een jaar contante betalingen van € 5.000 of meer zal aanvaarden, dan is voorafgaand overleg met de deken voorgeschreven. Overleg met de deken is tevens mogelijk als het om lagere bedragen gaat. De gedragsregels laten het niet toe dat advocaten betalingen anders dan in geld aanvaarden. Betalingen in natura of betalingen in de vorm van cryptocurrency, zoals Bitcoin, zijn niet toegestaan (Gedragsregel 19 lid 1). Ten aanzien van girale honorariumbetalingen is er geen regel die advocaten verplicht om de eventueel illegale herkomst van het geld te onderzoeken.

Derdengelden

Als advocaten te maken krijgen met gelden ten aanzien waarvan zij niet de rechthebbenden zijn, zogeheten derdengelden, dan moeten zij ingevolge artikel 6.19 Voda ervoor zorgdragen dat deze gelden zodra de gelegenheid zich voordoet aan de rechthebbende worden overgemaakt of op de bankrekening van de stichting derdengelden die hen ter beschikking staat worden gestort. Het ontvangen van derdengelden op de kantoorrekening is onder geen enkele omstandigheid toegestaan. Tot 2017 diende ieder advocatenkantoor een derdengeldenrekening te hebben. Op grond van het eerste lid van artikel 6.21 Voda is de hoofdregel thans nog steeds dat een advocaat een stichting derdengelden ter beschikking dient te hebben. Sinds 1 januari 2017 is een generieke vrijstelling voor het ter beschikking hebben van een stichting derdengelden opgenomen in het tweede lid van artikel 6.21: ‘een advocaat die in de uitoefening van zijn praktijk geen derdengelden ontvangt, is daartoe niet verplicht.’ Als advocaten de derdengelden wél onder zich hebben, dan behoren deze conform artikel 6.19 Voda zodra de gelegenheid zich voordoet overgemaakt te worden naar de bankrekening van de stichting derdengelden of naar die van de rechthebbende. Het ‘parkeren’ van derdengelden zonder noodzaak op de rekening van de stichting derdengelden is niet toegestaan. De gelden op de

derdengeldenrekening kunnen niet op enigerlei wijze tot zekerheid strekken, omdat de stichting derdengelden of de advocaat geen rechthebbende is van de gelden. Wat wel kan is dat schriftelijk wordt overeengekomen dat gelden op de derdengeldenrekening worden aangewend voor de voldoening van het honorarium van de advocaat. Dit kan zowel voor de declaratie die een advocaat verstuurt aan zijn cliënt als de declaratie die de advocaat indient bij de Raad voor Rechtsbijstand in het geval het een toevoegingszaak betreft. De instemming van de cliënt met deze wijze van betaling moet schriftelijk worden vastgelegd. De stichting wordt door twee gezamenlijk handelende bestuursleden, van wie ten minste één advocaat, vertegenwoordigd: een dubbele handtekening is vereist. In de administratie van opdrachten tot overmaken van gelden moet sprake zijn van dubbele elektronische autorisatie. Als de gelden niet functioneel gerelateerd kunnen worden aan een zaak, moeten deze worden geweigerd of worden teruggestort.

De advocaat die waardepapieren en kostbaarheden bij wijze van derdengelden ontvangt (gelden, geldswaardige papieren, kostbaarheden of andere zaken), mag deze alleen aannemen of bewaren 'indien hij zich ervan heeft vergewist welke gelden, geldswaardige papieren, kostbaarheden of andere zaken het betreft en zich ervan heeft overtuigd dat dit in het kader van een door hem behandelde zaak een redelijk doel dient' (artikel 6.20 Voda).

Wwft

Tot slot zijn advocaten onder omstandigheden onderworpen aan de (poortwachters)regels voortvloeiende uit de Wwft. Een advocaat mag, zo wordt gesteld, niet illegaal handelen en heeft ervoor te waken geen illegaal handelen te faciliteren. Daarvoor moet een constant kritische houding worden aangenomen bij het aannemen van een zaak en gedurende de zaaksbehandeling. Mede daarop is het vertrouwen in de advocatuur gebaseerd. De Wwft is op advocaten niet van toepassing als zij hun cliënt adviseren over diens procespositie, diens vertegenwoordiging en verdediging in rechte, het geven van advies voor, tijdens en na een rechtsgeding of het geven van advies over het instellen of vermijden van een rechtsgeding. Dit is de zogeheten procesvrijstelling. Dit betekent dat voor bijvoorbeeld advocaten in het strafrecht en vreemdelingen- en asielrecht de Wwft in de meeste gevallen niet van toepassing zal zijn, nu zij een procespraktijk hebben. Ook het reguliere gebruik van de derdengeldenrekening als gevolg van de procesvrijstelling zal niet onder het bereik van de Wwft vallen. Als de Wwft wél van toepassing is, hebben advocaten onder andere de verplichting om ongebruikelijke transacties te melden bij de Financial Intelligence Unit (FIU) (art. 16 Wwft).

6.2.2 De stand van zaken met betrekking tot betalingen in het buitenland

Naast het in kaart brengen van het regelgevend kader in eigen land, is in dit onderzoek ook de stand van zaken met betrekking tot de regelgeving over betalingen aan advocaten in het buitenland in kaart gebracht. Het betreft een bescheiden landenvergelijking. Ordes in het buitenland zijn gevraagd om informatie aan te leveren over het juridisch kader omtrent betalingen aan advocaten in het desbetreffende land en ook de eventuele knelpunten in de praktijk. De respons was laag en voor zover er respons is verkregen, betrof het in een aantal gevallen vooral een verwijzing naar de regelgeving. Opvallend is allereerst dat in andere landen niet erg veel aandacht lijkt voor het onderwerp 'betalingen aan advocaten'. In veel gevallen zijn er geen nadere of afwijkende regels neergelegd voor de beroepsgroep ten opzichte van hetgeen waaraan de advocaat zich in het kader van de nationale wetgeving moet voldoen. In veel Europese landen geldt dat contante betalingen slechts beperkt zijn toegestaan. Ook advocaten zijn daaraan gebonden. Hierdoor lijkt er minder noodzaak te zijn om een dergelijke regel in de beroepsregels vast te leggen. Dit is met name interessant met het oog op het Wetsvoorstel plan van aanpak witwassen. Indien het voorstel wordt aangenomen en ook advocaten daaraan onderworpen zijn, is het in Nederland in beginsel niet meer toegestaan om betalingen boven de € 3.000 contant te verrichten of te aanvaarden. In de Voda zou dan aansluiting gezocht kunnen worden bij dat bedrag.

Wat betreft de regelgeving omtrent de derdengeldenrekening neemt Nederland geen bijzondere positie in. Veel van de onderzochte landen hebben vergelijkbare voorschriften hoe de advocaat met derdengelden om dient te gaan. Van belang is dat de advocaat alleen gelden onder zich heeft die betrekking hebben op de zaak en hij de gelden zo snel mogelijk aan de rechthebbende doet toekomen.

6.2.3 Ervaringen uit de praktijk

Hoe wordt in de praktijk nu met deze regels omgegaan en welke uitdagingen en risico's zien advocaten, dekens en vertegenwoordigers van het OM in de praktijk? Deze vraag vormde het uitgangspunt voor 28 gesprekken en drie reflectiegesprekken met advocaten, dekens en vertegenwoordigers van het OM waarvan in het vorige hoofdstuk verslag is gedaan.

Hoewel de regels waaraan advocaten zich moeten houden met betrekking tot betalingen op het eerste gezicht vrij duidelijk zijn, is een van de belangrijkste bevindingen in dit onderzoek dat dit in de praktijk toch tot onduidelijkheden leidt. Zo bleek uit het vorige hoofdstuk dat er onder advocaten verschillende opvattingen bestaan over wat precies een betaling is. In de interviews en in de

tuchtrechtspraak zijn verschillende voorbeelden gepasseerd waaruit bijvoorbeeld blijkt dat de grens tussen wat volgens de advocaat een geschenk namens een cliënt is en wat een betaling, diffuus is. Het aanbieden van cadeaus aan advocaten door cliënten komt regelmatig voor, maar regelgeving ontbreekt en beleid daaromtrent is er niet op alle kantoren. Ook komen voorbeelden voor van 'cadeaus' die in zekere zin als zekerheid kunnen worden gezien bij onregelmatig betalende cliënten of cliënten die anderszins geen geld hebben. Het al dan niet aannemen van geschenken blijkt voor de geïnterviewde advocaten vooral een gevoelskwestie, waarbij de omstandigheden van het geval, de aard van de cliënt en het inschatten van de bedoelingen van de cliënt een rol spelen in de overweging om een geschenk al dan niet aan te nemen. Ook zien we dat onder sommige advocaten de gedachte leeft dat contante betalingen onder de € 5.000 geoorloofd zijn en zien we onbekendheid met de verplichting om boven dat bedrag afstemming te zoeken met de deken. Ten aanzien van de derdengeldenrekening komt uit het onderzoek naar voren dat de regelgeving daaromtrent over het algemeen helder is voor advocaten, maar dat het in de praktijk soms moeilijk is om het geld 'onverwijld' over te maken aan de rechthebbende, bijvoorbeeld in die gevallen waarin die rechthebbende onvindbaar is of niet beschikt over een bankrekening.

Het bovenstaande heeft tot gevolg, zo blijkt uit de verhalen van advocaten zelf alsook uit de (recente) tuchtrechtspraak, dat er zich onregelmatigheden voordoen rondom betalingen aan advocaten. Uit het onderzoek komt naar voren dat hier vier met elkaar samenhangende omstandigheden aan ten grondslag liggen.

Ten eerste voelen sommige advocaten spanning tussen het verlenen van rechtsbijstand enerzijds en het verbod om betalingen aan te nemen waarvan de ontvanger redelijkerwijs kan vermoeden dat het afkomstig is van een besmette bron anderzijds. Met name in de strafrechtadvocatuur gaat het per definitie om cliënten die onderzocht worden in verband met of verdacht worden van strafbare feiten. Dat impliceert dat er in die gevallen altijd de mogelijkheid bestaat dat het geld afkomstig is uit strafbare feiten. Tegelijkertijd heeft eenieder recht op rechtsbijstand en moeten advocaten voor hun werkzaamheden kunnen worden vergoed. Bij werkzaamheden die voor gefinancierde rechtsbijstand in aanmerking komen, zal de advocaat hoe dan ook een vergoeding krijgen voor zijn werkzaamheden. Een aandachtspunt is daarbij volgens sommigen dat de hoogte van de vergoeding soms te wensen over laat. In de praktijk levert het bovenstaande soms spanning op en dat maakt dat advocaten hier ook verschillend mee kunnen omgaan. Daarbij past ook de terughoudende opstelling van het OM ten aanzien van het vervolgen van strafrechtadvocaten wegens witwassen.

In de tweede plaats zien advocaten zichzelf doorgaans als dienstverleners die de problemen van hun cliënt willen helpen oplossen, in veel gevallen ook tegen de overheid. Dat maakt dat de regels rondom betalingen soms ook als omslachtig worden gezien en het voor de cliënt soms onnodig ingewikkeld maken. De noodzaak van de regel wordt dan ook niet altijd onderschreven. Sommige advocaten geven aan in die gevallen mogelijk bereid te zijn om relatief onschuldige verzoeken van hun cliënt in te willigen, zelfs als ze daarmee strikt genomen in strijd met de beroepsregels handelen. Daarnaast laten sommige advocaten weten dat advocaten ook commerciële ondernemers zijn die ook ‘gewoon’ geld moeten verdienen, een pand huren, personeel in dienst hebben. Deze ‘omzetdruk’ maakt dat advocaten in sommige gevallen bereid zijn geld of goederen van waarde onder zich te houden als zekerheid voor de gevallen waarin de cliënt niet kan of wil betalen.

Ten derde zien we dat het toezicht op betalingen in de advocatuur grotendeels reactief is en dat onder advocaten het beeld bestaat dat veel onder de radar blijft van de deken. Ook controleren deken niet altijd structureel of hun advies wordt opgevolgd. De pakkans wordt door sommige advocaten als laag ervaren en de sancties als relatief mild waardoor onder sommige advocaten het beeld leeft dat ‘knoeien loont’. Omdat het bewijs bovendien vaak moeilijk te leveren is, zeker in het geval van contante betalingen, is de bereidheid onder advocaten om (bij andere advocaten) gesignaleerde misstanden te melden, laag. Door gesprekken tussen onder meer het OM en deken, zou er meer gesignaleerd kunnen worden. Met de start van een landelijk gestructureerd overleg tussen de deken, het OM, de politie en de DJI wordt beoogd om signalen op het gebied van strafrecht en ondermijning aan te pakken. Ook anderszins zijn of worden reeds stappen gezet. Blijkens het meerjarenplan uit 2023 van het toezicht op de advocatuur, ligt de focus van het dekenberaad dit jaar en de komende jaren in het bijzonder op risicogestuurd financieel onderzoek van kantoren, het aannemen van contante gelden, onderzoeken van herkomst van girale betalingen en ondermijning.

De mogelijkheid om met een deken in gesprek te gaan wordt in principe als positief ervaren. Toch ervaren sommige advocaten een hoge drempel om contact op te nemen met de deken voor advies, onder meer door de twee petten van de deken als adviseur en toezichthouder. De komst van de OTA, waar alle signalen en klachten over advocaten gemeld worden, zorgt ervoor dat signalen en klachten iets verder van de deken komen te staan. Wel verwijst de OTA tuchtklachten door naar de lokale deken voor verdere afhandeling, waardoor er, naar verwachting, veelvuldig contact zal zijn tussen de OTA en de deken. Een belangrijke vraag voor de toekomst is wat dit betekent voor of en hoe advocaten contact opnemen met de deken voor advies. Er blijkt – als het gaat om het voorkomen van ondermijning – onder advocaten behoefte te zijn aan sparringspartners met wie in volstrekt vertrouwd gesproken kan worden. De recent gestarte pilot met vijf Vertrouwensadvocaten sluit bij die behoefte aan.

Ten vierde en tot slot, zien we dat binnen de advocatuur op twee verschillende manieren tegen het vraagstuk rondom betalingen en de risico's die daaruit kunnen voortvloeien, wordt aangekeken. In de eerste plaats zien we een groep advocaten die stelt dat de regels duidelijk zijn, daarover voldoende voorlichting is geweest en meent dat er in termen van ondermijning geen (groot) probleem c.q. risico is als het om betalingen aan advocaten gaat. Van regelgeving omtrent betalingen moeten en kunnen niet te hoge verwachtingen uitgaan ('wie kwaad wil doet dat toch wel') en de regelgeving wordt ook wel als hinderlijk ervaren. In zekere mate horen kwestieuze betalingen er nu eenmaal bij c.q. moeten deze maar geaccepteerd worden, is daarbij ook wel de gedachte. Ook stelt men dat contant geld vanouds doorgaans makkelijker als 'besmet geld' wordt gezien dan girale betalingen, maar de vraag is of dat in de praktijk nog wel klopt. In de grote witwasdossiers gaat het om giraal geld. De categorie girale betalingen wordt, met het oog op ondermijning, in de praktijk een schimmiger gebied genoemd dan contante betalingen. Volgens sommige advocaten is het probleem bij girale betalingen (van grote vennootschappen uit het buitenland) veel groter. Onterecht is het beeld dat daar niets mee mis is, omdat het traceerbaar is, terwijl daar in termen van ondermijning grotere problemen zijn te verwachten dan rond de relatief kleine contante betalingen.

Voorts zien we een groep advocaten die onregelmatigheden rondom betalingen wel problematisch vindt en linkt aan de (financiële) integriteit en onafhankelijkheid van de advocaat waardoor een advocaat kwetsbaar kan worden voor inmenging in het criminele circuit. Die potentiële kwetsbaarheid is niet zozeer gerelateerd aan een bepaald rechtsgebied of een bepaalde categorie betalingen. Eerder gaat het om een mogelijk gebrek aan interne of sociale controle, het te nauw betrokken raken bij een bepaalde cliënt, het gevoel dat er te weinig toezicht is en een drempel om elders, bijvoorbeeld bij een deken, aan de bel te (durven) trekken. Wel blijft het een relatief abstract gevaar dat advocaten niet snel op zichzelf betrekken. Volgens deze visie is meer bewustwording en het harder aanpakken van onrechtmatige betalingen aangewezen.

6.3 Implicaties

Wat maken deze bevindingen nu duidelijk over de aandachtspunten en risico's met betrekking tot de praktijk en aanpak van betalingen aan advocaten?

Alles overziende valt het volgende over de centrale onderzoeksvraag te zeggen. We zien dat de aandacht voor betalingen door cliënten in de afgelopen jaren een vlucht heeft genomen, met als belangrijke instigator externe druk in de vorm van media-aandacht en aandacht vanuit de orde. In algemene zin wordt het gevaar van onrechtmatige betalingen door de beroepsgroep onderkend. De

kans is aanwezig dat gelden worden ontvangen die van enig misdrijf afkomstig zijn, zodat de advocaat zich schuldig maakt aan een witwasconstructie c.q. witwassen. Voorts wordt met betalingen waarmee de advocaat de regels overtreedt, de kans op ondermijning vergroot, al wordt de kans op potentiële dreiging die van onregelmatigheden rondom betalingen zou kunnen aangaan door sommige advocaten klein bevonden c.q. genuanceerd. Als de cliënt weet dat zijn advocaat zich kwetsbaar heeft gemaakt door tuchtrechtelijk verwijtbaar te handelen, kan deze daarmee gedwongen worden tot ander onoorbaar handelen of nalaten. De kans bestaat dat de advocaat zo 'in de zak' van de cliënt of anderen komt te zitten. Uit het onderzoek is niet naar voren gekomen dat dit gevaar zich daadwerkelijk heeft verwezenlijkt. Dit wil niet zeggen dat deze gevallen zich niet voordoen.

De interviews en analyse van de tuchtrechtspraak laten zien dat in de praktijk rondom betalingen zich onduidelijkheden voordoen, bijvoorbeeld rondom het aannemen van geschenken en het al dan niet consulteren van de deken. Ook zien we dat advocaten niet direct geneigd zijn om ethische dilemma's rondom betalingen bespreekbaar te maken. Voor zover dat gebeurt, gebeurt dat met directe collega's en niet met een onafhankelijke derde. Dat heeft ook te maken met het feit dat de dekens daartoe niet altijd de meest geschikte weg worden gevonden. De recent geïntroduceerde vertrouwensadvocaten bieden hier mogelijkheden. Tevens gaat het toezicht op de advocatuur anders ingericht worden. De OTA zal als meldpunt gaan fungeren waar alle signalen en klachten over advocaten gemeld moeten worden. Vanwege de verwachting dat er (veelvuldig) contact zal zijn tussen de OTA en de deken, is het echter de vraag of de twee petten-problematiek daardoor in een ander daglicht komt te staan.

Al met al kan uit het onderzoek aan de ene kant een beeld ontstaan dat het met de risico's van betalingen aan advocaten in de praktijk uiteindelijk wel meevalt. Advocaten zijn zich grotendeels bewust van die risico's en wegen die op basis van hun kennis en ervaring. Bovendien gaat het in de meeste gevallen om relatief kleine bedragen in situaties waarin cliënten niet over een bankrekening kunnen beschikken. Ook doen de 'echte' risico's in het kader van ondermijnende criminaliteit zich volgens de respondenten niet voor bij contante, maar juist bij girale betalingen of virtuele valuta. Aan de andere kant valt ook een alarmerender beeld te schetsen. Zo laten de interviews zien dat het begrip van en voor de regels niet altijd aanwezig lijkt te zijn. Ook bestaat wel het beeld bij advocaten dat de pakkans voor een verboden betaling laag is, zaken lang niet altijd worden opgepakt door de deken, 'knoeien loont' en dat het daarom ook geen zin heeft om bepaalde misstanden te melden. De voorbeelden uit de interviews en de tuchtrechtspraak laten bovendien zien dat er zich met enige regelmaat onregelmatigheden voordoen rondom betalingen die advocaten kwetsbaar kunnen maken. Het bovenstaande roept de vraag op in hoeverre het belang van de gedragsregels rondom betalingen echt in de 'haarvaten' van de advocatuur is komen te zitten, zoals we reeds in het vorige hoofdstuk

opmerkten. We zien we dat de formele verwachtingen en vereisten zoals gedicteerd door het juridisch discours in de praktijk invulling krijgen in verschillende *cultures of compliance*. Daarbij spelen ook andere argumenten, belangen, waarden en afwegingen een rol dan louter morele. Dat roept de vraag op of het ‘werkelijke’ probleem rondom de praktijk van betalingen niet is dat de advocatuur zelf lijkt te vinden dat het met dat probleem wel meevalt.

6.4 Beperkingen van het onderzoek

Het doel van het onderzoek was om op basis van een analyse van wet- en regelgeving, een vergelijking met de stand van zaken in andere landen alsook empirische gegevens inzicht te bieden in de praktijk van betalingen aan advocaten en de aandachtspunten en risico's daaromtrent. Een dergelijke insteek komt vanzelfsprekend met beperkingen. Hierboven hebben we al gereflecteerd op de landenvergelijking die – ondanks herhaalde pogingen – door een gebrekkige respons geen duidelijkheid bood ten aanzien van de praktijk in het buitenland. We hebben ons derhalve noodgedwongen moeten beperken tot een overzicht van de regelgeving in verschillende landen op een aantal voor dit onderzoek relevante thema's. Maar er zijn nog enkele kanttekeningen bij dit onderzoek te maken. Zo geven de gesprekken met advocaten, dekens en vertegenwoordigers van het OM geen uitputtend beeld van de problematiek rondom betalingen. Hoewel we in veel gesprekken vergelijkbare voorbeelden of gedachten hoorden en er dus een bepaalde mate van verzadiging was, zelfs als we over de verschillende respondentengroepen heen kijken, kunnen we niet uitsluiten dat meer gesprekken met andere respondenten dit beeld nog hadden kunnen bijstellen. Zo hebben wij bijvoorbeeld niet gekeken naar het perspectief van andere organisaties dan het OM die zich bezig houden met toezicht en opsporing, zoals de FIU of de FIOD, maar ook het perspectief van bijvoorbeeld de banken die vanuit hun positie zicht hebben op het betalingsverkeer. Ook hebben wij niet met cliënten zelf gesproken. Dat zou relevant kunnen zijn omdat cliënten zelf ook een belang hebben bij hoe betalingen aan advocaten zijn vormgegeven en er ook – zo hebben we in dit onderzoek gezien – redenen kunnen zijn om betalingen contant te voldoen.

Een andere kanttekening betreft het relatief geringe aantal interviews met advocaten zelf. Ondanks meerdere pogingen daartoe bleef de respons vanuit de advocatuur om aan het onderzoek deel te nemen betrekkelijk gering. Dat betekent dat de resultaten niet te generaliseren zijn naar de hele populatie van advocaten in Nederland. Niettemin zijn de resultaten wel representatief in het licht van

de bredere en eerdere literatuur over betalingen aan advocaten¹²⁷ alsook ten aanzien van de literatuur over dilemma's die advocaten ervaren rondom de omgang met hun rol als Wwft-poortwachter.¹²⁸

Tot slot, hebben we ons in dit onderzoek vooral gericht op hoe advocaten aankijken tegen het vraagstuk van betalingen en welke dilemma's zij daarbij zelf zien. Deze insteek impliceert dat we geen zicht hebben gekregen op daadwerkelijk irreguliere betalingen of voorbeelden waarin onregelmatigheden rondom betalingen tot druk op advocaten heeft geleid om verder onoorbaar te handelen. Een dergelijke insteek zou echter ook een andere vorm van dataverzameling vereisen. Daartoe zou bijvoorbeeld kunnen worden gedacht aan de analyse van opsporings- of toezichtsdossiers.

6.5 Aanbevelingen

Op basis van het bovenstaande kunnen de volgende aandachtspunten worden geformuleerd waarover de betrokkenen met elkaar het gesprek zouden moeten aangaan.

Kennis van de regels:

- De kennis van en begrip voor de regels ontbreekt soms nog bij advocaten. Het is daarom aangewezen om te voorzien in nadere dan wel permanente voorlichting over de regelgeving omtrent betalingen, te beginnen in de beroepsopleiding. Permanente aandacht voor het belang van de regels kan daarbij de bewustwording en draagvlak van de regels vergroten;
- Daarnaast zouden de regels omtrent contante betalingen (omwille van de duidelijkheid) verder aangescherpt kunnen worden, zoals door de deken is geopperd, bijvoorbeeld door het maximaal te ontvangen bedrag aanzienlijk lager dan € 5.000 vast te stellen, contante betalingen in het geheel te verbieden en in alle, of veel meer gevallen overleg met de deken voor te schrijven. Wel met een hardheidsclausule voor bepaalde uitzonderlijke situaties, zoals het betalen van de eigen bijdrage of het niet ter beschikking hebben van een bankrekening, maar telkens in overleg met de deken. Een dergelijke, eenvoudige invulling komt de helderheid van de regel ten goede. Dit kan de advocaat in een concreet geval een gemakkelijke reden geven om contante betalingen nimmer aan te nemen. Gedacht kan ook worden aan een lager maximaal te ontvangen bedrag dat aansluit bij de komende regeling in de Wet plan van aanpak witwassen (€ 3.000).

---

¹²⁷ Zie bijvoorbeeld Mebius & Pijnappels 2022; Pulles 2023.

¹²⁸ Zie bijvoorbeeld Benson, 2018; 2020; Levi, 2022; Van Wingerde & Hofman, 2022

Toezicht:

- Om te voorkomen dat advocaten terughoudend blijven om contact met de deken op te nemen, kan worden overwogen de advisering (in het bijzonder door de deken) een andere invulling te geven. Op dit moment is de deken immers enerzijds adviseur, maar anderzijds de toezichthouder die een dekenklacht kan indienen en boetes op kan leggen;
- In het verlengde hiervan kan worden gedacht een laagdrempelige/anonieme advisering, eventueel met een vertrouwenspersoon buiten de deken om voordat officieel advies van de deken wordt gevraagd. Dit zou kunnen aansluiten bij de pilot Vertrouwensadvocaten;
- Onder advocaten leeft het sentiment dat de pakkans laag is en dat een misstand melden niet zo veel zin heeft. Het is daarom aangewezen te onderzoeken hoe kan worden voorzien in nadere communicatie over de resultaten van het toezicht. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan het op geabstraheerd niveau terugkoppelen over wat het onderzoek naar signalen heeft opgeleverd en wat daarmee is gebeurd. Zo kan de meldingsbereidheid worden gestimuleerd en het draagvlak voor de regelgeving worden vergroot.

Bewustwording en draagvlak:

- Bij een deel van de advocaten bestaat de indruk dat met betrekking tot (contante) betalingen van een (groot) probleem eigenlijk geen sprake is. Voorts voelen advocaten zich ook niet geroepen om misstanden te melden (bij de deken of anderszins). Voorzie daarom nader in discussie en debat binnen de beroepsgroep over dit thema, met als doel integriteits- of morele kwesties beter bespreekbaar en zichtbaar te maken. Dit verhoogt de urgentie met betrekking tot betalingen. Zo wordt tevens het zelfreinigend vermogen van de beroepsgroep vergroot;
- Het gevoel bestaat onder een deel van de advocaten dat nadere regelgeving niet kan uitblijven, omdat anders de Staat zelf met (veel verdergaande) regels zal komen om betalingen aan banden te leggen (die wellicht hun doel deels voorbij schieten). Kom daarom met nadere regels vanuit beroepsgroep zelf. Hierbij kan – naast het verbieden van contante betalingen – bijvoorbeeld gedacht worden aan een algemene vergewisplicht ten aanzien van elke betaling die vragen oproept. De focus zou daarbij dus niet hoofdzakelijk hoeven te liggen bij contante betalingen.

Van belang is te benadrukken dat problemen rond betalingen in het licht van ondermijning onderdeel zijn van een groter geheel. Dergelijke problemen zijn niet (enkel) op te lossen met nadere regels en nader toezicht aangaande het betalingsverkeer.

Tot slot, moet worden opgemerkt dat de hierboven genoemde aanbevelingen er vooral op zien om het geconstateerde gat tussen de regelgeving en de uitvoering in de praktijk te verkleinen door meer bewustwording, educatie en aanpassingen in het toezicht. Het geconstateerde gat hoeft echter niet louter problematisch te zijn. Binnen de beroepsgroep kan men ook tot de conclusie komen dat er ruimte voor maatwerk en invulling in de praktijk moet blijven. Dat impliceert echter dat hier binnen de beroepsgroep met elkaar over van gedachten wordt gewisseld en dat er meer dan thans het geval is ruimte is voor collegiale consultaties. Daarnaast hebben we gezien dat er op verschillende manieren tegen het vraagstuk van en de risico's rondom betalingen wordt aangekeken. Ook dit kan aanleiding geven om binnen en buiten de advocatuur een discussie op gang te brengen over de risico's rondom ondermijning en wat dat van verschillende beroepsgroepen kan en mag vragen.

Over beide punten zouden de betrokkenen met elkaar het gesprek moeten aangaan en wij hopen dat dit rapport daaraan een bijdrage kan leveren.

Literatuurlijst

Bauw e.a. 2022

E. Bauw, M.E. de Meijer, M. Westervel & D.J.B. de Wolff, *Togadragers in de rechtsstaat*, Den Haag: Boom Juridisch 2022.

Benson 2018

K. Benson, 'Money Laundering, Anti-Money Laundering, and the Legal Profession.' In: C. Walker, C. King & J. Gurule (Eds.), *The Palgrave Handbook of Criminal and Terrorism Financing Law* (pp. 109-133). Londen: Palgrave 2018.

Benson 2020

K. Benson, 'Lawyers and the Proceeds of Crime: The Facilitation of Money Laundering and its Control', Londen: Routledge 2022.

Boutellier e.a. 2020

H. Boutellier, R. van Steden, Y. Eski & M. Boelens, 'Een einde aan ondermijning', *Tijdschrift voor Veiligheid* 2020, 19(1), p. 3-16.

Cleiren e.a. 2004

C.P.M. Cleiren, e.a., *De betaling verantwoord* 2004.

De advocaat als poortwachter tegen witwassen 2023

'De advocaat als poortwachter tegen witwassen', *Advocatenblad* 2023, afl. 8, p. 64-65.

De Wolff 2022

D.J.B. de Wolff, *Kernwaarden van de advocatuur*, Deventer: Wolters Kluwer 2022.

Endedijk, NRC 31 juli 2022

B. Endedijk, 'Advocaten namen vaak cash aan tegen eigen tuchtregels', *NRC* 31 juli 2022. <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/07/31/advocaten-namen-vaak-cash-aan-tegen-eigen-tuchtregels-a4137856>.

Faure, Nelen & Philipsen 2009

M. Faure, H. Nelen & N. Philipsen, *Evaluatie tuchtrechtelijke handhaving Wet ter voorkoming van witwassen en financiering van terrorisme en haar voorlopers*, Den Haag: WODC 2009.

Klumpenaar, NRC 25 oktober 2023

S. Klumpenaar, 'Advocaat Paul Acda voor half jaar geschorst om rol in Sanderink-saga', *NRC* 25 oktober 2023. <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/10/25/advocaat-paul-acda-voor-half-jaar-geschorst-om-rol-in-sanderink-saga-a4178564>.

Kunst, AD 25 oktober 2023

A. Kunst, 'Advocaat Paul Acda krijgt flinke straf voor 'bankieren' voor Gerard Sanderink: halfjaar geschorst', *AD* 25 oktober 2023. <https://www.ad.nl/binnenland/advocaat-paul-acda-krijgt-flinke-straf-voor-bankieren-voor-gerard-sanderink-halfjaar-geschorst~ad7730f7/>.

Levi 2022

M. Levi, 'Lawyers as money laundering enablers? An evolving and contentious relationship', *Global Crime* 2022, 23(2), p. 126-147.

Loorbach 2022

J. Loorbach, 'Derdengelden', p. 159-168, in: J.E. Soeharno, E. van Rijckevorsel-Teeuwen & J. Loorbach (red.), *Integriteit in de zakelijke advocatuur. Normenkader en praktijk*, Den Haag: Boom Juridisch 2022.

Matroos & Schoonbeek 2019

V. Matroos & A. Schoonbeek, 'Wwft en de mythe van de procesvrijstelling', *Advocatenblad* 2019, afl. 9, p. 63-65.

Mebius & Pijnappels 2022

F. Mebius & K. Pijnappels, 'Regels voor contante betaling slecht nageleefd', *Advocatenblad* 2022, afl. 07, p. 24-26.

Melden of toch maar niet? 2023

'Melden of toch maar niet?', *Advocatenblad* 2023, afl. 4, p. 57-58.

Nelen e.a. 2023

H. Nelen, R. Moerland, K. van Wingerde & L. Bisschop, 'De aanpak van ondermijning ondermijnd. Over conceptuele verwarring en bestuurlijke drukte' *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit* 2023, 13(1), p. 52-68.

Oerlemans e.a. 2016

J.J. Oerlemans, B.H.M. Custers, R.L.D. Pool & R. Cornelisse, *Cybercrime en witwassen: Bitcoins, online dienstverleners en andere witwasmethoden bij banking malware en ransomware*, Meppel: Boom Criminologie 2016.

Orde perkt mogelijkheid contante betalingen in 2013

'Orde perkt mogelijkheid contante betalingen in', *NJB* 2013/2004, afl. 32.

Pulles 2023

G.J. Pulles, 'Rechtsbijstand zonder vrees voor sancties. Contant geld en de rechtsstatelijke rol van de advocaat', *Ars Aequi* 2023/0100, p. 100-103.

Rammeloo, in: Integriteit in de zakelijke advocatuur. Normenkader en praktijk

L. Rammeloo, 'De rekening', p. 147-158, in: J.E. 'Soeharno, E. van Rijckevorsel-Teeuwen & J. Loorbach, *Integriteit in de zakelijke advocatuur. Normenkader en praktijk*, Den Haag: Boom Juridisch 2022.

Rammeloo & Groenewoud 2019

L. Rammeloo & A. Groenewoud, 'Zo moet u declareren anno 2019', *Advocatenblad* 2019, afl. 1, p. 52-54.

Richtlijnen ter voorkoming van betrokkenheid van de advocaat bij criminele handelingen 1995

Richtlijnen ter voorkoming van betrokkenheid van de advocaat bij criminele handelingen (Bruyninckx-richtlijnen), *Advocatenblad* 1995, p. 809-814.

Sapens & Van de Mheen 2022

T. Sapens & D. van de Mheen, *Het vestigingsklimaat voor drugscriminaliteit in Nederland*, Tilburg: Tilburg University 2022.

Snijder-Kuipers & Tilleman 2019

B. Snijder-Kuipers & A.T.A. Tilleman, *Handboek Wwft*, Deventer: Wolters Kluwer 2019, par. 10.3.3.

Soeharno 2022

J.E. Soeharno, 'Moet een 'goede' advocaat 'foute' zaken weigeren? Drie poortwachtersrollen van de advocaat', *Tijdschrift voor Constitutioneel Recht* 2022, afl. 4, p. 103-112.

Soeharno e.a. 2022

J.E. Soeharno, E. van Rijckevorsel-Teeuwen & J. Loorbach, *Integriteit in de zakelijke advocatuur. Normenkader en praktijk*, Den Haag: Boom Juridisch 2022, p. 149.

Spronken 1997

T.N.B.M. Spronken, 'Bruyninckx-richtlijnen gerelativeerd', *Nieuwsbrief Strafrecht* 1997/2, p. 4.

Stouten 2013

M. Stouten, 'Gewijzigde WWFT-verplichtingen voor advocaten en andere juridische dienstverleners', *Tijdschrift voor Compliance* 2013, afl. 1, p. 22-27.

Van der Leanen, in: *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*

F. van der Laenen, 'Focusgroepen', p. 223-253, in: T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (3rd ed.), Leuven: Acco 2016.

Van Liere & Hoeks 2018

E. van Liere & L.M.A.M. Hoeks, 'Na tien jaar een maatpak voor de poortwachter van de Wwft', *Strafblad* 2018/27.

Van Miltenburg, Van Straaten en Bouwmeester 2022

C. van Miltenburg, G. van Straaten & J. Bouwmeester, *Agressie, bedreiging en intimidatie bij advocaten*, Amsterdam: I&O Research 2022.

Van Oostrum 2002

H.A.J. van Oostrum, *Toevallige wetbaarheden*, Den Haag: Boom Juridisch 2002.

Van Wingerde & Hofman 2022

G. van Wingerde & C. Hofman, *Wachters aan het woord. Dilemma's van accountants, advocaten, belastingadviseurs en notarissen in hun rol als poortwachter*, Den Haag: SDU 2022.

Vols 2020

M. Vols, 'Ondermijning: van frame naar hype naar wet', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2020, 2019(2), p. 48-52.

Winter e.a. 2020

H. Winter, R. Herregodts, E. Krol & A. Schout, *Evaluatie Wet positie en toezicht advocatuur*, Groningen: Pro Facto 2020.

Aangehaalde jurisprudentie

Hof van Discipline

HvD 's-Hertogenbosch 15 mei 2009, ECLI:NL:TAHVD:2009:YA0535.
HvD 's-Hertogenbosch 17 september 2012, ECLI:NL:TAHVD:2012:YA3283.
HvD 's-Hertogenbosch 1 december 2014, ECLI:NL:TAHVD:2014:370.
HvD 's-Hertogenbosch 10 april 2015, ECLI:NL:TAHVD:2015:109.
HvD 's-Hertogenbosch 10 april 2015, ECLI:NL:TAHVD:2015:116.
HvD 's-Hertogenbosch 14 april 2015, ECLI:NL:TAHVD:2015:134.
HvD 's-Hertogenbosch 20 augustus 2018, ECLI:NL:TAHVD:2018:150.
HvD 's-Hertogenbosch 28 augustus 2020, ECLI:NL:TAHVD:2020:163.
HvD 's-Hertogenbosch 23 augustus 2021, ECLI:NL:TAHVD:2021:146.
HvD 's-Gravenhage 11 februari 2022, ECLI:NL:TAHVD:2022:38.
HvD 's-Gravenhage 9 mei 2022, ECLI:NL:TAHVD:2022:95.
HvD 's-Gravenhage 9 mei 2022, ECLI:NL:TAHVD:2022:96.
HvD 's-Gravenhage 19 juni 2023, ECLI:NL:TAHVD:2023:92.
HvD 's-Gravenhage 19 juni 2023, ECLI:NL:TADRSHE:2021:206.

Raad van Discipline

RvD Leeuwarden 1 maart 2013, ECLI:NL:TADRLEE:2013:YA4302.
RvD Arnhem 19 augustus 2013, ECLI:NL:TADRARN:2013:55.
RvD Amsterdam 17 december 2013, ECLI:NL:TADRAMS:2013:230.
RvD Amsterdam 2 december 2014, ECLI:NL:TADRAMS:2014:320.
RvD Amsterdam 27 oktober 2017, ECLI:NL:TADRAMS:2017:230.
RvD Amsterdam 11 november 2019, ECLI:NL:TADRAMS:2019:210.
RvD Arnhem-Leeuwarden 13 januari 2020, ECLI:NL:TADRARL:2020:1.
RvD Amsterdam 24 augustus 2020, ECLI:NL:TADRAMS:2020:190.
RvD Arnhem-Leeuwarden 7 december 2020, ECLI:NL:TADRARL:2020:218.
RvD Arnhem-Leeuwarden 29 maart 2021, ECLI:NL:TADRARL:2021:86.
RvD Arnhem-Leeuwarden 29 maart 2021, ECLI:NL:TADRARL:2021:351.
RvD Arnhem-Leeuwarden 12 april 2021, ECLI:TADRARL:2021:400.

RvD 's-Hertogenbosch 7 juni 2021, ECLI:NL:TADRSHE:2021:103.
RvD 's-Gravenhage 30 augustus 2021, ECLI:NL:TADRSGR:2021:161.
RvD Amsterdam 6 september 2021, ECLI:NL:TADRAMS:2021:201.
RvD 's-Hertogenbosch 10 januari 2022, ECLI:NL:TADRSHE:2022:5.
RvD Arnhem-Leeuwarden 24 januari 2022, ECLI:NL:TADRARL:2022:174.
RvD Arnhem-Leeuwarden 28 maart 2022, ECLI:NL:TADRARL:2022:33.
RvD 's-Gravenhage 19 april 2022, ECLI:NL:TADRSGR:2022:51.
RvD 's-Hertogenbosch 25 april 2022, ECLI:NL:TADRSHE:2022:59.
RvD 's-Hertogenbosch 25 juli 2022, ECLI:NL:TADRSHE:2022:112.
RvD 's-Gravenhage 31 oktober 2022, ECLI:NL:TADRSGR:2022:183.
RvD Amsterdam 7 november 2022, ECLI:NL:TADRAMS:2022:229.
RvD 's-Hertogenbosch 19 december 2022, ECLI:NL:TADRSHE:2022:172.
RvD 's-Gravenhage 23 januari 2023, ECLI:NL:TADRSGR:2023:21.
RvD 's-Hertogenbosch 22 mei 2023, ECLI:NL:TADRSHE:2023:59.
RvD 's-Hertogenbosch 26 juni 2023, ECLI:NL:TADRSHE:2023:76.
RvD Arnhem-Leeuwarden 18 september 2023, ECLI:NL:TADRARL:2023:235.
RvD 's-Hertogenbosch 23 oktober 2023, ECLI:NL:TADRSHE:2023:114.
RvD 's-Gravenhage 8 november 2023, ECLI:NL:TADRSGR:2023:233.

Bijlage 1 Geanonimiseerd overzicht geïnterviewde respondenten

Tabel 1: Overzicht geïnterviewde respondenten

Nummer Respondent	Rechtsgebied	Datum
<i>Verkennde gesprekken deken</i>		
D1	Oud-deken	19 april 2023
D2	Deken	20 april 2023
D3	Deken	24 april 2023
D4	Deken en portefeuillehouder strafrecht	4 mei 2023
<i>Interviews advocaten</i>		
1	Strafrecht	26 juni 2023
2	Strafrecht	14 juni 2023
3	Algemeen	14 juni 2023
4	Strafrecht	13 juni 2023
5	Strafrecht	17 augustus 2023
6	Strafrecht	30 juni 2023
7	Strafrecht	15 juni 2023
8	Vreemdelingenrecht	3 juli 2023
9	Vreemdelingenrecht	21 juni 2023
10	Ondernemingsrecht	3 juli 2023
11	Algemeen	5 juli 2023
12	Vastgoed	27 juni 2023
13	Vastgoed	10 juli 2023
14	Fiscaal	13 juli 2023
15	N.v.t.	15 september 2023
16	Strafrecht	14 september 2023
17	Algemeen	7 september 2023
18	Fiscaal	4 september 2023
19	Algemeen	6 september 2023
20	Strafrecht	21 september 2023
21	Fiscaal	15 september 2023
22	Ondernemingsrecht	12 oktober 2023
<i>Interviews openbaar ministerie</i>		
O1		26 oktober 2023
O2		10 november 2023

Tabel 2: Overzicht omvang van het kantoor geïnterviewde advocaten

Omvang kantoor (aantal advocaten)	Aantal geïnterviewd
Alleen	5
Klein (2-10 advocaten)	8
Middelgroot (11-50 advocaten)	5
Groot (meer dan 50 advocaten)	4

Tabel 3: Overzicht geografische verdeling geïnterviewde advocaten

Provincie	Aantal geïnterviewd
Groningen	1
Friesland	1
Overijssel	1
Gelderland	1
Utrecht	3
Noord-Holland	9
Zuid-Holland	4
Noord-Brabant	2

Tabel 4: Overzicht reflectiegespreken

Nummer reflectiegesprek	Samenstelling (en aantal deelnemers)	Datum
1	Advocaten (2)	28 november 2023
2	Advocaten (2)	30 november 2023
3	Afgevaardigden dekenberaad (2)	5 december 2023

Bijlage 2 Gesprekspuntenlijst interviews

Introductie

- *Kennismaking*
- *Uitleg aanleiding en doel van het onderzoek*
- *Toelichting vervolg onderzoek*
- *Toelichting verwerking van de gegevens*

Achtergrondgegevens respondent/organisatie

- Functie
- Hoelang werkt u al in deze functie?
- Wat voor soort zaken doet u voornamelijk?
- Zou u ons iets over uw eigen ervaring met het thema ondermijnende criminaliteit kunnen vertellen?

Ervaringen met (verschillende categorieën) betalingen/bankieren met derdengeldrekening

- Ons onderzoek gaat over de kwetsbaarheden en dilemma's die zich voordoen bij contante betalingen en/of betalingen in natura en/of crypto-currency in de praktijk/omgang met de derdengeldrekening. Daarom willen we eerst over uw ervaringen hiermee spreken.

Contante betalingen en/of betalingen in natura/crypto currency

- Heeft uw kantoor een kantoorbeleid ten aanzien van hoe betalingen moeten worden verricht? Zo ja, hoe ziet dat beleid eruit, sinds wanneer is dat beleid er en wie bepaalt het beleid? Hoe zit het in de praktijk? Voorlichting over de regelgeving? En onder welke omstandigheden is het volgens u/volgens het kantoor gerechtvaardigd om contante betalingen aan te nemen?
  - Onderscheid verschillende soorten betalingen? Honorarium/voorschot
- Krijgt u wel eens het verzoek van cliënten om honoraria of voorschotten contant te voldoen?
  - Kunt u een concreet voorbeeld geven?
  - Hoe ging u daarmee om? Hoe heeft u daarop gereageerd?
  - Wat was het vervolg?
- Ontvangt u/ uw kantoor weleens contante betalingen voor uw werkzaamheden?
  - Onder welke omstandigheden? Wat zijn redenen om contante betalingen aan te nemen?
  - Hoe vaak gebeurt dat ongeveer per jaar?
  - Om welke bedragen gaat het dan?
  - Kunt u een concreet voorbeeld geven?
    - Heeft u toen overleg gevoerd met de deken? Waarom niet/wel? Wat was het advies van de deken en wat heeft u daarmee gedaan?

Derdengeldrekening

- Heeft u/kantoor een Stichting derdengelden tot u beschikking?
  - Waar gebruikt u deze rekening voor?
  - Houdt u derdengelden ook wel eens onder op de kantoorrekening of anderszins?
- Krijgt u wel eens het verzoek om geld op de derdengeldenrekening te parkeren of daarmee betalingen te doen die niets met de zaak van doen hebben?
  - Kunt u een concreet voorbeeld geven?
  - Hoe ging u daarmee om? Hoe heeft u daarop gereageerd?
  - Wat was het vervolg?
- Heeft u wel eens waardepapieren of kostbaarheden als derdengelden ontvangen?
  - Onder welke omstandigheden? Wat was de reden om dat te doen?
  - Hoe vaak gebeurt dat ongeveer per jaar?
  - Om welke bedragen gaat het dan?
  - Kunt u een concreet voorbeeld geven?
    - Heeft u toen overleg gevoerd met de deken? Waarom niet/wel? Wat was het advies van de deken en wat heeft u daarmee gedaan?

Uitdagingen en dilemma's

Met enige regelmaat worden advocaten tuchtrechtelijk aangesproken voor het aannemen van contante betalingen/bankieren met derdengeldrekening.

- Kent u hier voorbeelden van?
- Worden deze voorbeelden ook besproken binnen de eigen organisatie? Waarom niet/wel?
- Worden deze voorbeelden ook besproken buiten de eigen organisatie? Bijv. in trainingen/bijeenkomsten? Waarom niet/wel?
- Welke risico's ziet u ten aanzien van contante betalingen?/ omgang met derdengeldrekening?
- Wat voor factoren dragen er nu aan bij dat advocaten contante betalingen aannemen/hun derdengeldrekening oneigenlijk gebruiken?
  - Kennis van de regels
  - Omvang kantoor
  - Financieel-economische situatie kantoor
  - Tijdsdruk
  - Welke rechtsgebieden zijn hier kwetsbaar voor?
  - Druk vanuit de cliënt (chantage/intimidatie/vriendschap/subtiele vormen van beïnvloeding)
- Welke dilemma's doen zich in de praktijk voor?
- Welke rol spelen de deken bij het bespreken van dilemma's? Legt u wel eens een dilemma aan de deken voor? Waarom wel/niet? Hoe is volgens u toezicht geregeld en wat merkt u daarvan in de praktijk? Wordt er gemeld en bij wie?

Aanbevelingen voor de praktijk

- Welke **actoren** hebben volgens u een rol bij het voorkomen van contante betalingen/oneigenlijk gebruik derdengeldenrekening?
  - Welke rol(len) hebben zij?
  - Staat het voorkomen van de problematiek voldoende op hun radar? Waarom (niet)

- Welke (andere) vragen zouden zij zich bij de ontwikkeling en uitvoering van nieuwe wet- en regelgeving/nieuwe beleid moeten stellen om de problematiek rondom contante betalingen/derdengeldrekening te voorkomen?
- Is er volgens u een probleem? Zo ja, wat zijn volgens u concrete oplossingsrichtingen voor de praktijk en aanpak van betalingen aan advocaten?
- Heeft u concrete aanbevelingen voor de NOvA?

Afronding

- Zijn er nog onbesproken onderwerpen?
- Wilt u, tot slot, nog iets toevoegen aan wat we wel besproken hebben?
- Wie zouden we volgens u verder nog moeten interviewen?

Bijlage 3 Informed consent formulier

Informatie onderzoek 'Betalingen aan advocaten'

Introductie

Hartelijk dank voor uw medewerking aan het onderzoek 'Betalingen aan advocaten'. Dit onderzoek wordt in opdracht van de Nederlandse Orde van Advocaten uitgevoerd door de Erasmus Universiteit Rotterdam.

De Nederlandse orde van advocaten (NOvA) heeft recent zijn Taskforce Bescherming tegen ondermijning geïntroduceerd. Een van de voornaamste doelstellingen van de Taskforce is het, ten behoeve van de bescherming van advocaten, vergroten van de informatiepositie van de NOvA op het gebied van druk c.q. bedreiging en ondermijnende activiteiten. Eén van de vraagstukken binnen dat onderwerp ziet op betalingen aan advocaten. Bij 'betalingen' kan gedacht worden aan het gebruik van crypto-currency, contante betalingen of aan twijfel over criminele herkomst van betalingen.

Dit onderzoek richt zich op de vraag welke uitdagingen en dilemma's zich voordoen in de praktijk en aanpak van betalingen aan advocaten en welke aanbevelingen in dat licht kunnen worden gedaan.

Hieronder informeren wij u over hoe we met uw gegevens en de informatie die we van u verzamelen omgaan. Mocht u vragen over deze informatie of over het onderzoek dan kunt u contact opnemen met een van de onderzoekers:

Mr. dr. Liselotte Postma

Mr. Gert-Jan van Olst

Prof. mr. Joost Nan

Prof. dr. Karin van Wingerde

Vrijwillige deelname

Deelname aan dit onderzoek is geheel vrijwillig. U beslist zelf of u al dan niet aan dit onderzoek deelneemt. De keuze die u maakt staat volledig los van uw werk of werkgerelateerde evaluaties of rapporten. U heeft op elk moment het recht uw toestemming voor het gebruik van de gegevens die u heeft verstrekt, in te trekken met uitzondering van toestemming voor gegevens die zijn geanonimiseerd. Gegevens die werden verwerkt voordat u uw toestemming introk, zijn op wettige wijze verzameld en kunnen voor het onderzoek worden gebruikt. Wanneer u besluit zich terug te trekken uit dit onderzoek, hoeft u dit niet te beargumenteren. Ook zijn er geen consequenties aan verbonden.

Procedure interviews, focusgroepen en expertmeeting

U bent uitgenodigd om deel te nemen aan een interview, focus groep of expertmeeting. Van het gesprek wordt een opname gemaakt met een *voice recorder* of in het geval van een online gesprek de in de video-software beschikbare opname apparatuur. Het doel daarvan is om van het gesprek zo goed mogelijk verslag te kunnen leggen en tegelijkertijd de aandacht bij het gesprek te kunnen houden. De opnamen worden woordelijk getranscribeerd. De transcripten worden gedeïdentificeerd en kunnen worden gebruikt in gepubliceerde vorm (onderzoeksrapport, tijdschriftpublicaties, presentaties, boekhoofdstukken).

Indien u dat wenst kunt u het gespreksverslag inzien en controleren op feitelijke onjuistheden. Ook bestaat de mogelijkheid om eventuele citaten die we van u opnemen voor publicatie in te zien.

Vertrouwelijkheid

Uw persoonsgegevens worden niet gedeeld anders dan met de bij dit onderzoek betrokken onderzoekers.

Focusgroepen en expertmeeting: We zullen u en de andere groepsdeelnemers vragen niet met mensen buiten de groep te praten over wat in de groep is gezegd. Met andere woorden, we vragen ieder van u alles wat in de groep gezegd werd, vertrouwelijk te houden. U moet echter begrijpen dat we niet kunnen voorkomen dat groepsdeelnemers informatie met anderen delen.

Het bewaren en delen van uw gegevens

De geluids- en/of beeldopnamen die van u worden gemaakt worden na uitwerken van het transcript verwijderd. De transcripten worden gedeïdentificeerd. Uw persoonsgegevens (naam, organisatie, functie en contactgegevens) worden in een versleuteld bestand bewaard. Al deze onderzoeksgegevens zullen gedurende een periode van minimaal tien jaar op een veilige locatie worden opgeslagen. Een deel van de gegevens die u aan ons verstrekt, kunnen zinvol zijn voor educatieve doeleinden en voor toekomstig onderzoek, ook op andere onderzoeksterreinen. Daarom vragen wij u in de toestemmingsverklaring toestemming te geven om uw persoonsgegevens opnieuw te gebruiken.

Het delen van de resultaten

Het onderzoek loopt tot november 2023. De resultaten worden in een openbaar rapport gepubliceerd. Daarnaast worden de onderzoeksresultaten breder gedeeld, bijvoorbeeld via wetenschappelijke en vakpublicaties en op conferenties.

Uw privacyrechten

U heeft het recht om toegang tot uw persoonsgegevens te verzoeken en om rectificatie, wissing, beperking en gegevensoverdraagbaarheid te verzoeken en in bepaalde gevallen bezwaar te maken tegen de verwerking van uw persoonsgegevens.

Als u zich wilt beroepen op uw rechten of als u een vraag heeft over privacy in verband met dit onderzoek, kunt u via fg@eur.nl contact opnemen met de functionaris voor gegevensbescherming (FG) van de Erasmus Universiteit.

Als u een klacht wilt indienen in verband met privacy, kunt u dit doen bij de nationale toezichthoudende instantie inzake persoonsgegevens in Nederland (Autoriteit Persoonsgegevens).

Toestemmingsverklaring

Onderzoek: 'Betalingen aan advocaten'

Ik heb het informatie- en toestemmingsformulier gelezen en ik begrijp wat het doel van het onderzoek is en dat er gegevens van mij zullen worden verzameld. Het onderzoek is duidelijk aan mij uitgelegd en ik kreeg de gelegenheid vragen te stellen.

Door dit formulier te ondertekenen geef ik

1. toestemming voor deelname aan dit onderzoek;
2. bevestig ik dat ik ten minste 18 jaar oud ben;
3. geef ik aan dat ik begrijp dat deelname aan dit onderzoek geheel vrijwillig is; en
4. geef ik aan dat ik begrijp dat mijn gegevens zullen worden gedeïdentificeerd met het oog op verder onderzoek en publicatie;
5. geef ik aan dat ik begrijp dat mijn antwoorden gedeïdentificeerd in onderzoekspublicaties gebruikt kunnen worden.

De volgende toestemmingen zien op het interview, de expertmeeting of de focusgroep, of een combinatie daarvan.

Uitdrukkelijke toestemming

Ik geef uitdrukkelijk toestemming voor het verzamelen, verwerken, gebruiken en opslaan van mijn persoonsgegevens ten behoeve van de doelen van dit onderzoek, namelijk geluids- of beeldopnamen d.m.v. interviews

Geluid/beeld

Hierbij geef ik toestemming voor het maken van geluids- en/of beeldopnamen tijdens het onderzoek en voor het omzetten van mijn antwoorden in geschreven tekst.

Citaten

Hierbij geef ik toestemming voor het citeren van mijn antwoorden in onderzoekspublicaties. Wanneer citaten worden gebruikt, zullen deze worden gedeïdentificeerd.

Verder onderzoek

Hierbij geef ik toestemming voor het opslaan en het gebruik van mijn gegevens voor educatieve doeleinden en voor toekomstig onderzoek, ook op andere onderzoeksterreinen dan dit onderzoek.

Naam van de deelnemer:

Handtekening van de deelnemer:

Datum: